

İÇİNDEKİLER

I

Balkan memleketlerinde yapılan zirai reform tecrübelerinin Türkiye için haiz olduğu mâna ve ehemmiyet :

- 1 — Türkiye niçin bu hareketlerin dışında kalamıyacaktır? Gecikmenin sebepleri, Devletçiliği anlayış tarzımızdaki gelişmeler, Zirai reformların ideolojik esasları ve Türk inkılapçılığı, Zirai Reformların iktisadi mânası ve şümullülüğü.
- 2 — Zirai Reform için hazırlık noksanlarımız.
- 3 — Balkan memleketlerinde yapılan reformların Türkiyeyi bilhassa alâ-kadar edışı.
- 4 — Zirai reformların tetkikinden çıkarılabilecek neticeler.

II

Balkan memleketlerinin toprak meseleleri tarihine bir bakış ve Osmanlı imparatorluğu :

- 5 — Genel tarih şartlarındaki hususiyetler. Emperyalist yayılışların sosyal neticeleri ve iki ayrı Avrupa. Büyük toprak malikânelerinin teşekkülünde politik ve ekonomik sebepler.
- 6 — Türk istilâsı karşısında Balkan memleketleri, Türk istilâsının genel karakteri.
- 7 — Balkan milletlerinin teşekkül ve yerleşme tarihlerinde Türk istilâlarının ehemmiyeti.
- 8 — Osmanlı istilâsı ve doğurduğu nüfus hareketlerinin tarihi neticeleri.
- 9 — İmparatorluk nizamının Balkan memleketleri için getirmesi bahis mevzuu olan yenilikler. Mîri arazi rejimi ve imparatorluğun kendisine mahsus nizamı kurmak hususundaki yardımları.

III

Balkan memleketlerinin millî kurtuluş mücadeleleri ve toprak meselesi :

10 — Sipahi timarının ve mirî arazi rejiminin soysuzlaşmış şekilleri, çiftlikler. 11 — Millî kurtuluş hareketleri, tanzimat ve toprak meselesi. 12 — Millî kurtuluş hareketlerini takip eden toprak reformları. Türk düşmanlığı ve Türklere ait toprakların taksimi. 14 — Tesalya meselesi ve çiftlikler Makedonyası. 14 — İstiklâline kavuşan Romanya'daki toprak meseleleri. 15 — Osmanlı imparatorluğunun zirai bünyesi ile komşu memleketlerin mukayesesi ve netice.

IV

Balkan memleketlerinin birinci cihan harbinden sonra yapmış oldukları toprak reformları :

15 — Yugoslavyada yapılan toprak reformları. Reformların içinde yapıldığı tarihi şartlar. Reformun hâkim karakteri ve safhaları. Reformun Hırvatistan, İslovenya, Voyvodin ve İslovenya gibi şimal memleketlerindeki tatbikatı. Reformun sosyal ve ekonomik sonuçları. 16 — Yunanistanda yapılan toprak reformları. İç kolonizasyon ve muhacir yerleş-tirme işleri, neticeleri. 17 — Romanyada yapılan toprak reformları. Reformun sosyal ve ekonomik verimleri.

Balkan Memleketlerinin

ZİRÂİ REFORM TECRÜBELERİ

Yazan :

Prof. Ömer Lûtfî BARKAN

Zirâî reform tecrübeleinin Türkiye için haiz olduğu mâna ve ehemmiyet

I — TÜRKİYE NİÇİN BU HAREKETLERİN DIŞINDA KALAMIYACAKTIR?

Türkiye gibi, çoğunluğu köylü olan halkın eĝemenlik ve özgenliĝi esasına dayanmak isteyen dev'et rejimleri için, memleketteki *zirâî bünyenin kuruluş ve dokunuşu* meselesi ile toprak işçiliğinin zirâî teknik ve *sosyal adalet* ülkülerine uygun bir şekilde organizasyonu işlerinin büyük bir ehemmiyet kazanacağı ve bu bakımdan diğerk ziraat memleketlerinde ulusal ekonomi ve varlığın korunması nâmına, ziraat sahasında, dev'et tarafından alman tedbir'erin ve yapılan *zirâî reform tecrübelerinin* neticelerini göz önünde bulundurmakta fayda olacağı aşikârdır.

Gerçi, toprak işçiliği ve mülkiyeti rejimlerinin doğurduğu içtimâî münasebetler nizamlarının devlet eli ile düzenlenmesi veya halk yığın'arının işlediği topraklara sahip kılınması gibi davaların, Balkanlarda ve Osmanlı imparatorluğunun komşusu olan diğerk ziraatçı memleketlerde en aşağı bir asırdanberi büyük kanlı ihtilâllere ve bu memleketlerin zirâî ve içtimâî yapılarında *başlı başına bir inkılâp sayılabilecek kadar şümillü ve mânalı reformlara* sebep oldukları halde, memleketimizde tatbikat sahası şö'y'e dursun, sadece fikir ve mesele halinde ve nazârî plânda dahi umumî efkârda ve ilim adamlarımızın çalışmalarında kendilerine lâyük olan mevkileri işgal edememiş bu'unmaları, Türkiyede bu neviden davalara vol açacak bir *toprak meselesinin* mevcut olmadığı zannını doğurabilir. Fakat,

en sathî müşahedelerden her gün edindiğimiz kanaatlerle bildiğimiz ve duyduğumuz misal'ler, böyle bir tenbelce düşünüşün ne kadar yersiz olduğunu isbata kâfidir.

Gecikmenin sebepleri

Bu vaziyet karşısında milyonlarca Türk köylüsünün uygunsuz bir ziraî bünye ve teşkilâtsiz bir toprak işçiliği muhiti içinde duyduğu huzursuzluk, eğer bu güne kadar *dilsiz* kalmış ve bu ızdırabı duymuş ve anlamış olmak iddiasında bulunanlar da vaziyeti düzeltmek kudret ve iradesini kendi'lerinde bulamamışlarsa bu halin sebeplerini ancak tarihe karışmış olması lâzımgelen şartlar içinde aramak lâzım gelir. Bununla beraber, *bu gecikmede "münevver, dediğimiz "efkârı umumiye,, nin ve ilim adamlarımızın memleket meselelerine ve içtimaî davalara karşı olan alâkasının lâzım geldiği şekilde işlenmiş ve beslenmiş olmamasının* büyük bir tesiri olduğunu da burada itiraf etmek lâzım gelir. Gerçekten, devlet icraatının en büyük ilham kaynağı olması lâzım gelirken, muhtelif sahalarındaki yaradı'şlarında *inkılâbımızın hamlelerini ancak arkadan takip edebilecek kadar hazırlıksız ve az olgun bulunması ötedenberi dikkatli gözlere çarpmakta olan bu "efkârı umumiye", toprak mese'elerimize ve onlardan doğan içtimaî derterimize karşı daha yakın bir alâka gösterebilmek hususunda lüzumlu olan hazırlıklar, bilgi ve zihnî itiyatlardan tamamen mahrumdu.*

Devletçiliği anlayış tarzımızdaki gelişmeler

Memlekette revaçta bulunan *devletçilik telâkkisi* ile *iktisat ve iktisat siyaseti doktrinleri*, Türk münevverini çiftçi bir milletin kendi özüne has meseleleri ile esaslı bir şekilde meşgul etmeye kâfi değildi. Bu vaziyette bazı uygun tarih şart ve fırsatları ile gelişen kapitalist bir endüstri dünyası gözönünde bulundurulurken ortaya konmuş olan teorilerle, kendilerine mahsus ayrı derterleri olan ziraat memleketlerinde *toptan bir kalkınmayı plânlaştıran derin devletçi müdahaleler* tasarlanamazdı. Üzerinde durulmağa değer yegâne "içtimaî mesele", bazı batı endüstri memleketlerine ait tarihi olaylar neticesinde, vakti'e "hâd., bir şekil almış olan amele - patron kavgaları olarak kaldıkça ve hele bazı uygun tarih şart ve fırsatları ile geri teknikli ziraat memleketleri zararına gelen kapitalist bir nizamm ideolojisi olan *liberalizm'e*, rekabet serbestliği prensibinin fazi'etine, Napolyon kodu'na ve gece bekçisi devlet telâkkisine her hangi bir şe-

kilde gön'ümüz bağı olduğca, hakikî bir ziraî reform'un icaplarına uygun olarak bütün ulus ekonomisinin teşki'âtlandırılmasında köklü değişiklikler yapılmasını icap ettiren *zorlu inkılâplara* girişilemezdi. Bu iş için her şeyden evvel daima hatırda tutmak lâzımgelirdi ki, *toprak meseleleri tarihinde kayıtsız - şartsız ve müdahalesiz bir tabii nizam, mutlak mülkiyet haklarının ve kaygısız bir liberalizm'in hü-küm-rân olduğu devirler* hemen hemen ehemmiyetsiz istisnalar teşkil etmiş ve bilhassa Fransız inkılâbı ideo'ojisinin takdis ettiği bu prensipler, kendilerinin daima nakîzlerini doğurtan diyalektik bir inkişafa müncer olmuşlardır.

Bu itibarla diyebiliriz ki, tarihin her devrinde bütün bir milletin geçinme vasıtası olan toprak işçiliğinin organizasyonu meselesi, o milletin hayatı için büyük ehemmiyetler arzeden bir mesele teşkil etmiş *ve daima ön plânda bir devlet işi* olarak meydana çıkmıştır. Hiç bir millet bütün istikbâ'ini denizlerde gören İngiltere'nin kendi varlığını vücuda getiren bir liberalizm imanı ile vaktile yaptığı gibi, bütün topraklarının bir kaç lordun e'ine geçmesine ve köylü sınıfların ortadan kaldırılmasına mevdan veremez. Bu gün bel'i başlı endüstri memleketleri bile, ulusal hayatın en gür ve temiz kaynağı olan köyleri ve köv havatını, bir sosyal dengesizlik vasıtası olarak, enternasvona' ve ihtilâci temayüller gösteren endüstri proletarvası karşısında kiskanıklıkla muhafaza için, köylüyü şehre çeken ve kırları bosa'tmak tehlikesi gösteren ak'mlara karşı her türlü careve baş vuruyorlar. Bir zamanlar fabrika sanayiinin müstemlekelerden sürmürdüğü büyük kârlarla mesto'muş gözükten Batı illerinde bile, "toprak ana., ya dönmek, ona davanmak, onun verebileceğinin azamîsini elde etmeğe çalışmak için bir *toprak siyaseti* devri açılmıştır.

Bugünkü gibi ekonomik istilâ ve rekabetlerin korkunç bir şiddet kazandırdığı bir devirde, işleri oluruna ve çiftçiyi kendi tâ'i ve kuvvetleriyle başbasa bırakan hiç bir devlet kalmamıştır. Bu sayede bir müddet unutulmuş gözükten *çiftçi ve orta halli sınıfların ideolojisi de meydana hazır bularak devletlerin iç siyasetinde yer tutmağa* başladı. Bugün devlet, *eli altındaki teşkilâtın bütün manivelalarını kul'anarak, köylerdeki hayat ve faaliyetini uyandırmak, canlandırmak, en rasvone' ve verimli çalışma vollarına sokmak için bu faaliyetin lâbi olduğu hukuk kadrolarını bile gözden geçirerek icabederse, mülkiyet ve miras şekillerinde sarsılmaz bilinen kayıt ve şart'arı ortadan kaldırmak için yeni hukuk prensiplerine dayanmak* amacındadır.

Ziraî reformların ideolojik esasları ve Türk inkılâpçılığı

İşte ancak bugünkü Türk devletinin kâfi derecede tarih tecrübesi görerek ve zamanın icaplarına uyup o'gunlaşarak bu *modern devlet telâkkisine* ulaştığı ve şimdiden *ziraî bir reform* için lüzumlu teşkilât ve iktidara sahip gözüktüğü bir zamanda, bu işi daha fazla geciktirmeden tahakkuk ettirebileceği ümit edilebilir. Bu suretle yeni Türk devletinin eski feodal veya *başboş liberalizm devirlerinin* ananelerini devam ettiren ve köylüyü fakru zaruretinde bırakan geri toprak münasebetlerini, onlara vücut veren geri siyasî teşkilât ve anlayışlarla birlikte, ortadan kaldırarak köylünün paryalaşmasının önüne geçmek ve memlekette yeni ve büyük içtimaî ve siyasî tehlikelerin meydana gelmesini mucip olacak şekilde, yeni toprak malikânelerinin teşekkülüne mâni olacak tedbirleri almak lâzımdır.

Halk namına başarılan Türk İnkılâbının, memlekette pek büyük bir ekseriyetin geçinme vasıtası olan, ziraat işleri için yaptığı ve bundan sonra da yapacağı çok işler olacaktır. Ziraî bünyeyi yeniden gözden geçirmek, daha iyi tanımak, toprak münasebetlerinde geri ve aykırı düşen hukukî bağlar ve tâbiyet'lerden köylüyü kurtarmak bu işlerin başında gelmektedir. Nasıl bir endüstri plâmımız ve bu a'anda bir rasyonelleşme ve makinalaşma siyasetimiz varsa; inkılâp devrinin bir de ayrı "arazi siyaseti,, ve bir "arazi kanunnamesi,, olacaktır. Devletin burada da, yurdun yüksek menfaat'eri namına, teşkilâtlandırıcı rolünü oynaması, her şeyi ona göre inceleyip ayarlaması şarttır.

Gerçekten bu memlekette halk yığınlarının saadet ve bahtiyarlık miyarı olan refah seviyesini yükseltmekle övünmek isteyen *bir inkılâp anlayışının* emrinde çalışıyorsak, memlekette iktisadî ve içtimaî tâbiyet'er altında kalan çiftçi sınıfları için, her türlü kalkınmayı imkânsız kılacak *geri toprak münasebetleri nizamlarının* ortadan kaldırılması icabeder. Devletin, köylüyü işlediği toprağın sahibi yapması ve bu suret'e yarıcı ve gelircinin istismarından kurtarması lâzımdır. Millî istiklâl ve Büyük İnkılâp için o kadar kan döken ve kendisinden daha nice fedakârlıklar beklenen Cümhuriyet devri köylüsünden bir kısmının, eğer hakikaten doğru ise, bu vatandaş kendisinin o'an bir toprak parçasına bile sahip olamayışı, *inkılâpçı ve milliyetçi hislerimiz için* elîm bir tenakuzdur. Fakat bu tenakuz, sadece ideolojik ve hissî sahaya ait kalmayıp, memleketin bütün kud-

ref ve zenginliğini tehlikeye koyan bir iktisadî âmili de ortaya koymakta ve üzerinde alâka ile durmağa bizi davet etmektedir.

Ziraî reformların iktisadî mânası ve şumullülüğü

Gerçekten, memleketimizi *ziraî bakımdan teşkilâtlandırmak ve ayarlamak meselesi*, siyasî ve içtimâî olduğu kadar iktisadî bakımdan da hepimizi ihtirasla meşgul edecek *büyük bir dava* olarak ortada durmaktadır. İçtimâî bakımdan dertsiz ve muvazeneli olduğu kadar, refah seviyesi yüksek ve kültür'ü, memleketin bütün servet kaynaklarından lâzımgeldiği şekilde faydalanan bir Türkiye kurmak ideali de ancak bu suretle tahakkuk edebilecektir. Çünkü, bugün Türkiyede herkes bilir ki, memleketimizde köylünün iktisadî bakımdan kalkınmasına dayanmayan ve yahut netice olarak oraya varmayan her hangi bir hareket, her tür'ü esastan mahrumdur. *İktisadî kuruluş ve kurtuluş plânlarımızın bütün esasları, hep bu köylünün ve köy iktisadiyatının günün birinde canlandırılması ümidine dayanmaktadır.* Köylüyü behemehal pazar için istihsal eden ve bu suretle sanayimizin mamulâtına müşteri olan bir vaziyete sokmak lâzımdır. Bu itibar'a köylünün iktisadî varlığını koruyacak, ona daha faydalı bir şekilde çalışma şevk ve hevesini verecek ve bu suretle millî geliri ve kıymetleri arttıracak her türlü tedbiri almak mecburiyetindeyiz. Unutmamak lâzım gelir ki, iptidâî vasıtalarla yapılan geri bir toprak işçiliği, Türkiyede köy'ünün el emeği ve alın terini pek iyi ödememektedir. Bu itibarla maddenin ve ekonomik sefaletin tazyiki altında, orada kendisini bekliyen şartlar ne kadar fena olursa olsun, köylü şehre inmeyi veya gurbete çıkmayı, Devlet kapısında bir iş bulmayı bir kurtuluş adedelemektedir. Bu vaziyet karşısında, eğer bugün o, köyüne bağlı kalıyorsa, bu bağlılık tesadüftен, kaçmasını bilmediğinden, ve ufkü dar olduğundan ileri gelmektedir. Türkiyede şehir ve köy hayat seviyeleri ve kazanç imkânları arasındaki bu tezat ve uçurumlar çok tehlikeli bir iktisadî bünye hastalığıdır. Bu bakımdan asırlardanberi derin bir sefalet ve hakimsizlik içinde bırakılmış olan bugünkü Türk memleketinin içtimâî ve iktisadî bünyesi *kendiliğinden davranamayacak kadar illetli* ve hasta ise, daha doğrusu bu bünyede korkunç bir maraz alâmeti olan ve devlet eli ile cerrahî bir müdahaleyi davet edecek "tegayyürler,, hâsıl olmuşsa, icabeden ameliyatı yapmaktan çekinmemek lâzımdır.

Fakat bu meselenin diğer ziraat meseleleri ile birlikte, bir küllü olarak, ele alınması, arazi sahibi yapmak istediğimiz köylülerin

memleket iktisadiyatında derhal ve müessir bir şekilde rol oynayabilme'cri için ekonomik ve teknik bakımdan da teçhiz e'ilmeleri lâzımdır. Diğer bir de'işle, zira'î bünyede sadece bir Reform ameliyatı ile kesip biçerek her şeyi yoluna koymak mümkün değildir. İktisadî ve içtimâî şartların da, bünyenin bir daha aynı hastalığı yapmamasını temin edecek şeki'de, umumî muhitini de'ğiştirmek ve bilhassa ameliyat esnasında ve ameliyatı müteakip her türlü tedbir ve yardımları, vakit ve zamanında, yapabilmek imkânlarına sahip olmak lâzımdır. Bu iş, bütün teferruatı daha evvelden bir plân dahilinde hesap edilip bütün memleket kuvvetlerini birden harekete geçirmekle muvaffak olunabilecek *küllî* bir plân ve program işidir.

Bu sebeple yeni devlet, kuruluş ve mahiyeti bakımından bazı prensipleri diğer'lerine tercihan gerçekleştirmek isterken, milletin istihsal faaliyetinin içinde doğup büyüyeceği bütün muhit'eri ve bu arada "Hukukî muhiti,, ve bu muhitin temelleri olan mü'kiyet rejimini idare eden hukuk prensiplerine kadar her şeyi eli altında bulunduracak ve hizmetine alacaktır. Ekonomi sahasında devletçi, güdümcü ve müdahaleci olmamız bugünkü devlete bütün bu imkân'arı vermekte *ve Türk İnkâlâbının, devlet, cemiyet ve teknik hakkındaki telâhkileri de bu müdahaleleri esasen zarurî kılmaktadır.* Bu sebeple, arazi mülkiyetinin nevi ve şekilleri ile mahiyeti meseleleri de, başka hiç bir kayıt ve mülâhazaya tâbi tutulmadan, bu inkılâp prensiplerine uygun bir şekilde, tayin ve tesbit edilecektir.

Yalnız itiraf etmek lâzım gelir ki, mem'eket için bu ehemmiyet ve yus'atte bir iş ancak bütün memleket kuvvet'lerinin seferber edilmesile mümkündür ve bu itibarla uzun zaman ve hazırlıkları icabettirir. Bü bakımdan, şimdiye kadar Türkiyede yapılan bütün işleri biz ancak her bu ana problem ve nihai zaferin tahakkukuna bizi yaklaştıracak olan hazırlıklar olarak görebiliriz. Yalnız bugün sevinç'e gormekteyiz ki, şimdiye kadar ikinci plânda gözükken *bu muazzam işe başlamak için zarurî olan bir hazırlık safhası geçmiş* ve bazı ufak tefek tecrübelerle başlamak zamanı bile gelmiştir. Zira bugün devletin e'inde dün mevcut olmıyan imkân ve vasıtalar mevcuttur: Tamamlanmak üzere bulunan bir demir yo'u şebekesi, tahakkuk ettirilmiş bir endüstri plânı, kuvvetlendirilmiş kredi kaynakları vardır. Hulâsa, *bu işe başlamak için zarurî olan belli başlı devlet cihazları kurulmak üzeredir.* Bundan sonra devletin bir plân dahilinde ve emniyetle bu işe başlıvabilmesi imkânı sağlanmıştır. Fakat yine itiraf etmek lâzımgelir ki, yapılacak iş, başarısı yalnız başına bütün bir nesle

geref verecek kadar büyüktür. Ve ilerde görüleceği üzere alelâde toprak bulmak ve toprakları tevzi etmek meselesi de değildir: köy iktisadiyatının tekniğini, bünyesini değiştirmek; Cumhuriyetin nimetlerini köylere kadar sokmak lâzımdır. Bunun için umumî bir iktisadî kalkınmaya, ziraat mahsulleri ıslaha, kıymetlendirmeğe; büyük mikyasta yol yapma, sulama, elektrikleendirme, hastalıklarla mücadele etme ve köyü iktisaden memleket pazarlarına bağlama işidir; bu bakımdan çok paraya ve bütün memleket kuvvetlerinin muayyen gayeler emrinde seferber edilmesine bağlıdır. Gerçekten ziraat Reformundan kasdımız ve beklediğimiz işler bu kadar büyük ve etraflıdır.

2 — ZİRAAT BİR REFORM İÇİN MADDİ VE MANEVİ

HAZIRLIK NOKSANLARIMIZ

Bu suretle memlekette ziraatçı, mühendis, doktor, teknisyen, maliyecî, kadastro memuru gibi kalabalık ve çeşitli ekiplerin iş birliğine ve daha evvel yetiştirilmiş olmasına bağlı bulunan büyük bir ziraat reform işine başlamak için lüzumlu hazırlıklara acaba bugün Türkiyede tamamen bitmiş nazarile bakabilir miyiz? Şüphesiz hayır! Bu hususta geçikmesi bizi en fazla endişeye düşüren asıl mühim hazırlık, bütün bu mütehasıs kadrolarının yetiştirilmesi ve lüzumlu makine ve kredilerin tedariki işinden ziyade, *işin mânen hazırlanması cihetine*, yani ilim ve neşriyat sahasına, büyük plânın hazırlanması için lüzumlu malzemenin daha evvel tedarikine ait olanıdır. Gerçekten, bugün memleketimizde bu vüsat ve ehemmiyette bir işin başarılmaması için *lüzumlu ilmî ve fikrî hazırlıklar henüz yapılmamıştır*. Ve yapılacak işin imkân ve vüsati hakkında kat'î ve sarîh bir fikir verecek rakamların, esaslı tetkik ve ilmî eserlerin neşriyat sahasında mevcut olmaması bizi düşündürecek bir meseledir. Yokluğunu daima hissedeceğimiz bu neviden tetkikler, bu muazzam işle efkârı umumîyenin geniş alâkasını tahrik etmek itibarıyla olduğu kadar, meselemin bugünkü vaziyetini bütün vuzuhu ile meydana koyarak, devletin ziraat politikasını aydınlatmağa varayacak olan esaslı ve etraflı tetkiklerdir. Bu gibi tetkiklerin yokluğu yüzünden, *bugün Türkiyedeki toprak münasebetlerinin hakiki vaziyeti, Türk köylüsünün sosyal ve ekonomik varlığı, yaşayış imkânları ve nihayet memleketin ziraat bünyesinin ne gibi âmiller tesiri altında nereden gelip nereye gittiği* gereğince malûm bulunmamaktadır. Ziraat reformu gibi, *bir memleketin en organik bünye hususiyetleri üzerinde zorlu ve inkılâpçı bir müdahale ile oynamak iddiasında bulunan, ölçüye*

göre yapılarak kendi bünye ve ihtiyaçlarımıza uygun bulunması ve cüretkâr o'duğu kadar *plânlı ve sistemli hareket etmesi memleket için hayatî bir zaruret olan bir teşebbüste, devletin elinde daha sarîh rakamlara dayanan teferruatlı plânların mevcut olması lâzımgelir.* Büyüyük bir Anado'u haritası üzerinde, bir iç kolonizasyona müsait boş topraklar, sıhhî, zirâî, iktisadî bütün imkân ve bususuyetleri ile etüd ve işaret edîmeden; topraksız köylülerin nerede oldukları her mın-takadaki zirâî işletmelerin büyüklüğü ve şekilleri bilinmeden, aynı harita üzerinde nüfusun, işlenebi'ir boş toprakların ve muayyen iş-letme şeki'lerinin dağılıs tarzlarının tarihî, iktisadî ve coğrafi se-berleri ince'eden; reform'un malî, iktisadî ve sıhhî şartları ha-zırlanmadan sadece kanunlar çıkarmak yolu ile hayırlı bir iş yap-mak imkânı yoktur. Bu sebeple, bu gibi ehemmiyet'i işlerin şart ve şekilleri ilmî bir suretle hazırlanan etüdler'e ve efkârı umumiye kar-şısındaki münakaşalarla tenvir edilmiş ve herkes bildiğini ve gör-düğünü söylemiş olmalıdır. İşleri o'uruna bırakıp iktisadî kuvvet'eri başıboş terketmek ne kadar tehlikeli ise, zamanla muhtelif içtimâî ve iktisadî kuvvetlerin muhassalası halinde ve muhite en uygun şek-lin meydana çıkması tarzında kendini gösteren ve bu itibarla ihmal edîlmeyecek vaziyette bu'unan zaruretleri çiğneyerek müphem bazı fikirler nâm ve hesabına, *ulu orta ıslahat* yapmağa kalkışmak da o kadar tehlikelidir. İlmî tetkiklere, realite bilgisine dayanmadan, *ne netice vereceği, nasıl başarılacağı belli olmıyan teşebbüslere girişmek* ve muayyen şartların neticesi olan organize münasebetlerin zaru-retlerine uygun olmıyan fantazileri tatbik etmek büyük bir tehlikedir.

Bu bakımdan tetkik edilirse, bugünkü Türkivevi zirâî bir re-form için hararetle hazır'anan bir mem'eket halinde görmüyoruz. Matbuat ve nesriyat hayatımızdaki durgunluğa ve alâkasızlığa ba-kılırsa, sanki bu zirâî reform cenubî Amerika Cümhuriyetlerinden birinde yapılacaktır. Bu mesele henüz, memleket efkârı umumiye-sinde aksivomları belli olan, ne yapılacağı, nasıl yapılacağı, imkân-ları ve hudutları tasarlanmış bulunan *olgun bir dava* haline şelme-miştir. Millet Meclisinde konuşan hatiplerin verdiği rakamların da (1)

(1) Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın 930. yılı bütçe müzakereleriyle 937 Esas Teşkilât kanununun tādili münasebetile Büyük Millet Meclisindeki nu-tukları için Ekrem Ergüven tarafından toplanan (Şükrü Kara, sözleri - yazı-ları, İstanbul 1938) nâm kitabın 68 ve 238 inci sayfalarına ve Kütahya mebu-

hiç bir sağlam esâsa dayanmadığı göz önünde tutulursa, bilhassa sarıh rakamların konuşması lâzım gelen böyle bir devirde esâs'ı tetkiklerin yokluğu kendisini büsbütün hissettirmektedir. Ayrıca, Türkiyede hazırlanmakta olan bir ziraat reform'un arkasında henüz bir efkârı umumiye de yoktur. Reform, memleketimizde münevverler için bir mesele olmaktan uzaktır ve bir hareket olarak ancak bu suretle temin edilebi'len bir dinamizm'i haiz değildir. Şüphesiz, ancak bütün memleket kaynakları seferber edilerek başarılabilecek olan böyle bir işe başlayabilmek için bugünkü dünya harbinin sonunu beklemek lâzımdır. Fakat, dünya millet'eri harp sonu için tafsilâtlı ka'kınna plânları hazırlarken biz kendi meselelerimiz için daha hazırlıklı olmamız ve plânlarımızı hazır bulundurmamız lâzım gelmez mi?

3 — BALKAN MEMLEKETLERİNDE YAPILAN REFORMLARIN TÜRKİYEYİ BILHASSA ALAKADAR EDİŞİ

Türkiyede ziraat bir reform teşebbüsünün ne gibi meselelerle karşılaşabileceğini, bu hususta yapı'acak işlerin azamet ve enginliği ile, iktisadî ve malî cephelerini müşahhas misal'lerle gösterebilmek için, tercihan Balkan memleketlerinde yapılan tecrübeleri tetkik etmeyi faydalı bulduk. Bu tercihin sebepleri çeşitlidir :

Bir defa öyle düşünüyoruz ki, tetkikimizin mezuu olan Balkan memleketleri uzun asırlar Türkiye ile birlikte Osmanlı imparatorluğunun mukaderatma iştirâk etmişler ve —eğer varsa— *bu mukadde-
rat iştirâkinin vermiş olduğu bünye hususiyetlerini kazanmışlardır.* Bu sebeple, onların Osmanlı imparatorluğundan ayrıldıktan sonra

---

su Naşit Hakk'ının Büyük Millet Meclisindeki beyanatı için zabıt cer'idesi (cilt. 23 - 24, 68 - 69 Sf. Ankara 1934) ne bakmız. Aynı şekilde, hazırlanmakta olan Toprak Kanununun muhtelif tarihlerde kaleme alınmış olan mu-
cip sebepler lâyhalarında da, yapılacak işlerin ehemmiyet ve mahiyeti, yer ve rakamzıkredilerek, lâzımgeldiği şekilde izah edilememektedir. Ziraat En-
stitüleri tarafından neşredilen ilmi eserlerden de Türkiyede işlenebilir boş top-
rakların, büyük çiftliklerin ve nihayet topraksız köylülerin hakiki miktarları ve yerleri hakkında sarıh malûmat ed'nmek mümkün değildir. Bu hususta Ziraat Vekâletinin bir kaç senedenberi yaptırmakta olduğu köy etütlerinin neticelerinin neşrini beklemek lâzımgelcektir. Aynı mesele hakkında bu me-
muan'ın 293 - 296 sahifelerinde Prof. Ömer Celâl Sarç'ın toprak meselelerimiz namı altında yazdıklarına da bakmız.

halletmek mecburiyetinde kaldıkları toprak meseleleri, hiç o'mazsa tarihî esasları bakımından, bizim Türkiyede bugün karşılaşacağımız meselelere benziyeceklerdir. Diğer taraftan, bu Balkanlı köylü milletler, hususî tarih ve iktisat şartları dolayısı'e, köylüyü *topraklandırma davasile* çok eski zamanlardanberi meşgul o'muşlar ve bu dava ile alâkalı siyasî, içtimaî ve iktisadî meseleler hakkında, erkenden, *ileri bir an'ayış ve olgun tecrübeler*e sahip bulunmuşlardır. Bu sebeple bu memleketlerin hakikî kuvvetini yapan ve siyasî hürriyet ve iktidar kazandıkları gibi içtimaî mevkilerini de sağlamış bu'unan çiftçi kütlelerinin ne düşündüklerini ve ne yaptıklarını gözönünde bulundurmak bizim için elbette faydalı o'acaktır. Bilhassa bu memleketlerin birinci cihan harbi sonunda ziraî bünyelerini demokrat bir rejimin ve millî gayelerin zaruretlerine uygun bir şekilde ayarlamaya teşebbüs ederek başardığı ziraî reformlar, diğer çiftçi mil'etler için nümune ve tip reformlar olarak dünyanın alâkasını üzerlerine çekmiş ve çok iyi etüt edilmişlerdir. Bu sebeple, onlardan teferruatlı bir şekilde bahsetmek bizim için mümkün olabilecektir.

Bununla beraber biz burada bu reformların basit bir hikâyesini ve teknik tafsilâtını nakletmekten ziyade, mümkün o'duğu kadar *onlara hakikî bir mâna veren tarihî şart ve umumî temayülleri*, bizim için ayrı bir alâka mevzuu olan komşu memleketlerde yaşanmış canlı tecrübeler olarak göstermiye çalışacağız.

Maksadımız, her sahada olduğu gibi bu işte de, tarihî tetkiklerden ve tarihte yaşanmış müşahhas hâdise'er üzerinde onların heyecanını duyarak düşünmek fırsatından istifade etmektir. Bu suretle, şu veya burada yapılmış olan bir tecrübeyi aynen tekrar etmeyi tavsiye etmekten ziyade, o tecrübelerin içinde yapıldığı maddî ve mânevî şartları duymak ve yaşamak suretile yeni tecrübeler için olgunlaşmağa ve kuvvet toplamağa çalışmaktır.

4 — ZİRAİ REFORMLARIN TETKİKİNDEN

ÇIKARILABİLECEK NETİCELER

Gerçekten, her memlekette yapılan ziraî reform tecrübeleri, gerek netice'eri ve gerek lüzum'arı bakımından o memleketlerin içinde buldukları özel şartlarla ilgilidirler. Bu bakımdan, birinci cihan harbinden sonra ziraî bir politikanın ve muayyen demokrasi prensipleriyle içtimaî adalet telâkki'lerinin tesiri altında lejislasyon yolu ile alınmış olan ziraî reform tedbirlerinin, Baltık memleketlerinden Yunanistana kadar Orta Avrupa ve Balkan memleket'lerinde vücuda

getirmiş olduğu büyük inkılâplardan *her biri, mensup olduğu memleketin tarihî şartlarına ve içtimâî bünyesine göre, ayrı gaye ve imkânlarla başarılmış ve ayrı bir manzara arz etmiştir.* Bazılarında, inkişaf etmiş bir sanayi hayatı yanında, içtimâî muvazeneyi temin edecek orta halli ve refahlı bir çiftçi zümresi meydana getirmek gayesi gözönünde bulundurulmuştur. Bazılarında ise, topraksız köylüye ve muhacire toprak bulmak ve yeni fethedilen memleketlerde millî unsurları yerleştirmek gibi maksatlar güdülmüştür. Reformlar bazan mutedil, bazan ihtilâl-kâr bir şekil almış, *fakat hepsinde mühim bir iş yapmanın derin heyecan ve alâkası* ve netice itibarıyla çiftçi sınıfların hayat şartlarını düzenliyerek ekseriyeti köylü olan bu memleketlerde hakikî bir demokrasiyi sağlamak gayesi mevcuttur.

Bu kadar büyük bir halk hareketinin ve içtimâî bir davanın bizim inkılâpçı Türkiyemizde de akis bulunmaması ve hatta bir gün tatbikatta bile yer tutmaması imkânsızdır. Bu itibarla bugün bizim için yapılacak iş, onların yaptıkları tecrübe'lerden istifade ederek yanlış bir takım yollara sapmamaktır. Bu tecrübe'lerden hatırdan tutulacak en mühim nokta ise, ziraî reform'un sadece toprakları zenginlerden alıp fakirler arasında paylaşmaktan ibaret olmadığı ve kurutmak veya sulamak sureti'ne yeni topraklar açmak veya boş toprakları iskân şeklinde bir iç kolonizasyonun da bahis mevzuu olabileceği, hatta sadece toprak dağıtma işinin de kâfi derecede hazırlanmadan ve iktisadî tarafları düşünülmeden yapılacak olursa reform'un umumiyetle hüsrana neticeleneceğidir. Bu davada sosyal mesele ile ekonomik düşüncelerin daima yan yana gitmesi lâzımgelmektedir. Bir taraftan zamanımızda iktisadî temayüller dolayısıyla toprak işlerinin fen ve teknik bakımından verimini arttıracak şekilde organize, edilmesi, makineleştirilmesi, rasyonel çalışması aranırken, diğer taraftan sırf köylüyü arazi sahibi yapmak için gelişigüzel araziye parçalamak ve dağıtmak noksan ve tehlikeli bir iş sayılır. Ekonomik kuvvetlerin gösterdiği istikametten pek ayrılmaya gelmez. Bu hususta meselâ, ileri bir teknik veya bambaşka bir toprak mülkiyeti rejimi altında çok rasyonel bir şekilde çalışan Amerikan veya Rus buğdaylarının dünya piyasalarında ovnamağa nazik bu'unduğu rolü hesaba katmak lâzımdır. Bu bakımdan büyük sermaye ile ve köylüye de nümüne olacak şekilde *modern usullerle çalışan ve memleketin ekonomik hayatında bir rolü olan çiftçileri çalışmalarında engel olacak kayıtlarla öldürmek, bir kısım köylüyü toprak sahibi bahanesile de olsa, doğru olamaz.* Her memlekette

mahsulün cinsine, istihsal teknik ve usullerine, sermaye ve el emeğinin ziraat işlerindeki hisselerine göre muayyen büyük'ükte iş etme bütünlerinin vücuduna ihtiyaç vardır. Ziraî reform bahanesile onları ortadan kaldırmak ve her tarafa basma kalıp yeknesak işletme şekilleri ve mülkiyet hadleri tayin etmek tehlikelidir.

Gerçekten işlenecek toprağın büyük'üğü meselesi, bugün de tarım alanında reform işleri ile uğraşanları en ziyade düşündüren bir meseledir. Endüstri alanında olduğu kadar olmamakla beraber, *tarım işlerinde de işletmenin kuvvet ve büyüklüğü randımanın verimi bakımından bir çok yerlerde faydalı gözükmüyor.* Amerikada yapılan tecrübe'ere göre, tarla işlerinde motörlü makinelerin kârlı olarak kullanılması için muayyen büyüklükte bir arazi üzerinde çalışmaları lâzımdır. Çünkü, diğer daha geri memleketlere nazaran el emeği çok pahalı olan bu memlekette, masrafın % 45 ini tasarruf ettirebilen biçen - döğen büyük makine'ler ancak 400 hektardan büyük olan tar'alarda kârlı bir şekilde çalışmakta ve 150 hektardan küçük arazide zarara işlemektedir.

Güdümlü bir ekonomi ile *her şeyi rasyonelleştirmek isteyen ve makineye karşı sonsuz bir inanları olan sosyalist kurucular da* ufak parçalar halindeki toprak mülkiyetinin her türlü modern vasıtalarla çalışmaya mâni olduğunu söylerler. Hakikatte ise bir çok memleketlerde küçük toprak parçaları üstünde çalışan köylü ancak devlet tarafından yedeklenerek veya masraflarından kısmak ve çok çalışmak suretiyle büyük işle'meler karşısında tutunabilmektedir. Bununla beraber, burada son söz kesin olarak söylenemez. Mese'enin ekonomik tarafı ile sosyal mânasını her memleket kendi şart'larına göre uzlaştırmak, ayarlamak, kooperatifler, plânlı üretim ve teşkilâtli satış gibi tamamlayıcı çareler bu'mak zorundadır.

Görülüyor ki araziye sahip olmak kadar onu kıymet'endirecek vasıta ve tecrübelere, sermayeye sahip olmak da mühimdir. Bu sebeple, Yugoslavyadaki arazi reformunun başlangıçmda, fazla sol temayüllerinin zoru ile, bütün toprak'ar pek ufak parçalar halinde dağıtıldığı için, memleketin ekonomik hayatı sarsılmış ve büyük sıkıntılar çekilmiştir. O kadar ki bu ha'i anlatan bir Yugoslav yazıcı "ekonomik ciheti unutilan bu reformun fena neticeleri memleket için son harplerden daha yıkıcı olmuştur.., diyebilmiştir. Bu bakımdan Türkiyede de ziraî reform büyük çift'ikler aleyhine yanılacak, toprak kanunu çıktı, çıkacak.. diye ortalıkta şâyi olan dedikoduları önlemek ve her şeyden evvel büyük çiftlik sahiplerini temin etmek lâ-

zındır. Bu reform her halde onların zararına olmayacaktır. Türk topraklarının her zamankinden fazla asıl bugün sermayeye, bilgi ve teknikle işletilmeğe ihtiyacı vardır. Toprak kanunu ile isimlâk edilmek tehlikesine düşecek olan toprak'ar her halde fennî şekilde çalışan çiftlikler olmayıp, esasen verimi kıt bir toprak üzerinde iptidâî bir tarzda çalışan köylünün sırtından bilmem ne zamandan kalma mücerret bir mülkiyet hakkı namına geçinen yarı ve gelircinin e'indeki bakımsız topraklardır.

Toprak reformları *ideolojilerinin fazla sola kaçan tehlikeli taraflarından biri de* büyük fedakârlıklarla yapılan bu gibi reformlar sayesinde köylüyü her türlü "istismar,, ve müşkülâta karşı garanti etmek ve ona *kolayca toprak ve sermaye temin ederek bütün teşebbüs ve mesuliyeti devletin üzerine alması ve bu suretle köylüyü hayatta mücadeleye devam ettiren zenbereklerden ve mesuliyet hissinden mahrum bırakmasıdır*. Köylü her zaman her şeyi devletten beklemeye alıştırılmamalıdır. Köylü topraksızlığın ve ırgat'ığın acısını da gözönüne getirerek toprağına kıymet verme'i, mülk sahibi o'manın cazibe ve kolaylık'arı onu bu mülkü edinmek için çalışmağa sevkemelidir. Bu sahadaki *devlet yardım ve müdahalesi* de dozu kaçırılıp mânası kaybolmaması lâzımgelen bir devâ gibi kullanılmalıdır.

II

Balkan memleketlerinin toprak meseleleri tarihine bir bakış

5 — GENEL TARİH ŞARTLARINDAKİ HUSUSİYETLER

Emperyalist yayılışların sosyal neticeleri ve iki ayrı Avrupa

Avrupanın doğu ve ortasındaki memleketlerin ve bu arada Balkanların, yeni zamanların başından itibaren muayyen bazı tarih şartları altında, *siyasî olduğu kadar zirai ve içtimai varlıkları bakımından da batıdaki Avrupa memleketlerinden büsbütün ayrı bir gelişmeye tâbi kaldıkları*, tarihçiler tarafından, ötedenberi tesbit edilmiş bir hakikattir(2). Gerçekten, kıtanın batısında halk kütlelerinin yeni birtakım haklara sahip olması ve millî devletlerin teşekkül edebilmesi için zarurî olan birtakım şartların ve büyük sarsıntılardan uzak sükûnet devirlerinin, kendilerine mahsus neticeleri hazırlamak üzere, tam bir araya gelmeğe başladıkları bir sırada *şimalden inen Alman ve Macar yayılışı ile Balkanlardan gelen Türk akınları Orta Avrupada karşılaştı. Bir müddet sonra bunlara şarktan gelen Rus abanısı da karışarak*, orta'lık uzun müddet muvazenesini bulamıyan kuvvetlerin çarpıştığı bir saha haline geldi.

Bu suretle, Avrupayı Asyaya bağlayan büyük tarihî muhaceret yolları üzerinde bulunan Orta Avrupa ve Balkan memleketleri, *bu yollar üzerindeki kavimler hareketinin büyük sarsıntılı tezahürlerinden* bir sonuncusuna daha sahne oldular. Büyük ölçüde nüfus kütlelerinin yer değiştirme ve diğerleri üzerine bir *üst tabaka* halinde yerleşme hareketleriyle birlikte meydana geldiklerine şahit olduğumuz yeni siyasî teşekküller ise, kendilerine mahsus nüfuz ve hayat sahalılarında durmadan yer değiştiren sınır boylarının ve daimî bir harp halinin muhafazası için, hususî tedbirlerle teşkilatlanmak zorunda kaldılar. Bu gibi *olaganüstü yeni şartlar altında özel bir şekilde teş-*

(2) Seignobos, Histoire de Russie, t. I, p. XIII, Paris 1932. Pirenne, Les villes du moyen - âge, p. 52. H. Sée, Esquisse d'une histoire du régime agricole aux XVIII et XIX siècles, Paris 1921, p. 180.

kilâtilanma zorunun neticesinde işe, bahsi geçen imparatorlukların siyasî ve içtimâî çatılarının kuruluş tarzlarında ehemmiyetli hususiyetler meydana çıktı :

Her imparatorluğun kuruluşu münasebetiyle yeni açılmalar gösteren siyasî hudutlar içinde, bir yandan diğer yana *büyük çapta nüfus hareketleri*, ekseriya kendiliğinden fakat çok defa da sistematik ve kütle halinde, *yurt değiştirme ve iskân işleri* vukubulmakta idi. Bu nevi hâdiselerin, istilâyı yapan milletler nam ve hesabına üstüste imtiyazlı tabakalar halinde bir *yerleşme ve yurt tutma* hareketi meydana getirerek, Orta Avrupa ve Balkan memleketlerinde içtimâî tabakalar piramidinin "*ırkî terekküp, ve terkiğini değiştirmiş*, milletlerin bu bölgelerdeki eski coğrafî yayılışını bozmuş ve bu itibarla da bu memleketlerin siyasî ve içtimâî meselelerinin olduğu kadar milliyet davalarının da sonraki gelişmelerinde tayin ve icabedici bir sebep teşkil etmiş oldukları şüphe edilmeyecek bir hakikattir.

Demografik oluşların bu muntakada toprak meselelerini hazırlayış tarzı

Türk istilâsı altında, Balkanlarda yol ve ova gibi bütün alçak memleketlerin nasıl Türkleşmiş olduğunu, Türk köylüleriyle çiftliklerinin yerli halkı Balkanlara, dağlık mntakalara çekilmeğe mecbur edecek şekilde harita üzerinde nasıl dağıldığını ve nihayet bu suretle teşekkül eden bir Türk bey ve ağalar sınıfının Balkan memleketlerinin ziraî - içtimâî meseleleri tarihindeki ehemmiyetini bir çok müellifler kaydetmişlerdir. Biraz aşağıda biz de, kesif nüfus dalgaları halinde Balkanlara taşan *Türk gelişi karşısında Balkanlı milletlerin dağılışı ve yayılma tarzlarındaki değişikliklerle yer değiştirmelere* ve onların ziraî - içtimâî neticelerine işaret edeceğiz. Aynı suretle, Viyanadan sonra geriye dönen Türk akımı arkasından, milletler için sığınak ve beşik olmuş olan dağlık *ana kovan memleketlerinde çoğalmakta olan Balkan milletleri nüfusunun nasıl bir kolonizasyon hamlesiyle ovalara inerek oralarını iskân ve tasarrufu altına koyduğu*, Türklerin elinden topraklarının ne gibi şartlar altında alındığını da yine biraz aşağıda izah etmek lâzım gelecektir.

İmparatorluklardan her birinin kuvvetlendirmek ve kendisine dayanmak istediği millî bir unsurun, kendisine mahsus bir arazi aristokrasisini vücuda getirip kıskançlıkla koruyacak bir arazi siyasetinin mevcut bulunduğu da düşünülecek olursa; şimalden gelen Alman ve Macar yayılmaları neticesinde de, yukarda Osmanlı impa-

ratorluğu münasebetiyle, zikrettiklerimize benzer hâdiselerin meydana geleceği ve istilâya uğrayan yerli Balkan milletlerinin buralarda da kendi varlık ve benliklerini kurtarabilmek için dağlık mıntakalara çekilmeğe ve müsbet vadileri, istilâyı yapan millet nam ve hesabına, terketmeğe mecbur kalacakları kendiliğinden meydana çıkar. Aynı suretle, çoğu göçebe olan Balkanlıları, bu mmtakada toprağı işlemeğe alıştıranların senyörler veya kilise olduğu da hatırlanacak olursa, toprak mülkiyetinin ne için, uzun bir müddet bu *kolonizasyon hareketinin ajanı* olmuş bulunan Alman ve Macarların eline geçmiş olacağı kolaylıkla anlaşılır. Bundan başka, bahsi geçen imparatorlukların siyasî kadroları içinde *kapanıp kalarak, garpteki federalizmin yeni zamanlarda tasfiyesini mucip olan ekonomik ve sosyal değişmelerden uzak yaşanması da*, bu mmtakalardaki toprak meselelerinin büsbütün ayrı bir yoldan ve geç olarak inkişaf etmesine ve son zamanlara kadar kendilerine mahsus mahiyetlerini muhafaza etmelerine sebep olarak, *birinci cihan harbinden sonra bu mıntakada ziraat reformlarının büyük bir vüsat ve ehemmiyet arzedişinin tarihî sebeplerini* hazırlamıştır.

Gerçekten Avrupanın bu kısmında, bugünkü Romanya ve Yugoslavyaya ait topraklar üzerinde, arazinin büyük bir kısmı, zikrettiğimiz sebepler dolayısıyla, vaktiyle Alman ve Macar beylerinin eline geçmiş bulunduğu gibi; son zamanlarda meydana çıkan yeni şart ve nizamlar karşısında da, bu memleketlerde mevcut siyasî düzen kadar, iktisadî ve içtimaî nizamlarda bir çok bakımlardan gerilikler ve uygunsuzluklar arzelmekte idi. Tabiat kuvvetlerinden ziyade insan emeğini istismar ederek devlet için kudret ve şevket toplamak maksadiyle teşkilâtlanmış gözüken bu imparatorluklar, son zamanlarda buhar makinesi kullanılan batı Avrupası memleketleri karşısında, henüz canlı beygir kuvvetinden başka bir şey kullanmayan geri ziraat memleketleri halinde kalmış idi ve hariçî görünüşleriyle arzettikleri geri siyasî rejimler kadar, ziraat bünyeleri bakımından da sakat ve muvazenesiz bir halde idiler(3).

İşte bu sebepledir ki, birinci cihan harbinden sonra, dört büyük harp yılının sarsıntıları, batı endüstri bölgelerinden ziyade Avrupanın doğu ve ortasında henüz orta çağ ile hesaplarını kesmemiş olan imparatorlukların bulunduğu yerlerde büyük inkılâplara sebebiyet verdi. Bu imparatorlukların çöküntüleri üzerinde kurulan ve çoğu

(3) Délaîsi, Les deux Europes, Paris 1935.

çiftçi memleketi olan devletler de *imparatorluk devrinden kalma geri ziraî kuram ve yapılarını bir seri reform hareketleriyle yeniden kurmak* ve yeni bir hayatın ihtiyaçlarına göre ayar etmek zorunda kaldılar. Bugün artık yalnız Macaristanda büyük toprak sahiplerine ve kiliseye tâbi eski bir rejim kısmen bakidir. Onun haricinde Rumen, Çek, Hırvat, Slovak ve Sırp Macarlar, nüfusun durmadan taşıp yayılmak istidadını gösterdiği *ana yurtlarından* inmiş, Macar veya Alman beylerinin çiftliklerine ve yeni millî devletlere dayanak teşkil edecek bir şekilde bu yabancı unsurlar arasına yerleştirilerek yeni birtakım milliyet'ler yoğurulmak üzere bulunmuştur. Bu suretle yeni teşekkül eden devletlerde, ekserisi yabancı unsurlara mensup olan eski toprak aristokrasisinin yerine yerleşen köylü sınıfları, artık eski beylerin temsil ettiği millî tahakküm kadar sosyal ve politik tazyikten de kurtulmak istenilmiştir. Bu memleketlerde şimdiye kadar sosyal davalar ve toprak mese'leriyle karışık bir halde bulunan *millî istiklâl meselesi ve siyasî hürriyetler gayesi* de bu suretle aynı zamanda halledilmiş bulunmaktadır. Ve eski toprak açlığı giderilmiş olan bu köylü kütleleri için, bugün artık yeni millî devletlerin ve siyasî hürriyetlerin müdafaası, Reformun ellerine verdiği toprakların müdafaasıyla bir ve aynı şey olmuştur(4).

*Büyük toprak malikânelerinin teşekkülünde
politik ve ekonomik sebepler*

Gerçekten, vakitsiz kurulmuşa benzeyen ve bu yüzden bir çok milletlerin hamurunu hususî bir maya ile müşterek bir kültür birliği içinde eritmek ve federal bir manzara arzeden ziraî ve içtimaî bünyelerini normal şartlar altında tasfiye etmek için vakit ve imkân bulamayan Osmanlı ve Avusturya - Macaristan imparator'ukları i'çerular Rusyası, batıda yeni doğan ve bütün dünyayı sarsmağa namzet gözükken milliyet hareketleri ve halk yığınlarının hak ve hürri-

(4) Türkiyede yapılacak bir toprak reformu için, Balkan memleketleri misalini tetkik etmek lüzumunu ileri sürerken, bu memleketlerde yapılmış olan ziraî reform tecrübelerinin böyle pek hususi tarih şartları içinde daha ziyade millî gaye ve zaruretle, yabancı milletlerden olan toprak sahiplerinin varlığını kökünden baltalamak için yapıldıkları ve Türkiyede bu şekilde vakit geçirmeden merhametsizce feda edilecek yabancı unsurların mevcut bulunmadığını ve vaziyetin bizi daha soğukkanlılıkla, düşünerek ve iktisadi cep-helerini ihmal etmiyerek hareket etmeğe davet ettiğini unutmamak lazımdır.

yetlerini aramağa sevkeden siyasî - içtimaî fikirler karşısında nefislerini müdafaa ile meşgul, arda kalmış veya zamanını şaşırmış *garibeler* şeklinde yakın zamanlara kadar sürüklenmişler ve halk yığınlarının hayatında bir hayli ızdıraplı mücadelelere sebep olmuşlardı. Onları bu vaziyete sokan genel tarihî sebepler arasında, bu memleketler için *harp halinin daimî oluşu yüzünden kendisini* daha fazla hissettiren politik ve ekonomik şartlar üzerinde bilhassa durmak lâzımgelir.

Gerçekten, bu memleketlerde köylü hakları ve toprak münasebeti nizamları, yukarda söylediğimiz gibi, batı Avrupası memleketlerindeki gelişmelerin aksine olarak gün geçtikçe daha fazla fenalaşmağa doğru gitmişti. Batı Avrupada eski harp adamlarının sadece gelir yeyici bir soy asaleti sınıfı haline düştüğü ve serf vaziyetindeki köylülerin yavaş yavaş hürriyete kavuştuğu bir devirde doğuda, meselâ Polonya, Rusya, Avusturya - Macaristan ve Romanya gibi memleketlerde ziraî - içtimaî meseleler tamamiyle aksi bir istikamette ve gün geçtikçe daha kötü bir şekilde inkişaf ediyorlardı. Bu halin hatıra gelen en büyük sebebi, şüphesiz, bu memleketlerde komşu devletlere karşı müdafaa mecburiyetiyle tedbirler almağa ve teşkilâtlanmağa mecbur olan hükümdarların, bir takım harp adamlarına hizmet mukabilinde yeniden toprak gelirlerini terketmeğe ve bütün zenginliğin topraktan geldiği bir devirde bu toprakların muntazam işletilmesi için *köylüleri toprağa bağlamağa ve beylerin eline terketmeğe* mecbur olmasıdır. Bu suretle köylünün içine düştüğü yeni servaj vaziyeti, eski devirlerin *toprak köleliğinden* pek de farklı değildi.

Bu mmtakada imparatorlukların teşekkülü ile durmadan çarpışması ve hudutlarını değiştirmesi nevinden siyasî ve tarihî oluşlar, muayyen bir arazi siyasetinin emrinde muayyen bir asalet sınıfının teşkiliyle onlara imtiyaz ve haklar verilmesinde ve büyük malikânelerin teşekkülünde tesirli olduğu gibi; *harp halinin daimî bir tehlike teşkil etmesinden doğan ekonomik vaziyetler de, ziraî hayatın büyük senyör malikâneleri etrafında teşkilâtlanmasını zarurî kılıyordu.* Gerçekten, malikâne sistemi ile ortakçılık rejimlerinin, içtimaî ve iktisadî bakımlardan tehlikeli tipleri, kapitalist ve liberal bir rejimde olduğu gibi, iktisadî kuvvetlerin serbest oyunuyla büyük işletmelerin daha rasyonel çalışmasından istifade edilerek temerküze doğru gidilmesinden, para kuvvetinin ve açık pazarlar vaziyetinin küçük ziraî işletmeleri ezip yutmasından ziyade, *iktisadî bir kapanma ve boğulma devrinin, siyasî karışıklıklar, kıtlıklar ve sarî hastalıkların*

küçük ziraî işletmelerin iktisadî varlığını zaafa düşürüp köylüyü ilk buhranda kayıtsız şartsız olarak sığınacak kuvvetli bir adam aramağa mecbur ettiği zamanların mahsulüdür. Harp saha ve zamanlarının bu hususta çok müsait bir zemin hazırlamakta olduklarında şüphe yoktur. Böyle devirlerde para azlığı ve mütemadiyen sermayesini kaybetmek tehlikesi, köylüyü zengin komşusuna sığınmak ve onunla el ve iş birliği yapmak mecburiyetinde bırakmakta ve sıkışık vaziyette olanların çalışabilmesi için lüzumlu vasıtaları temin edebilecek mevkiide olanlar ise, *derebeyi* şekline girmektedirler. Görülüyor ki, bu devirde devlet irade ve idaresinin, malî ve idarî rejimlerin *toprak işçiliğini muayyen bir şekilde teşkilâtlandırma hususunda almış olduğu tedbirler*, köylünün toprağa ve senyöre bağlanması ve çalışmağa mecbur edilmesi gibi işler, genel tarih şartları ve harp zaruretleri kadar, demografik cereyanları ve iktisadî kuvvetlerin inkişaf seyrini de arkasında bulmaktadır.

Romanyanın misali

Eflak ve Buğdan gibi Romanya prensliklerindeki ziraî ve ictimâî meselelerin tarihini tetkik eden müellifler(5), bu memleketlerde *köylünün yeni bir takım servaj bağlariyle toprağa ve beylere daha sıkı bir şekilde bağlanması* işini, Osmanlı istilâsının ve bu mın-takayı tabiî mahreçlerinden ayırıp İstanbulla bağlayan gümrük sisteminin doğurduğu *karışıklıklar ve iktisadî boğulma* ile izah etmek istemektedirler. Böyle bir izah tarzına göre, Türk istilâsından önce Rumen köylüsü toprağa bağlı değildi. Fakat, bu istilânın doğurduğu karışıklık ve iktisadî gerileme devrinde köylü, işlediği toprağı terk ederek kaçıp gitmek, daha emin ve müsait yerlere sığınmak temayülünü gösterdiğinden, Bâb-ı Âli'ye karşı birer büyük vergi mültezimi vaziyetinde bulunan prensler, idarî - malî bakımdan enerjik tedbirler almak ve bu arada köylüyü bulundukları yerlere ve beylerine bağlamak mecburiyetini hissettiler. Aynı şekilde, Osmanlı haracının, mahsulden bir hisse şeklinde aynen alınan bir vergi tarzında toplanmayıp nakit para halinde verilmesi mecburiyeti de, yine bu tarihçilerin iddiasına göre, her sene bu kadar nakit parayı kolayca bulabilmek için malî bakımdan hususî bir şekilde teşkilâtlanmayı

(5) G. I. Brătianu, *Servage de la glèbe et régime fiscal*. Annales d'histoire économique et sociale 1933. No. 23. p. 445 - 462. J. Aneel, *Manuel géographique de politique Européenne*. Tom I, Paris 1936. p. 250.

ve bu arada *büyük malikâne sahiplerinin hukuk ve imtiyazlarının arttırılmasını* icabettirmiştir. Gerçekten, nakit halinde bu kadar büyük paraları toplayabilmek için küçük arazi sahiplerinden bir şey beklemeyecek olan prensler, gerek bu vergiyi kolayca ve emniyetle elde edebilmek ve gerekse icabında Türklere karşı isyan edip mücadele edebilmek için, asillere ve manastırlara muhtaç oldular ve onlara dayanabilmek için her türlü imtiyazları vermekten çekinmediler. Senyörler de bu suretle devlete karşı vergilerin toplanmasını garanti etmek mukabili olarak; büyük bir kısım toprakları ellerine geçirdiler ve köylü üzerindeki hâkimiyetlerini arttırdılar.

Rusya ve Polonyada da aynı sebeplerin, hemen hemen aynı devirlerde, aynı neticeleri doğurmuş olduğu ileri sürülmektedir. Buraların uzun müddet yeni teşekkül etmekte olan imparatorluklar arasında harp sahası olarak kalması, istilâlar ve isyanlar gibi fevkalâde şartlar, bu memleketlerde idarî - malî eski teşkilâtın normal bir şekilde işlemesine imkân bırakmamış ve harpten, yağmadan kaçan, sermayesini kaybeden veyahut bilhassa Rusya için bahis mevzuu edildiği şekilde yeni açılan memleketlerde daha iyi hayat şartları aramak için başını alıp çekip giden köylüyü, *ağır şartlar altında senyör malikânesine sığınmak veya devlet tarafından bağlanmak mecburiyetine* düşürmüş ve bu suretle vergi toplamak ve zamanın şartlarına uygun olmak itibariyle en randımanlı bir şekil olarak meydana çıkan idarî - malî yeni nizam da, devlet otoriteleri tarafından hususî emirnamelerle kabul ve tamim edilmiştir.

Bu suretle, bahsi geçen tarihçilerin, Romanya ziraî tarihinde köylü için hürriyetlerini ve topraklarını kaybetmekle neticelenen kötü inkişafı Türk işgal ve ilhakiyle izaha kalkışmaları, doğruluğu kendi aralarında da münakaşa edilen bir konudur ve umumiyetle *bu işgalin uğursuzluğuna inanma* hissini tesiri altında kalmış gözükmektedir. Muhakkak olan bir şey varsa o da, dört bir taraftan çeşitli istilâlara uğramış olan Romanya ovalarında köylünün, bu istilâları yapan kavimler nam ve hesabına, çeşitli servaj şartlarına göre, ötedenberi hürriyetlerinden mahrum kalmak fırsatını bulmuş olmasıdır. Hattâ, bu halktan bir kısmının istilâyı yapan milletlerin toprak köleleri olarak buraya sürülüp getirilmiş olduğu da malûm bir hakikattir.

Bununla beraber, Osmanlı imparatorluğunun teşekkülü nevinden büyük bir tarihî hâdisenin, uzun müddet bir hudut boyu vazifesini görmüş olan Romanya memleketlerinde sebep olduğu iktisadî

sarsıntılarla ihraç ve gümrük siyasetlerinin doğurduğu ıztırapların bu muntakadaki zirâî rejimlerin muayyen bir istikamette inkişaf etmiş olmalarına sebep olduğu kabul edilebilir. Gerçekten, Balkanlardaki harp sahaları durmadan şimale doğru uzaklaşır ve harbin bütün yıkıcı ve tüketici tesirleri, birbirini takip eden muvaffakiyetli harplerle daima komşu memleketlere yükletilir ve bu harp sahalarından uzak kalmış olan *iç memleketler*, *daha geniş bir iktisadî sistem içinde daha uzak ve zengin bölgelerle münasebete geçerek, az çok uzun bir müddet için hakikî bir refah ve zenginliğe kavuşurken, ateşten bir silindir gibi, hareket halinde bulunan hudut muntakalarını, durmadan çiğneyen harp felâketi, uç boylarındaki memleketler için büyük sarsıntılara sebep olmuş bulunabilir ve bu tesirler gerçekten tetkike muhtaçtır.* Aynı suretle, imparatorluğun geri çekilme devrinde de, *hudut boylarının ve harp sahalarının teşkil ettiği bu silindir* ikinci bir defa olarak Balkan memleketlerini, bu defa aksi bir istikamette, çiğnemiş ve doğurduğu iktisadî sarsıntılarla malî müşküller neticesinde, her mmtakanın kendi içine kapanıp boğulmasını ve toprak işçiliğinin nüfuzlu ve varlıklı bir takım çiftlik ve toprak sahiplerinin elinde, onların tâbii olarak teşkilâtlanmasını icabettirmiştiir. *Harp felâketlerinin tesirlerinin hissedildiği bu fakirlik ve karışıklık devirlerinde halkın, toprağıyle beraber, her türlü hürriyetlerinden de vazgeçerek, mahallî nüfuz sahibi toprak zenginlerine sığınması ise, böylece nüfuz ve ehemmiyetleri artmış bir beğler sınıfının meydana çıkmasının sebebi olduğu meydandadır ve bu umumî kaide Osmanlı imparatorluğunda da doğruluğunu isbat edecek imkân ve zemini bulmuştur.*

6 — TÜRK İSTİLASI KARŞISINDA BALKAN MEMLEKETLERİ

Türk istilâsının genel karakteri

Evvelâ şurasını hatırlatmak lâzımgelir ki, Balkanlardaki Türk istilâsını yalnız maharetli kumandanlar ve askerî kahramanlıklar sayesinde, bir sıra mesut tesadüflerin zoruyla vukua gelmiş ve sadece askerî mahiyette kalmış bir işgal ve istilâ gibi görmek katıyyen doğru değildir. Türklerin imparatorluk kurmak teşebbüsü, büyük ölçüde bir *kolonizasyon hareketi* idi ve bu iş için Türk soyunun ne kadar bol ve bereketli olduğu, istilâdan sonra Rumeline dökülen yüzbinlerce Türk kolonunun imparatorluğun askerî ve idarî emniyeti için lâzımgelen büyük yolları, geniş vadileri ve önemli bölgeleri derhal

ve bir daha eseri silinmeyecek bir şekilde Türkleştirmesi'le isbat edilmiştir. Türkler, yalnız işgal ordusu ve misyoner göndererek fethetmedikleri Balkan memleketlerini öyle uzaktan bir koloni gibi idare etmemişler, belki de alınlarının teri ve ellerinin emeğiyle bu memleketleri şenlendirmişler ve soylarının bereketi ile oraları kendilerine hakikî bir vatan yapmışlardır.

Gerçekten, bir milletin büyük bir imparatorluk kurmak, hatta sadece varlığını muhafaza etmek kudret ve iradesi ve bilhassa uzun asırlar boyunca milletlerin ve medeniyetlerin istikbali meselesi bahis mevzuu olduğu zaman, o memleket ve medeniyetlere has *nüfus imkân ve şartlarının* büyük bir ehemmiyet kazanacağı aşîkârdır. Nüfus meselesi, hayatiyetiyle alâkadar olduğu ırk ve medeniyetlerin mukadderatına hâkimdir ve bu itibarla tarihin belli başlı yapıcılarındandır. Zamanımız milletlerinin bugün cihan içinde işgal ettikleri mevkiler, bu milletlerin haiz oldukları *soy hayatiyet ve nüfus imkânlarıyla* münasip olduğu gibi, vaktiyle Osmanlı imparatorluğunun kuruluşunda da Türk soyunun bereket ve hayatiyeti büyük bir rol oynamıştır.

Aslına bakılırsa, bu ana soyun bereket ve hayatiyetini münakaşa etmek imkânı yoktur. Vaktiyle cihanı istilâ ve iskân için orta Asyadan hareket eden akınların kudretini kabul etmeden cihan tarihini anlamak kabil olmadığı gibi, Osmanlı imparatorluğunun süratle ve önüne geçilmez tabii bir hâdise gibi genişlemesi mucizesini anlamak için de, o devirlerde Anadolu'daki nüfus kesafet ve dinamizminin derecesini, nüfusun memleket içinde dağılışı tarzını yâni *demografik* diyebileceğimiz şart ve imkânları hesaba katmak zarurîdir.

Osmanlı imparatorluğu kurulurken cereyan eden ve bizim için hakikî mahiyeti henüz karanlık kalan hâdiseler arasında 400 çadırlık bir asiretle bütün bir Bizans kültür dünyasının mücadelelerini değil, *maddî ve mânevî kuvvetleriyle iki ayrı âlemin kucak kucağa gelerek karışması* nevinden bir kaynaşım alâmetlerini görmek lâzımgelir.

Ancak bu suretle anlaşılması lâzımgelen bir fetih ve işgali müteakip, uzun müddet içiçe ve bütün sathlarıyla temasa gelen iki avrı âlem arasındaki münasebetlerin sonunda, eğer bu âlemlerden biri diğ'rine kendi dinini ve dilini kabul ettirmiş *ve kurulan imparatorluğa bir islâm ve Türk devleti* damgası vurulmuşsa, bu neticenin izahını temas halinde bulunan iki küt'enin hacimleri ve tevet-

türleri arasındaki farkta aramalıdır. *Gerçekten, her hangi bir kültürün taşıyıcısı mevkiinde bulunan bir milletin, bahse mevzu kültürün ehemmiyeti ve yayılma sahalarıyla mütenasip bir kudret ve hayatiyeti haiz bulunması icabeder.* Eğer iddia edildiği gibi sadece bir islâmlaşma ve Türkleşme bahis mevzuu dahi olsa, Bizans Rumları ve Balkan milletleri arasında yeni bir din ve lisamı yayabilmek kudretini gösteren Anadolu Türklerinin bu sayede gerçekleşen geniş bir kültür birliğine dayanan bir imparatorluk kurabilmiş olmaları için dahi, müsait bir vaziyette bulunmaları ve hizmetlerinde maddî ve mânevî bütün kudretleri kullanmış olmaları lâzımgelir. Hakikatte de Balkan memleketlerinde fütihat yapan kuvvet 400 çadırılık bir aşiret olmayıp, *Orta Asya insan kaynaklarından beslenen ve Türk - İslâm dünyasının her tarafıyla münasebette bulunan bir Anadoludur.* Ve bu Anadolu maddî ve mânevî bütün kuvvetleriyle garbe doğru abanmakta olan bir dünyayı temsil etmektedir.

Gerçekten, imparatorluğun teşekkül edeceği sıralarda Anadolu nüfusunun büyük bir izdiham halinde sıkışıp kalmış olduğunu tahmin ettirecek deliller pek çoktur ve öyle zannedilebilir ki Mogol istilâsının önü sıra kaçıp gelen *Türkmen aşiretleri* Anadoluda büyük bir kuvvet temsil etmekte idiler(6). Rumeli fütuhâtı esnasında bu göçebe unsurlar kütle halinde ve kolaylıkla ileri sürülmüş ve onlara dayanılarak Rumelinde süratle ve kuvvetle yerleşmek imkân dahiline girmiştir. İlk Osmanlı padişahları, imparatorluğu kurmak için kendilerine lâzım olan askeri ve *imparatorluğa bir Türk devleti damgasını vuran her nevi kuvveti, fikrimizce, Orta Asya göçlerinin Anadoluda biriktirmiş olduğu bu insan hazinelerinden semin edebilmişlerdi.*

(6) Prof. Fuat Köprülü, Les origines de l'Empire Ottoman, Paris 1935, pp. 38 — 41, 58, 59, 118, 120.

Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu hâdisesini, ötedenberi garba doğru aynı istikametlerde devam eden Türk akınlarmın bir devamı, Anadoluda istikrarını bulamıyan bir kavimler muhaceretinin ve toprağa yerleşmek üzere kendilerine yer arayan bir nevi muhacir göçebelerin temsil ettiği kudretin önüne geçen siyasî hudutları yıkıp takatinin yettiği bir yere kadar yayılması hâdisesi gibi telâkki edilmesi lâzımgeldiğine ait olan bir fikri biz de, *Vakıflar Der-gisi'nin* II. sayısında, istilâ devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler ismi altında çıkan bir etüdümüzde işlemeğe çalıştık (Ankara, 1942, 279 - 386).

Gerçekten bu etüdümüzde, bu büyük çaptaki iskân ve kolonizasyon ha-

Aynı şekilde, Osmanlı imparatorluğunun teşekkülü hâdisesi, sadece askerî bir istilâ şeklinde tezahür etmiyor, ordularla birlikte nüfus kütlelerinin Anadolu'dan garba doğru yayılması, yer ve yurt değiştirmesi nevinden ehemmiyetli demografik hâdiseler de vukua geliyordu. Gerçekten, bu hareket büyük çapta bir iskân ve kolonizasyon hareketi idi. Açılacak, işlenecek *toprak arayan ve bulunduğu yerde tutunup yerleşen ve çoğalan bereketli ve bol bir muhâceret hareketi askerî fütuhâtı besliyor* ve imparatorluğun yeni bir çehre kazanarak teşkilâtlanmasına sebep oluyordu. Aksi takdirde Türk işgal ordularının Garbî Anadolu'da ve Rumelinde yaptıkları gibi bütün bir memlekete dinlerini, dillerini ve kültürlerini kabul ettirerek oraları Türkleştirmelerine imkân yoktu.

Aslına bakılırsa, Osmanlıların imparatorluk kurmak teşebbüsü, büyük Türk tarihinin bir devamı, büyük Türk akınlarının hazırladığı geniş iskân ve kolonizasyon hareketlerinin son tahakkuklarından birisi gibi ele alınmadıkça anlaşılabilir. Avrupanın buhar makineleri sayesinde elde ettiği üstünlük, cihan ölçüsünde yaptığı son kolonizasyon hareketi ve silâhlarının zaferi nasıl medeniyet ve kültür seviyesi, nüfus bereketi, teşkilât, nizam ve teknik üstünlüğünün bir ifadesi ise, canlı at kuvvetiyle kurulan Türk imparatorlukları da bu bakımdan bir seviye, kudret ve hayatiyet zaferi gibi gözükebilir. Yoksa bu gibi takaddüm ve üstünlükleri olmıyan bir milletin Türklerin Balkanlarda yapmağa muvaffak oldukları şekilde kendi nizamlarını ve kültürlerini milyonlarca halka zorla kabul ettirmeleri imkânı yoktu. Bu istilâyı mümkün hattâ zarurî kılan kuvvetler, ge-

---

reketlerinin kendiliğinden tezahürlerinden biri olarak, yerleşmek için boş ve tenha yer arayan, gelip dağ başlarına yerleşen Orta Asyalı Türk muhâcirlere (dervişlerin) tesis etmiş oldukları birer kültür ve imar merkezi halindeki zaviyeleri tetkik etmiştik. Orada bu zaviyeleri kuran dervişleri, Avrupalı milletlerin nüfus hayatiyet ve bereketi sayesinde dünya ölçüsünde yayılmaları esnasında meydana çıkan kolonizâtör kişilerin (Couvent ermitage) lerine benzetmiş ve bu dervişleri, kuruluş devrindeki bu garba doğru yayılma hareketinin öncüsü (pionier) ve tipik mümessili olarak tetkik etmiştik. Gerçekten bu devirde, her biri Türk - İslâm dünyasının her köşesinde şubeleri bulunan büyük dinî ve mistik teşkilâta mensup olan bu Türk misyöner ve şövalye din adamları mütemadiyen garbe doğru yayılıyor ve tercihan şubelerini yeni açılacak memleketlerde, dağ başlarında ve geçit yerlerinde tesis etmiş bulunuyorlardı.

gici harp talih ve tesadüflerini de bizzat yaratmış olan temayüller ve zaruretler idi.

7 — BALKAN MİLLETLERİNİN TEŞEKKÜL VE YERLEŞME TARİHLERİNDE TÜRK İSTİLALARININ EHEMİYETİ

Daha düne kadar *hakikî bir Türk vatani* halinde asırlarca Osmanlı imparatorluğunun mukadderatna iştirâk etmiş bulunan Balkan memleketlerinin tarihinde muhtelif Türk soylarının oynamış olduğu rol esasen çok büyüktür. Bu hususta, Balkanların ötedenberi muhtelif Türk kavimlerinin Rusyanın cenubundan geçen büyük stepli yolu takip ederek vardıkları yayılma sahaları dahilinde bulduklarını unutmamak lâzımgelir. Gerçekten bu memleketler, daha Osmanlılar tarih sahnesine çıkmadan çok zaman evvel, bir çok defalar Avarlar, Peçenekler ve Oğuzlar gibi Türk soyları tarafından iskân ve kolonize edilmişlerdir. Bu suretle Türkler, Balkanlarda adları tarih sahifelerinden silinmek üzere bulunan bir çok kavimlere bol ve temiz kanlarından vermişler ve bu suretle onların mayalarına kendi varlıklarından baha biçilmez kıymetler katmışlardır. Bu sebeple, Osmanlıların Balkanları işgali sıralarında eski Türk soylarından olup da henüz Yunanlılar, Sırlar ve Bulgarlar tarafından temsil edilememiş ve hâlâ öz bir Türkçe ile konuşan Türklerin sayısının mühim bir yekûnu tutması lâzımgelir. Nitekim, tarihî, etnolojik ve lengistik delillerle Türklükleri inkâr kabul etmez bir hakikat halinde ortada duran bu hristiyan Türklerden, asırlarca ana yurttan ayrı ve ecnebi tesirler altında kütlece temsillerden arda kalmış olarak Türk'üklerini muhafaza etmiş bulunan Gagauz'larm, bugün yalnız Romanyadaki sayılarının dahi üç yüz bin kadar tahmin edildiği, *Balkanların Türklerle olan münasebetlerinin eskiliği* ve ehemmiyeti bakımından çok mânalı bir vâkıa olsa gerektir.

Bundan başka, Balkan milletlerinin tarihlerinde Türk kavimlerinin rolü o kadar eski ve mühimdir ki, bu memleketlerin tarihi, ancak umumî Türk tarihi çerçevesi içinde daha iyi tetkik edilebilir. *Gerçekten, atlı göçebe Türk kavimlerinin yaptıkları istilâların sürükleyici, hareketli, yer değiştirci ve teşkilâtlandırıcı tesirlerini hesaba katmadan Balkan milletlerinin teşekkül ve iskân tarihlerini izah etmek imkânı yoktur.*

Malûm olduğu üzere Orta Avrupa ve Balkanlardaki Slav yayılışı ve yerleşiş tarihini anahtarı V - VII inci asırlar Türk veya

Avar tarihidir(7). Bir kısım Slavları ana vatanlarından Avrupa içlerine, Almanya ve Tuna havzasına sürüp getiren ve hu suretle büyük Slav yayılışının âdeta harekete geçirici ve sürükleyici kuvvetini teşkil eden *Avarlar* olduğu gibi; Slav muhaceretini Balkan yarım adasına doğru yönelten ve akımlarında kendileriyle birlikte Slavları da Epir, Korent ve Selâniğe kadar sürükleyen de yine Avarlardı. Avarlar, yeni yerleşecekleri mntakaları iskân edecek ve işleyecek olan *toprak köleleri halinde Slavları beraberlerinde taşıyorlardı*(8). Bu maksatla en ileri mntakalara kadar ka'abalık Slav kütleleri sürülüp yerleştirilmiş ve bu sayede, VII inci asırdan itibaren, Tuna boylarından Balkanlara kadar bütün Balkan yarım adası bir *Slav memleketi* (Sclavinia) hal'ine girmiştir. İyi muharip ve *aristokrat bir idareciler sınıfı* halinde Slavlara hâkim olan ve onları teşkilâtlandıran Avarlar, 526 tarihinden itibaren, Slavları Bizansa karşı olan hücumlarında kullanmağa başladılar. Bu hücumlar, 562 - 626 tarihleri arasında muvaffakiyetsizliğe uğramakla beraber, yavaş yavaş bütün Balkan yarım adası Slavlarla doldu ve bu büyük Slav nüfus kesafeti, kütesinin büyüklüğü ile, batıda romenleştirici, doğuda füs kesafeti, kütesinin büyüklüğü ile, batıda romenleştirici, doğu ve cenupta Yunanlaştırıcı tesirlere rağmen, hem yerli kavimleri hem de aralarında hâkim ve idareci bir sınıf, bir üst tabaka halinde yerleşmiş bulunan Avar ve Peçenekleri Slavlaştırdı. Bu tesir karşısında Yunanlılar deniz kıyılarına ve romenleşmiş eski yerli kavimler de ancak yüksek dağlık mntakalara çekilmek suretiyle mil'i benliklerini muhafaza edebildiler. Gerçekten, 526 dan itibaren başlayan Slav hücumları karşısında *Romen* şehirleri yavaş yavaş sukut ediyor ve *Vlakhî*'ler dağlara çekildiği halde *Sklavoni*'ler vadilere yerleşiyordu.

Bu arada, 679 tarihlerine doğru, *Volga Bulgarları* da aşağı Tuna'yı geçerek büyük Slav ekseriyetleri içine dalıyor ve IX uncu asrın

(7) L. Bâsonyi, Dünya tarihinde Türklük, Ankara, 1942. Sf. 60 - 73. *Jl Aneel, Peoples et mations des Balkans, Paris 1931. p. 53. Manuel géographique p. 311.*

(8) Bu gibi sürgünlerin Osmanlılar devrinde ve Fatih zamanında aldığı şekiller hakkında bak: Ömer Lûtfi Barkan. Osmanlı imparatorluğunda toprak işçiliğinin organizasyonu şekilleri, I. Ortakçı kullar ve kulluklar, İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt I, sayı 1, 3 ve 4. (10 ve 11 numaralı notlara da bakınız.).

somında Ortodoksluğu kabul ederek, daha fazla Slavlaşmağa ve Bizans kültürü erçevesine girmeğe müsait bir vaziyete erişmiş bulunuyordu. Bulgarların Preslav'daki hanı *Simeon* aslında Türk ve Tatarlar tarafından idare edilen, fakat lisan bakımından Slav olan yeni bir devlet kurarak sınırlarını Srem'den Tesalya'ya kadar genişletiyor (893 - 927) ve İstanbulu da muhasara ediyorsa da muvaffak olamıyor.

1050 den sonra Tunayı geçip Bizansın müttefiki ve hıristiyan olarak Balkanlara yayılan *Peçeneklerle*, 1065 tarihlerine doğru Balkanlar üzerine büyük bir taarruza geçmiş olan *Uzlar* da ırkî tereküp bakımından Balkan milletleri üzerinde büyük izler bırakan Türk kavimlerindenirler. Bulgaristan ve Makedonyada kütle halinde yerleştirilmiş ve Bizans ordusuna mensup kuvvetler halinde uzun müddet mevcudiyetlerini muhafaza etmiş olan Peçenekler, daha uzun zaman, hattâ Kuman'ların zuhurundan sonra da, Balkanlarda büyük karışıklıklara sebep olmuşlardır. 1078 de Kumanlarla birleşerek Edirneye hücum etmişler, 1091 de İstanbul surları dibine gelmişlerdi. Bu suretle, Anadolu tarafından Selçukîler Bizansı sıkıştırırken, Rumelinde de Peçenekler İstanbul için ciddî bir tehlike teşkil ediyorlardı. Görülüyor ki, Orta Avrupa ve Balkanlarda bir çok milletlere kendi bol kanlarından veren ve idareci bir hâkim sınıf temin eden çeşitli Türk kavimleri, bu milletlerin askerî ve siyasî hayatında mühim roller oynadıktan sonra, dillerini ve siyasî istiklâllerini kaybettikleri için Balkan milletleri arasında eriyip gitmişlerdir.

Rumen milletinin ırkî terekübünde ve Romenler vatanının teşekkülünde de, umumiyetle Türk kavimlerin ve bunlar aarsında bilhassa *Kumanların* rolü çok mühimdir. Malûm olduğu üzere, bugünkü Romanya ovaları, çok eski zamanlardanberi bir çok atlı kavimlerin daima sevdikleri bir konak yeri olmuştur. Başlangıçta bu mm-takadaki Avarlar, Bulgar Türkleri ve Peçenekler büyük kalabalıklar halinde yerleştikleri gibi, Romanya ovalarının bu atlı göçebe fatihleri geçtikleri yerlerdeki yerleşik çiftçi kavimleri sürükleyip getirmeleri âdeti neticesinde, Balkanlardan bir çok Rumen zümrelerle birlikte kalabalık Slav kütlelerini de *toprak kölesi* olarak getirip, bugünkü Romenler tarafından Karpatların şark eteklerinde işgal edilen sahalarda yurtlandırmışlardır. Bu devirde sadece Kurum Han, 10.000 kadar aileyi Balkanlardan kaldırıp bereketli Romanya ovalarına naklettirmişti. XI inci asırdan itibaren, Peçenekler de Balkanların Slav ve Rumen zümrelerini aynı suretle toprak kölesi ola-

rak Tımadan sürüp getirerek yerleştirmek için hemen hemen tam bir imkâna sahiptiler(9). XII inci asırda bile ikinci Bulgar çarlığının esaslarını yine bir Türk kavmi, Bulgarlarla kaynaşmış olan Kumanlar tanzim ve idare etmişlerdi. Gerçekten, yukarıda ismi geçen salâhiyetli tarihçilerin kanaatlerine göre, bu devirde Vlaho - Bulgar ismini alarak büyük bir rol oynayan kavim de Romenler değil Kumanlardır.

Çünkü Vlah diye isimlendirilen kavim, ekseriyeti Rumen olmak üzere Balkanlı unsurlara dayanan, Peçenek ve bilhassa Kuman idareci tabakalı ve bunlar tarafından teşkilâtlandırılmış bir halk konglomerası'dır. "İkinci defa Bulgar devletinin tesisi, kurtarılması Kumanların Balkanlara nüfuzlarıyla aynı zamana rastlamaktadır. Kumanlar, devlet kuran ve kurtaran Çar Asen'in yalnız müttefik ve yardımcıları değillerdir. Çarın bizzat kendi adı da kusursuz bir şekilde ancak kuman diliyle izah edilebilir. Rumen vekayinameleri Asen adlı bir Kuman reisini daha yüz sene evvelinden tanımaktadırlar. Asen sülâlesinin sönmesinden sonraki Bulgar hükümdar hanedanları Şişman, Darman, Eltimir, Terterler de hep Kumanlar'dandır.,,

8 — OSMANLI İSTİLASI VE DOĞURDUĞU NÜFUS HAREKETLERİNİN TARİHİ NETİCELERİ

Osmanlı imparatorluğu devrinde de, Türklerin Balkan yarım adasını işgallerinin en mühim neticesi, bu istilâ karşısında Balkan milletlerinin geniş mikyasta harekete geçerek kütle halinde yer değiştirme'eri ve harita üzerindeki eski yayılış şekillerinin değişmiş bulunmasıdır. *Bu yer değiştirme ve yeni yurt tutma hareketleri, yavaş yavaş ve sulhperverane yapılmış olmakla beraber, Balkanların ırkî çehresini ve Balkan milletlerinin gelecekteki inkişaflarını tayin edecek kadar kuvvetli olmuştur.*

Sırp coğrafyacısı Cvijić'nin nezareti altında talebeleri tarafından yapıлып "Sırp memleketlerinin iskânı,, ismi altında, yirmi cildi aşan muazzam bir seri halinde neşredilmiş olan etütler(10), XV ve XIX uncu asırlar arasında bu yurt değiştirme (changement-d'habitat)

(9) L. Râsonyi, Zikredilen eser, sf. 143, 149. Yukarıda, 8 numaralı notta söylediklerimize de bakınız.

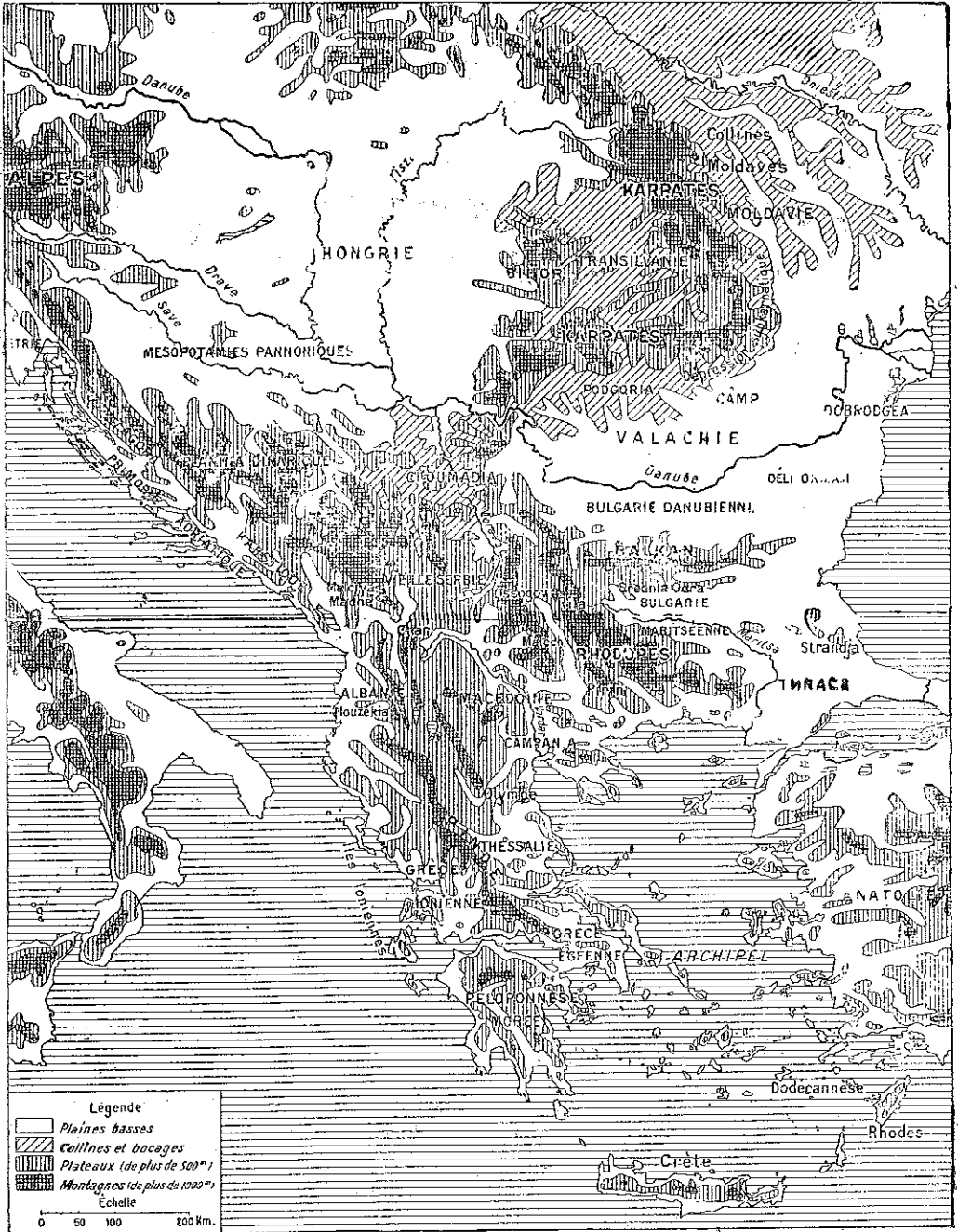
(10) Bu neşriyat hakkında fikir edinmek için bak. Cvijić, La Péninsule balkanique, Paris 1918. J. Ancel, Peuples et Nations des Balkans, Paris 1930. p. 118. Manuel géographique, Paris 1936. p. 291 - 295.

hareketlerinin mahiyetleri ile belli başlı istikametlerini, merhalelerini ve ehemmiyetlerini meydana koymuştur.

Bu tetkiklerin ortaya koyduğu veçhile, cenup Slavları, asırlardanberi durup dinlenmeden yer ve yurt değiştirmekte ve birbirleriyle karışarak bugün kendilerine vatan olarak tanılan geniş bir mmtaka dahilinde *yeni bir millet olarak yoğurulmaktadırlar*. Bu kadar ehemmiyetli neticeler vermiş olan böyle büyük çaptaki nüfus hareketlerinin şüphesiz *çeşitli sebepleri* mevcuttur. Bunlar arasında, çobanlık hayatında kolayca yer değiştirmek imkân ve itiyatlarını muhafaza etmiş olan göçebelerin hayat tarzlarının tesirlerine de yer ayırmak lâzımgeldiği gibi, dağlık mintakalarda durmadan çoğalarak toprak bulup yerleşmek üzere ovalara inen dağlıların ihtiyaçları da hesaba katılmalıdır. Bunlar arasında *tarihî sebeplerle yapılan ve bilâhara meydana çıkacak olan milliyet hareketlerinin ortaya koyacağı meselelerin tarihî esaslarını izah bakımından bilhassa mühim olan iskân ve kolonizasyon hareketlerini ayrıca tetkik etmek lâzımgelir (Şekil 1)*.

Yukarıda söylediğimiz gibi, Sırp coğrafyacılarının senelerdenberi köy köy dolaşıp hazırladıkları köy monografileri ile malzemeye dayanarak, muhtelif asırlarda vukubulan *bu muhaceret hareketlerinin istikamet ve merhalelerini* büyük bir harita üzerinde oklarla işaret ederek, bu cereyanları esaslı grup'lar halinde mütalâa etmek mümkün olmaktadır. Ayır ayrı her köy ve mahallede yapılan ve halkın hâlâ muhafaza ettikleri şiveye, giyiniş ve inşa tarzlarına, ziraat ve dokumacılık tekniğinde ve zevklerindeki hususiyetlere, hattâ hazan karakter, tavır ve davranış ile bünye, folklor, örf ve âdetler arasındaki farklara dayanarak ve bunları muhacirlerin eski yurtlarına ait hâtıraları ve tarihî malûmatla mütemediyen tamamlayarak meydana getirelen bu tablolara nazaran, *Balkanlardaki Türk yayılış ve çekilişi*, muhtelif tarihlerde, şu istikametlerde birtakım nüfus hareketlerinin meydana gelmesine sebep olmuş addedilebilir:

İstilâyı müteakip Balkan yarım adasındaki ovalar ve büyük yol boyları Türk muhacir ve garnizonları tarafından işgal edildiği için, vaktiyle bu mmtaka'arda yayılmış olan Sırp imparatorluğu ilk şekline, yâni bir *dağ devleti* haline sokulmuştur. 1389 da Kosva'daki büyük mağlûbiyetten sonra, Türklerin daha ezici bir şekil alan devamlı hücumları neticesinde, Sırbistan 1459 da, Bosna 1463 de ve Hersek de 1482 de tamamen mağlûp edilerek, Osmanlılar şimal ovalarına ve Belgrada çıktılar. Hakikatini söylemek lâzımgelirse, bu

Şekil 1 — Balkan milletlerinin teşekkül ve iskân tarihleri bakımından dağlar ve ovalar

mıntakadaki Türk ilerleyişi ve yayılışı daha ziyade büyük nehir ve yol boylarını takip etmiş ve dağlık mıntakalar belki de hiç bir zaman tam bir şekilde itaat altına alınmamıştır. Çünkü, bu bölgede Hayduci denilen yarı eşkiya ve yarı istiklâl iddiasında bulunan birer millî kahraman halinde yaşayan çeteler, vahşi bir tabiat ortasındaki dar dağ yollarına ve kapalı vadilere daima hâkim bulunmuşlardır. Nitekim cenup Slavlarının en saf şekillerindeki millî ananeleri ve hisleri de kendilerine sığınak vazifesini görmüş olan bu ana vatan dağlarında muhafaza edilmiş ve bilâhara vukubulacak olan Sırp iniş ve yayılışı da, ana kovanın oğul vermesi şeklinde, bu tepeleri dumanlı sarp dağlardan hareket etmiştir.

Türk istilâsı tesirlerinin ovalarda kalıp hiç bir zaman dağlara nüfuz edememiş olmalarına rağmen, cenup Slavlarının yayılış tarzlarını esaslı bir şekilde değiştirmiş olduğunda şüphe yoktur. Gerçekten, yukarıda ismi geçen tetkiklerin tesbit ettiği şekilde, Kosvadan hareket eden bir muhaceret hareketi, bu istilânın önü sıra ve Sırp devlet merkezinin sırasıyla Üsküp, Pirzerin, Kruşvaç, Belgrad ve Semendire olarak şimale doğru yer değiştirmesiyle mütenasip olarak, kendisile beraber cenup Slavları halkının büyük bir kısmını sürüp götürmüş ve bu cereyana tâbi olan halk yığınlarını, Tuna ve Savayı aştırarak, Banat, Baçka, Srem ve Slavoni'ye yerleştirmiştir. Bu devirde, iyi muharip olup hudut boylarının muhafazası için lüzumlu addedilen Sırp muhaceretini Macar kralları kolaylaştırıyor ve onlara toprak veriyorlardı. O zamanlar Avusturya ordularında ve Tuna üzerindeki donanmada da ücretli asker olarak çalışan pek çok sırp vardı. Bu suretle, meydan muharebelerinde Türk kılıcı önünden kaçıp kurtulabilen beylerle, onlarla beraber *Türk istilâsı önünde sürüklenip giden halk, bu mıntakadaki Slav ekseriyetinin sıklet merkezini de şimalin ovalarına doğru taşıyordu.* Bazı kayıtlara göre, 1485 de Sırp'lar kütle halinde Türk İslovanyasını bırakıp Avusturya İslovanyasına geçmişlerdi. Bu suretle, bir asır sonra orada o kadar kalabalık oldular ki, 1557 de Pec' patriki kendileri için ayrı bir dinî idare teşkil etmeğe mecbur oldu. Türk istilâsı, yavaş yavaş şimale doğru çekilmekte olan bu İslav muhaceretini, varı yolda yakalayıp bazı kısımlarında onu geride bıraktı. 1526 Muhaç muharebesinden ve Türklerin Macaristanda yerleşmesinden sonra da şimale doğru devam eden bu muhaceret hareketi durmadı ve öyle tahmin edilebilir ki, *Türk yayılışının hızıyla daha uzaklara sürüklendi.* Hakikaten, Türk işgali altında imparatorluğun geniş hudut'arı dahi-

linde yeniden meydana gelen nüfus hareketleri arasında, eski Sırbistanın dağlık mntakalarındaki bir kısım halk da, bu defa daha derinlerden ve uzaklardan *harekete getirilerek Tuna yabılarına ve münbit Macaristan ovalarına asker veya ortakçı kul şeklinde ileri sürüklendi*. Türk devlet'lerindeki *sürgün âdetinin* Slav milletlerin yayılış tarzlarındaki bu son tesirleri de gerçekten esaslı olmuştur. Bosnada, son zamanlara kadar *Kmet* namı altında mevcut olan toprak kölelerinin ecdadının bu suretle sürgün edilmiş *ortakçı kullar* olması ihtimali de mevcuttur(11).

Viyana önündeki Türk mağlûbiyetinden sonra (1683), geriye doğru çekilmekte olan Türk orduları arkasında ve XVIII inci asırdaki Avusturya - Macaristan harplerinin doğurdıkları karışıklıklarla harbin tahribat ve bozgunları arasında, cenup Slavların şimal'e doğru muhaceretleri, bu defa ayrı sebeplerle ve ayrı şekillerde yine devam etti. Artık yıkıcı bir harp sahası haline girip iktisadî düzeni bozulan ve talihsiz harplerin bütün yükünü üzerine almış olan Türk memleketlerinden, asker ve çiftçi, pek çok Slav halk kaçıp daha mamur ve zengin olan şimal memleket'lerinde Avusturyalılara ve Macarlara iltica ediyorlardı. Hudutların beri tarafında isyanlar, karışıklıklar ve harbin tahribatı arttıkça, Türk çiftlik'lerinde ortakçılık yapan köylülerin sefaleti de artıyor, *iş ve toprak bulmak için* düşman memleketlerine yâni, şimalin münbit ovalarına hicret etmenin cazibesi de o nisbette artıyordu. Ya'nız 1690 tarihinde, Pec' patriki tarafından sevk ve idare edilen büyük bir muhaceret, Banat, Baçka ve Sirmie mntakalarına belki 500.000, fakat her halde 100.000 den aşağı olmayan, eski Sırbistan muhacirini sürükliyordu. 1699 da Kar'ofca muahedesinden sonra, Slavoni ve Maçaristan Türklerin elinden alındı. O zaman Avusturya, kendi hudut boylarını hususî bir şekil'de teşkilâtlandırmak için yine Slav muhacirlere müracaat etti. Hırvatistan, Slavoni ve Varadin'de Bosnadan, Sancaktan ve Karadağdan gelen muhacirleri Avusturyalılar Türklerle karşı hudutlara verleşdirdiler. Kendilerine toprak verilerek, bu suret'e, Alman zabitlerin emir ve kumandası altında teşkilâtlandırılan bu varı asker ve varı çiftçi muhacirler, 16 yaşından 60 na kadar bütün erkekleri asker olan imtiyazlı bir *hudut boyu adamı*

(11) J. Ancel, Manuel géographique, p. 313, 314. Bu meselenin ehemmiyet ve mahiyetini anlamak için, 8 numaralı notta ismi geçen tetkiklerimize ve 9 numaralı notun bulunduğu yere bakınız.

olarak Türklere karşı yapılan akınlara iştirâk ettikleri gibi, memleketin müdafaasında da canla baş'a çalışmakta menfaat sahibiydiler. Bu teşkilât 1871 tarihine kadar mevcuttu.

Bu muntakada, *ancak Türk tarihinin ve Balkanlardaki Türk abanış ve çekilişinin izah ettiği, bu İslav toplanışını* bidayette korumuş ve kolaylaştırmış olan Avusturya - Macaristan imparatorluğu bilâhara ondan kurtulmak için bir hayli gayret sarfetmiş, fakat muvaffak olamadan parçalanmıştı. Gerçekten, bu kütle halinde muhaceret ve yer değiştirme hareketi, zamanı gelince toprakların yeni nüfus vaziyetlerine göre yeniden taksimi meselesinin ve böylece bir toprak davasının meydana çıkmasına sebep oldu. İlerde; birinci cihan harbinden sonraki toprak reformlarında göreceğimiz şekilleri alacak olan *toprak için mücadele* davası, şimale doğru olan bu İslav yayılışının tabî bir neticesi idi.

Bu suretle muhtelif tesirler altında, hakikî yurtlarından uzak memleketlerde ve Avusturya - Macaristan devletlerinin hizmetlerinde olarak kütle halinde gelip yerleşmiş olan Yugoslav muhacirleri, *şimalde kendileri için tarihî ve millî haklar iddia edebilecek bir şekilde, bir ikinci yurt kurmuş ve oraları Macar inişine karşı bir dil ve din birliği seddi ile muhafaza edebilmişlerdir. Bu muhaceret hâdisesi, Yugoslav milletinin yoğurulması ve vatanın gelecekteki hudutlarının tayini bakımından çok mühkim olmuştur.*

Osmanlı istilâsındanberi daimî bir gidiş, geliş ve istikrarsızlık içinde bulunan ve XVII ve XVIII inci asırlar boyunca şimale doğru çekilip siklet merkezleri'ye oradan Osmanlı işgali altındaki Sırp memleketlerini tazyik etmeğe başlamış olan Yugoslavlar, millî kurtuluş hareketlerini bu ikinci vatanlarından idare ettiler. Gerçekten dikkate şayandır ki, Yugoslavlar arasında ilk milliyet hareketleri ve isyanlar, öyle iddia edildiği gibi, Türk ziraat rejiminin tazyiki altındaki köylü vıgınlılarının toprak sahibi olmak için ayaklanmasından değil, belki de, ziraat bünye bakımından istismara Osmanlı imparatorluğundan daha az müsait bir vaziyette olmıyan, fakat bu devirde başka tesirler altında, türlü fikir cereyanlarına sahne olan Avusturya - Macaristan imparatorluğunda büyük bir kesafet hâlinde toplanmış olan muhacirler arasında başladı. İlk Sırp tarihi ve grammeri bu muntakada manastırlarda ve dinî merkezler etrafındaki edebî ve millî uyanma hareketleri arasında hazırlandı. İstiklâ'ini kazanan eski Sırbistana oradan bir muallim, papas ve komiteci akını ile birlikte kuvvetli bir muhaceret hareketi de başladı. Gerçekten,

bu sayede eski sîrbistanın nüfusu, 1832 ile 1839 arasında, 800.000 den 1.200.000 e çıkmıştı.

Osmanlı istilâsının Rumen milletinin tarihî teşekkül ve yurtlanma hareketi bakımından oynadığı role gelince; Rusya içinden gelen step yolunun bir devamı halinde olan ve Tuna boyunca batıdan gelen istilâlara da açık bulunan Romanya, bu istilâlar yüzünden, uzun müddet kendi millî varlığını ve arazi bütünlüğünü kurmak için müşkülâta uğramıştır. Şarktan gelen atlı göçebe Türk kavimleri yanında, Cermen ve Macarların şimalden gelen ve Romanya topraklarını kolonize eden yaylışları da, Rumen milletini köleleştirmek ve temsil etmek tehlikesini göstermiştir. Muhtelif tarihlerde, muhtelif istikametlerden gelen bu çeşitli tehlikeler karşısında Rumen kavmi dinî ve lisanî vahdetini ve benliğini ancak Karpat dağlarına sığınarak muhafaza edebilmiştir.

Gerçekten, XIV üncü asırdan itibaren, Rumenler Macar tazyiki ile Türk tazyiki arasında kaldılar. 1330 ve 1369 karşılaşmalarında Karpat geçitlerini Macarlara karşı müdafaa edebildilerse de, Tuna boyunca ilerliyen ve 1396 da Niğebolu'da Haçlıları mağlûp ettikten sonra dağı saran Türk ilerleyişi, 1411 de Eflâkı alıyor ve 1538 de Buğdam istilâ ederek uzun müddet bu mem'eketleri himaye altında ve haraca bağlanmış bir şekilde idare ediyor. Bu devirde Türk hâkimiyetinde kalan Tuna eyaletleri ile evvelâ Macar krallarına sonra da Habsburglara tâbi olan Transilvanya arasında Karpat dağları Rumen milleti için *hakikî bir hürriyet sahası* olarak kalmıştır. Bu suretle ovalar kolayca işgal ve istilâ edildiği halde, dağlar arasında kapalı kalmış olan vadiler, çoban ve hür çiftçi Rumenler için son bir sığınak ve zamanı gelince oradan dağılıp yayılabilecekleri hakikî bir *ana kovan* teşkil etmiştir. İşte böylece, binlerce senedenberi muhtelif istilâların gelip dayandığı, fakat hiç bir zaman Romanyayı oradaki hürriyetlerinden mahrum edemediği bu dağlar, Rumen milleti için hakikî bir vatan olmuştur. Eskiden Osmanlı ve Macar Romanyalar aarsmda bir irtibat vazifesini gören bu çoban kavimler, tabiatıyla bu dağlık mmtakada uzun müddet kalamazlardı. Yakın bir istilâ tehlikesi mevcut oldukça ve aşağıda münbit ovalardaki topraklar yabancı bir millete mensup aristokrat bir sınıf elinde kaldıkça, hürriyetini ve benliğini muhafaza etmek için bu dağlara sığınmış olan Rumenler, nüfusları arttıkça ve ovalarda sükûnet hâsıl olduğunu görünce berektli nüfuslariyle bu ovaları iskân etmeğe ve bu yüzden bu ovalardaki toprakları eski sahipleriyle yeni

baştan taksim etmek için boğuşmaya mecbur kalıyorlardı. İşte, evvelâ istiklâline ve birinci cihan harbinden sonra da, eski tarihî yayılış hudutlarına kavuşan Romanya, o zamandanberi yaptığı bir seri reformlarla, yukarda bahis mevzuu olan orta çağ fütuhâtının elinden almış olduğu ova topraklarını yeniden Rumenlere dağıtmakla meşgul olmuştur.

9 — IMPARATORLUK NIZAMININ BALKAN MEMLEKETLERİ İÇİN GETİRMESİ BAHİS MEVZUU OLAN YENİLİKLER

Osmanlı imparatorluğunun kurulması nevinden büyük bir siyasi hâdise, hâkimiyetini tesis ettiği memleketler üzerinde büyük mikyasta nüfus kütlelerine yer değiştirtmesi ve zamanla teessüs etmiş bulunan kayıt ve tabiiyetleri yıkıp atması gibi neticeleriyle, toprağın ve nüfusun yeni bir şekilde tevezzüüüü temin etmiş ve toprak sahiplerini değiştirmek suretiyle de toprak meselelerinin hal ve tanziminde büyük bir yenilik vücuda getirebilmişti. *Bilhassa, kuvvetle yerleşebildiği memleketler üzerinde, kendi devlet otoritesine rakip olabilecek ve imparatorluğun âlemşümül olmak temayülleri gösteren kuvvet tezahürlerinde hızını kesecek her türlü soy ve toprak asaletini kökünden sökecek tedbirleri almakla meşgul bulundu.* Bu suretle, koyu bir derebeylik ve tavâif-i mülûk anarşisi üzerinde kurulan imparatorluğun *teşkilâtındaki hususiyet* ve bu teşkilâtın kıtalar mikyasında tatbik edilmek suretiyle kazanmış olduğu mâna ve kuvvet, bu nizamın hükümran olduğu memleketlerin hayat ve mukadderatı üzerinde derin iz'ler bırakacak kadar esaslı oldu.

Bu mevzular, şimdiye kadar henüz lâyıkiyle tenvir edilmemiş olmakla beraber, imparatorluk devrinin, gerek Türk - İslâm devletlerinin enkazı üzerinde ve gerek Bizanstan arda kalmış memleketlerde ve Balkanlarda tesadüf edilen eski nizamın artıklarıyla kıyas edilirse, daha müttekâmil bir nizam temsil ettiğinde şüphe yoktur:

Gerçekten, bu devir'lerde Anado'u beyliklerinde toprakların ekseriyetinin ufak *malikâneler* veya *evlâtlık vakıflar* şekline girmiş olması, mülk halindeki toprak alış-verişinin çokluğunu gösteren kayıtlar, bu hususta ayarlayıcı bir devlet kontrolünün bulunmamasının toprak münasebetlerini soysuzlaştırmış olduğunu göstermektedir. Bu devirlerde ve imparatorluğun kurulmakta olduğu ilk zamanlarda yarıcı-

lar ve *ortakçı kollara*(12) çok tesadüf edilmesi, beylerin doğrudan doğruya işletmekte oldukları topraklar üzerinde *kulluk* ve angarya işçiliğinin mevcudiyeti, muhtelif vesilelerle beylere verilmesi gereken hediyelerin, beyleri ve maiyetleri efradını barındırmak ve beslemek mecburiyeti, vergi borçlarından bir çoğunun ayniyât olarak ifası ve bütün bu gibi örf ve âdetlerin bazan nahiyeden nahiyeye değişecek kadar mahal'îlik ve çeşitlilik göstermesi, Osmanlı imparatorluğunun daha müttekâmil bir nizam arzettiğini bize göstermektedir. γ

Yaptığımız bazı tetkiklere göre, gerçekten imparatorluk nizamı beylere ait şahsî ve hususî toprak mülk telâkkisini yıkmaya çalışmış ve kendi nizamında yeri olmıyan hakikî bir soy ve toprak asaletini devam ettiren *malikâne sisteminden padişah dirliğine*, daha doğrusu *sipahi timarına doğru* istihale ettirmeğe mütemayil bulunmuştur(13). Ayrıca, toprak malikâneleri veya dirlik sahiplerinin vaziyetini, büyük bir kısım topraklarını kiracılarının angarya çalışmaları ile işleten büyük çiftlik sahipleri ve toprak zenginliği beyleri (Gutsherrschaft) olmaktan ziyade toprağın hukuk ve rüsumundan bir hisse alan (sahibi arz) gelirci memur (Grundherr) sınıfı şekline sokmak istemiştir.

Hakikaten kayde şayandır ki, Osmanlı imparatorluğunda yalnız *sipahi beyi* değil, hattâ *malikâne sahibi* dahi, kendilerine ait topraklar üzerinde *büyük ziraat işletmelerini idare eden* ve bu itibarla icabettikçe, para ile ve lüzumu kadar amele bulmak imkânı da olmadığı için, *kendi toprakları üzerine yerleştirdiği köylülerin angarya işçiliğini arayan toprak beyleri* vaziyetinde dâimdir.

Bu suretle imparatorluk, şahsî kayıt ve tabiiyetlerle başkasının toprağı üzerinde çalışan köylü yerine, kendi toprağını işleyen ve hükümete vergi veren köylü tipini tamim etmiş ve dolayısıyla, toprak malikânelerinin mem'eket içinde işgal ettikleri mevki ve nisbetle birlikte, toprak münasebetleri nizamını da deñistirmeğe çalışmıştır. Neticede, her türlü angarya çalışmaları beğler için artık lüzumsuz bir hale girmiş ve şahıslara borçlu olunan hususî hizmetler şiddetle

(12) Ö. L. Barkan: Osmanlı imparatorluğunda toprak işçiliğinin organizasyonu şekilleri, I. kulluklar ve ortakçı kullar. İktisat Fakültesi Mecmuası birinci cilt, 1, 2 ve 4 üncü sayılar.

(13) Ö. L. Barkan: Osmanlı imparatorluğunda kuruluş devrinin toprak meseleleri. İkinci tarih kurultayı zabıtları 1943.

menedilmiştir. Gerçekten, Osmanlı imparatorluğu raiyeti, beyine karşı ancak öşürün en yakın paraza götürülmesi ve köyünde anbar yapılmasından başka bir angarya ile mükellef değildir, sipahi için köylüden parasız yiyecek ve misafirperverlik istemek de memnudur. Aslına bakılırsa sipahi beyinin elinde doğrudan doğruya ziraat ettireceği (hassa çiftlik) yoktur ki angarya suretiyle köylünün yardımına müracaata mecbur kalsın.

Şüphesiz, Osmanlılık nizamı, ziraî ekonomiyi böyle bir teşkilât içine alabilmek için *ekonominin ve demografik büyük değişmelerin daha evvel zemini hazırlamış olması* da lâzımgelirdi. Bu hususta, imparatorluğun teşekkülü nevinden büyük bir tarihî hâdisenin husule getirdiği siyasî herc-ü-merclerin ve böyle bir imparatorluğun geniş hudutları içinde tekevvün eden ekonomik ve demografik cereyanların büyük bir rolü olduğu şüphesizdir.

Aynı yenilikleri Bizanstan ve Balkanlardan fetihle'nen memleketler için de bahis mevzuu edebiliriz. Gerçekten, Bizansın ve Bizanstaki toprak hukukunun tarihî'e meşgul olanlar, bin senelik Bizans tarihinde imparatorluk nizamının muhafazası için imparatorların malikâne sahipleriyle yaptıkları uzun mücadeleleri ve bu mücadelelerin Bizans tarihile olan münasebetlerini tafsilâtiyle kavdetmektedirler. Osmanlı imparatorluğu kurulmakta iken bu mücadele son safhasına varmış ve vaktiyle alınmış bütün kanunî tedbirlere ve ortaya konmuş dikkate değer toprak mülkiyeti prensiplerine rağmen, beyler lehine neticelenerek, büyük bir kısım toprakların mülkiyeti ile birlikte devlete ait nüfuz ve salâhiyetlerin de malikâne sahiplerinin ve kilisenin eline gemesini mucip olmuştu(14).

Sırp imparatoru (1332 - 1355) Etien Duşan zamanına ait olan meşhur kanunnamenin muhtelif maddeleri de, köylünün ekseriyetini başkalarına ait bir toprak üzerinde çalışan, imparatora öşür ve toprak sahiplerine 1/3 veya 1/2 veren ortakçılar ve angarya suretiyle beyin topraklarını işletmeğe mecbur tutulan toprak kö'lerinden ve bunlara tatbik edilen cezalardan bahsediyor(15).

(14) Le travail dans l'Europe chrétienne au moyen âge, par P. Boissonade — Paris, 1930. p. 329. Histoire du droit privé Gréco - Romain, par, C. E. Zahariae, Paris, 1870. p. 122 - 129.

(15) C. Jirecek, La civilisation Serbe au moyen âge; 1920 Paris. p. 40. Karl Kaldec, introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples Slaves, 1933 Paris. p. 76 - 105.

Gerek Bizansta ve gerek Balkanlarda mutlak aile mülkü (Baş-tina) şekli ile, askerî vazifelere bağlı dirlik (Pronia) şeklinde timarlar mevcuttu. Üzerinde kolonların ve ortakçıların çalıştırıldığı toprak mülkleri, gittikçe küçük arazi mülkiyeti ve serbest köylü işletmesi zararına büyüyerek, memleket topraklarının büyük bir kısmının kilisenin ve malikâne sahiplerinin ellerinde toplanmasını mucip olmuştu. Garpteki fedodalitenin tabiiyet ve silsile-i merâtip şekillerini tamamen almasıyla beraber, bu malikâne sahipleri sarayları adamları ve mahkemeleriyle mahallî birer prens şekline girmiş bulunuyorlardı.

İşte, Türk istilâsının böyle bir arazi teşkilâtına tâbi bulunan bir memleket üzerindeki tesirleri, *ayrı bir din ve ayrı bir âlem telâk-hisile ve bütün kuvvetiyle çarpmış bulunduğu için, sarsıntılı olmuştur*. Türk kılıcının temsil ettiği yeni bir davanın zorlu kuvveti önünde meydan muharebelerini kaybeden toprak asaleti sınıflarına ait bütün mülkler Türklerin eline geçmiş ve vaktiyle beylere ait topraklar üzerinde kiracı ve yarıcı olarak çalışan köylü, bu defa aynı toprakları yeni devletten veya bu devletin mümessili olan sipahiden kiralamağa devam etmiştir.

Bu vaziyette devlet, ötedenberi hakikî bir toprak mülkiyetine sahip bulunmayan halde, bu hususta alısık olmadığı bir hakkı vermek için hiç bir sebep görmediği gibi; Türk illerinden getirip iskân ettiği muhacirlere de, devlete ait toprakları dağıtırken, pek haklı olarak mutlak bir hâkimiyet hakkı tanımamıştı. Bugün bile, muhtelif memleketlerde devlet tarafından istimlak edilen topraklar üzerinde yerleştirilen muhacirlere, bu toprakların tam ve mutlak bir mülkiyet hakkıyla verilmesi münasip görülmemekte ve muhacirlerin bu toprağı satmaması, borcu için elinden alınmaması gibi kayıtlar, bu iskân işinin muvaffakiyeti namına zarurî olarak vazedilmektedir.

*Mirî arazi rejimi ve imparatorluğun kendisine mahsus
nizamı kurması hususundaki yardımları*

Bütün servetlerin topraktan geldiği bir medeniyet ve ekonomi devrinde, en mühim devlet işinin *toprak meselelerini kendi gayelerine ve vaziyete uygun bir şekilde halli* meselesi olduğuna göre; Osmanlı imparatorluğunun da, devletin bu toprak işlerinde tam bir hürriyetle hareket edebilmesi için, *bütün toprakların devlete ait olduğu prensibini* ilân etmesi mühim bir hâdise teşkil etti. Bu sebeple, Osmanlı işgalini müteakip, Balkan memleketlerinde mirî arazi re-

jiminin ilân ve tatbik edilmesile birlikte büyük ölçüde muhacir yerleştirmeye işlerini, Balkan memleketlerinin toprak işlerine büyük yenilikler getirmiş olan bir *reform* gibi telâkki edebiliriz.

Ma'lûm olduğu üzere, bu rejimde toprak, "çiftlik,, tâbir edilen parçalar halinde köylüye dağıtılmıştı. Bu nevi işletme bütünlerini miras olarak, parçalamak, parça halinde satmak ve kiralamak yasaktı. Devlete ait topraklardan herkes işliyebildiği kadar bir kısmını ve işlediği müddetçe *tasarrufu* altında bulunduruyor, *irsî ve daimî bir kiracılık şeklinde* idare edilen bu devlet toprakları ölüm vukuunda bidayette sadece erkek evlâtlara *intikal* edebiliyordu.

Muayyen olan vergileri vermesi şartıyla, herkesin bu topraklar üzerinde serbestçe çalışması mümkündü. Bu vaziyette beyin tarhlarında angarya suretiyle çalışmak da bahis mevzuu değildi.

Ashında *timarlı sipahi* hakikî bir "sahib-i arz,, olmayıp, devlet namına mirî toprakların kiraya verilmesine ve idaresine nezaret eden ve hizmeti mukabilî devlete ait vergilerden bir kısmını kendi hesabına toplayan bir *memur - asker* idi. Bu yeni sistemde, Osmanlıların feodal beylerle yerli halk arasında yüz yıllardanberi devam eden toprak davasını *halkın lehine* halletmiş oldukları ve bu suretle *çiftçi halk yığınlarına yeni haklar kazandırmış* oldukları tahmin edilebilir. Bu sebeptendir ki, ilk zamanlarda sınırları geçip Osmanlılar tarafında kendilerine yurt ve selâmet arayan veya sınırların öbür tarafında Osmanlıların gelmesini korkusuzca bekleyen *orta zaman köleleri* Balkanlarda da pek çoktu.

Görülüyor ki, derebeylerine karşı giriştiği mücadeleler neticesinde geniş topraklar ele geçiren ve bu topraklar üzerinde büyük mikyasta nüfus yerleştirmek mecburiyetinde kalan imparatorluk, bu şekilde birtakım tarihî hâdisatın neticesi, tabiatıyla sevkedilmiş bulunduğu *Mirî topraklar rejimini* tatbik etmekte daima fayda buldu. Esasen, bu gibi iskânlar umumiyetle Kolon için mecburî idi ve Osmanlı imparatorluğunda çiftçinin kendi hesabına işleyebileceği müstakil bir toprağa sahip olması yalnız böyle *bir sürü imkân ve nizamlarla temin edilen bir hak* değil, aynı zamanda bir vazife de idi. Toprağını boş bırakıp işlemiyenin bu toprak elinden alındığı gibi, *çift bozan* veya *levâmdlık akçesi* namı altında tazminat ödemeğe de mecbur tutulurdu. Bu itibarla, işletme bütünlerinin parçalanıp dağılması ve bu suretle bir kısım köylünün topraksız kalmasına mukabil diğer bir kısım toprağın zenginlerin elinde toplanması gibi, büyük bir kısım köylünün vergi vermek kabiliyetini azaltacak uygunsuzluklar, *impara-*

torluk nizamına has hukukî prensip ve maliye sisteminin icabı, katiyyen caiz görülüyordu. Kendi vasıtaları ile kendi tarlası üzerinde çalışan *müstakil köylü işletmesi* impaartorluk için çok verimli bir vergi mevzuu idi. Serbest satış veyahut hudutsuz bir verasetle intikalde, bu işletme bütünlerine ait olan *çift resminin* toprağın parçalanması neticesi kaybolmasının toprak alım ve satımının menedilmesi için en büyük bir sebep o'duğunu kanunnameler zikretmektedir.

Demek oluyor ki, devlet, topraktan azamî bir gelir temin edebilmek için zarurî olarak köylüyü himaye edecek tedbirler almaya ve bir arazi siyaseti takip etmeğe sevk edilmiştir. Vaktiyle malikâne sahiplerinin nasıl kiracıların elindeki işletme bütünlerinin parçalanmadan muhafaza edilmesinde menfaatleri varsa, bu defa onların yerine geçen devlet de aynı mesele'ler üzerinde hassasiyet göstermiştir.

Yalnız bu defa münasebetlerin mâna ve mahiyetinde değişen bir şey vardı: *Vaktiyle şahsî ve mahallî kalan, keyfî tahakkümlerden de masun bulunmayan münasebetler* yerine, bu defa murakabesini uzaktan uzağa hissettiren, gayri şahsî bir devlet otoritesinin yeknesak ve kontrol'lu nizamı kaim olmuştur. Senyörlerle serfleri arasındaki şahsî münasebetler ortadan kalkmış gözükmektedir. Bu suretle, Balaknlar'daki Türk hâkimiyetini daha menşeinden itibaren reyanın esareti üzerine kurulmuş bir *feodalite* şeklinde göstermek isteyen müelliflerin iddialarına rağmen, bu devirde Balkan milletlerinin uzun zamandır unutmuş o'dukları bir sulh ve sükûn devrine kavuşmuş oldukları kabul edilebilir.

Bununla beraber, altı yüz senelik hayatı ve tabiatıyla bu kadar uzun bir zamanın hücumlarına dayanacak kadar da hayatıyeti olan bu dikkate ve tahlile değer siyasî varlık, son zamanlarda *kendisine mahsus nizamı kurmak kudret ve iradesini kaybetmiş* gözükmektedir ve artık soysuzlaşmağa başlayan toprak siyaseti içtimaî bünyede yer yer siyasî komplikasyonlar yapan büyük yaraların açılmasına mâni olamamıştır.

Bununla beraber, yine itiraf etmemiz lâzımdır ki, imparatorluğun dağılmasıyle neticelenen bu acıklı hâdiseler, son zamanlara kadar bazı hususiyetlerini canlı bir şekilde muhafaza etmiş gözükken *bu toprak siyasetine ait prensiplerin(16) mahiyetlerini değiştirme-*

(16) Ö. L. Barkan: Türk toprak hukuku tarihinde tanzimat ve 1274 tarihli arazi kanunnamesi, Tanzimatın yüzüncü yıldönümü münasebetiyle çıkarılan kitaptan ayrı baskı 1939 İstanbul.

lerinin zarurî bir neticesi olmaktan ziyade, imparatorluğun dış âleminde husule gelen tahavvüllerin zarurî kıldığı hallerdir. Bu sebeple tabir caizse, diyebiliriz ki imparatorluk, kendi kozası içinde mukadder olan istihalelerini normal bir şekilde tamamlamadan, yâni içtimaî çatı ve bünyesi hakikî bir toprak asaleti sınıfının teşekkül ve inkişaf etmesine imkân verecek şekilde parçalanıp tamamıyla değişmeden, daha ziyade haricî muhitin tesir ve tazyikiyle yıkılmıştır.

Balkan memleketlerinin millî kurtuluş mücadeleleri ve toprak meselesi

10 — SİPAHI TIMARININ VE MİRÎ ARAZI REJİMİNİN SOYSUZLAŞMIŞ ŞEKİLLERİ VE ÇİFTLİKLER

Görülüyor ki, hiç bir zaman tam bir şekil almamakla beraber, zamanla, mirî arazi rejimi üzerine dayanan bu yeni nizam ve muvazene de tekrar bozulmağa başladı. Bilhassa imparatorluğun daimî harpler ve bozgunluklarla sarsılmağa başladığı son inhitat devirlerinde, soysuzlaşan her şey gibi, Türk toprak rejiminde de *Mirî* denilen kısımlar üzerinde *hususî çiftlikler* kuruldu ve toprak mütegalibinin eline geçti. Mağlûbiyetle neticelenen harplerden sonra hudutlar Balkanlara her gün daha fazla yaklaştıkça, talihsiz ve yıkıcı harpler içinde her memlekette umumiyetle çekilen sefalet ve ıztıraplara, Türkler için de arzu edilmeyen ve asil normal rejimde yeri olmıyan fevkalâde tekâlîfe, örfî muamele ve angaryalara, Balkan milletleri de imparatorluğun diğer kısımlarında yaşayanlar gibi, ancak sabırsızlıkla katlanmağa mecbur kaldılar.

Bu talihsiz harplerle her gün daha fazla harcanan ve hırpalanan Türk nüfusu şehirli ve memur halk karşısında, topraktan başka yaşama vasıtası olmıyan ve *mütemadiyen çoğaldıkları dağlık muntakalardan inerek* daha evvel işgal edilmiş olan münbit ovalarda Türk topraklarını kiralamağa veya oralarda ırgat gibi çlışmağa mecbur olan Balkanlı çiftçiler, kendilerini gittikçe daha darda hissedip daha ağır şartlar altında çalışmağa mecbur kaldılar. Bu hal, umumiyetle ellerinde muhafaza ettikleri toprak bakımından müsait vaziyette kalmış olan Türklerle Balkanlı çiftçiler arasında ziraî - iğtimaî büyük bir mesele'nin meydana çıkmasına sebep oldu. Bu vaziyet karşısında yalnız hakikî toprak zenginleri, beyler değil, e'lerindeki toprak pek az olan bir kısım *şehirli ve memur Türkler dahi*, bu toprak darlığı içinde, çalışmadan sadece toprak gelirleriyle yaşamağa gayret eden bir sınıf haline girdiler. Bunlar arasında, ellerindeki imkân ve salâhiyetleri fena kullanmak suretiyle, eski Mirî arazi rejimi hükümlerinin gevşemesinden, iktisadî - malî buhranlardan ve umumî fakirleşmelerden istifade edip ehemmiyetli *bir toprak zenginleri sınıfı* haline gelen memurlar da ihtimal mevcuttu.

Esasen, bu sıralarda dünya ekonomisi de şeklini değiştirmiş, *gerek yeni ziraat şekilleri ve gerekse pazar vaziyetleri dolayısıyla, müstakil ve varlıklı çiftçiler ve küçük arazi mülkiyeti rejimi lehine çalışmaya başlamıştı*. Bu yüzden tetkik ettiğimiz muntakada bu rejiminin hukukî şekillerini de muzaffer kılacak yeni bir ideoloji, her keste işlediği toprağa sahip olma hak ve kaygısı cereyanı meydana almıştı. Bahsi geçen yeni ekonomik zaruretler, esasen, büyük arazi malikâneleri sistemini tanıyan diğer memleketlerde de, büyük sahalarda halinde temellük edilen bu toprağı büyük çiftliklerden ziyade küçük parçalar halinde işletirmekte idi. *Mülkiyet şekli ile işletme rejimi arasındaki bu ayrı ve gayrılık, eski şartlara göre teşekkül eden mülkiyet rejimi aleyhine, tasfiye edilmeğe mahkûmdu*.

Bundan başka, Osmanlı imparatorluğunun bir zaman tesisine muvaffak olmuş gözüktüğü vahdetli ve güdümlü bir ekonomi nizamı, yeni şartlar ve ihtiyaçlar karşısında, *imparatorluk parçalarının ekonomik ve sosyal gelişmelerini, bünye değiştirme temayüllerini sıkmağa, boğmağa ve soysuzlaştırmağa başlayan eski kayıtlar halini almış, mâna ve hayatiyetini kaybetmişti*. Bu suretle, bir taraftan talihsiz harpler ve diğer taraftan cihan ekonomi muvazenesinde, garp endüstri kapitalizminin istilâsı karşısında, doğu memleketleri zararına başlayan *yeni inkişaf, memlekette iş hacmini daraltmış ve halkın ızdırabını arttırmağa başlamıştı*. Bu vaziyet karşısında, imparatorluğun her tarafında olduğu gibi, Balkanlarda da köy ekonomisinin parlak olmıyan bir tablo arzettiği muhakkaktır.

Osmanlı imparatorluğunun gümrükleri bu illerde yetişen buğdayı Tuna yoluyla batı endüstri memleketlerine çıkarmağa müsaade etmediğini ve o zamanki Romanya prenslikleri gibi, bugün buğday yetiştirmekle tanınmış memleketlerin bile, Türk ekonomi sisteminden ve gümrük çenberinden kurtulduktan sonra, buğday memleketleri haline girdiklerini hatırlarsak, *bu ayrılma ve kurtulma davalarında hissesi olan diğer ekonomik âmilleri de farkeder gibi oluruz*.

İşte bunun için, yarıcılık ve irgatlık şekilleri Osmanlı imparatorluğunda toprak işçiliğinin *aslî bir şekli olmadığı halde, bu hatırlattığımız ekonomik ve tarihî şartlar ve değişmelerle nüfusun mütemadiyen artması yüzünden ve sırf hâdisatın zoruyla yayılmışlar ve bu suretle yeni bir servaj sistemi teşekkül etmeğe başlamıştır*.

Nüfusu artan bir memlekette köylünün elinde bulunan arazinin gittikçe küçüldüğü ve kifayetsizliği malûm bir keyfiyettir. Meselâ, Rusyada yapılan bir tetkike göre, 1860, 1880 ve 1890 senelerinde

aile reislerinin ellerindeki arazi parçalarının büyüklüğü muhtelif memleketlerde ortalama olarak 7,6, 6,1 ve 4,7 olarka küçülmüştür. Halbuki, böylece bir çiftçi ailesinin elinde tuttuğu bir arazinin kendi mevcudiyetini tehlikeye koyacak kadar küçülmesi, köylünün er-geç ağır şartlarla borçlanmasını, faizcilerin eline düşmesini ve nihayet tarlasını satarak köyünde *ırgatlaşmağa veya gurbete çıkmağa mecbur olmasını* icabettirmektedir. Satılığa çıkarılacak toprakların ise, umumiyetle zenginlerin arazisini büyültmeğe yarayacağı, toprak açlığı ile gözleri karararak tedarik ettiği faizli para ile bu toprakları satın almağa kalkacak küçük arazi sahipleri bulunsa bile, onların bu suretle kendi vaziyetlerini daha fazla tehlikeye sokacakları aşikâr bir hakikattir.

Hulâsa son zamanlarda bu saydığımız demografik ve ekonomik şartlarla diğer siyasî karışıklıklar arasında Osmanlı arazi rejiminin ruhuna yabancı bir takım arazi münasebetleri teessüs etmeğe başlamış, sipahilik rejimi tereddît etmiş ve Osmanlılardan evvelki zamanlara ait *eski feodal nizamın hortlakları* meydana çıkmıştı. Devletin bu sıralarda, haricî gaileler ve mütemedi dağılma ıztırapları içinde bakımsız bıraktığı memlekette, esaslı tedbirler alarak, bu meselelerle meşgul olmak için zaman ve kudreti yoktu. Merkezî kuvvetin zaafa düşmesiyle bir kısım memurların sa'âhiyetlerini suiistimal etmesi, eşraf ve zenginlerin derebeyi olmağa başlaması da mümkün bulunmuştu. Böyle karışık devirlere has olan bir huzursuzluk içinde ka'an köylü ha'k kütlelerini esasen *1840 a doğru bütün Orta ve Doğu Avrupayı istilâ eden isyan hareketleri* sardı ve bu cereyanlar onları ıztıraplarının hakikî sebepleri üzerinde şuurla ve ihtirarla düşünmeğe sevketti. Bu suretle, yeni ekonomik ve ideolojik şartlar altında, ehemmiyetsiz de olsa, bir kısım toprakların mülkiyetini ellerinde tutan Türkleri bütün bu fenalıkların sebebi, tahammül edilmez yabancılar olarak telâkki ettirdi. *Ve Sırp veya Bulgar istiklâl davası, köylü kütlelerinin ihtirashî toprak açlığı karşısında sosyal bir mesele olarak anlaşıldığı, sosyal mesele din ve milliyet farklarıyla zehirlendiği için kendisine mahsus olan şiddeti kazandı.*

11 — MİLLÎ KURTULUŞ HAREKETLERİ, TANZİMAT VE TOPRAK MESELESİ

Görülüyor ki, Balkan milletlerinin Türk hâkimiyeti altında yaşadıkları asırlar boyunca içinde buldukları sosyal ve ekonomik durum meselesi, henüz lâyikiyle aydınlatılmış olmamakla beraber,

bu gibi meseleleri hâlâ millî kurtuluş mücadelesinin heyecan ve harareti içinde ve müsbet olmıyan bir şekilde tetkik eden veyahut eli altında kâfi derecede malzeme bulunmadığı için, birtakım *acele ve yanlış tâmimler* yapmağa mecbur kalan bir çok müellifler(17) gibi, bu devri baştan sonuna kadar bir Türk veya müslüman ağalar feodalitesinin tahakkümü altında yaşanmış bir *Babil esareti* gibi tasavvur etmek doğru değildir. Bizim son zamanlarda ortaya koyduğumuz vesika mahiyetindeki resmî kayıt ve kanunnameler(18) den çıkan netice de, Osmanlı imparatorluğundaki arazi ve vergi rejimlerinin, Balkanlarda Türk istilâsından evvel tatbik edilen geri feodal nizama nazaran, halk kütleleri için daha elverişli ve daha mütakâmil bir içtimaî nizam ve siyaset temin edecek mahiyette olduğunu istidlâl yoluyla kabul eden *Sağduyu*'su yerinde tarihçilerin görüş tarzlarını(19) tasdik edecek mahiyettedir. Gerçekten, Osmanlı imparatorluğu nizamı Balkan milletleri reayasına yalnız, bir defa da Bizans devrinde tatmış olduklarını hatırladıkları, *hâkimiyet sıfat ve salâhiyetleri parçalanmaz bir bütün* o'arak kabul edilen bir devlet telâkisiyle koskoca bir imparatorluk ailesi içinde yaşamak zevkini tekrar tatırmış olmakla kalmıyarak, onlara emniyet ve suh içinde daha refah'ı yaşamak ve hayat şartlarında daha müsait bir değişiklik meydana getirmek imkânlarını da hazırlamış olması lâzımgelir. Bu suretle Osmanlı imparatorluğunda halk yığınlarının hayatını sıkın uygunsuz ziraf münasebetlere, zulüm ve tazyik üzerine dayanan bir *refah ve yükseliş devri* tasavvur etmenin zorluğu karşısında, zarurî olarak, imparatorluk nizamını daha büyük bir sempati ile ve daha yakından ve bambaşka görüş zaviyelerinden tetkik etmek lâzımgelir. Bu sebeple bugün, eserlerinde bu devrin içtimaî bakımdan en dertli ve sakat tarafları üzerinde durmağı ve bu alanda hakikaten "mesele,, aramağı kendileri için bir gaye edinmiş gözükken müellifler bile, *son zamanlarda asliyetini kaybederek soysuzlaşmış ve bu suretle or-*

(17) J. Ancel, *Peuples et Nations des Balkans*, Paris, 1930.

Stanev, *Histoire chronologique de la Bulgarie*. Sofya 1938.

(18) Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı imparatorluğunda çiftçi sınıfların hukukî statüsü, Üskü Mecmuası*, 5 makale, Ankara 1937. Ayrıca, Osmanlı imparatorluğunda, XV ve XVI mer asırlarda, ziraf ekonominin hukukî ve malî esasları. İstanbul 1944.

(19) Iorga, *Histoire des Etats Balkaniques*. Grenard, Grandeur et décadence de l'Asie, Paris, 1938.

tadan kaybolmuş bulunan eski bir nizam faraziyesine ve tarihî inkişaf fikrine yer vererek, son zamanların uygunsuz vaziyetlerini de hep o eski nizamdan hareket etmek suretiyle, izaha çalışmaktadırlar(20).

Yalnız, bu hususta aydınlatılmağa muhtaç bazı meselelerin ortaya çıktığı da görülmektedir. Gerçekten, Balkan milletlerinin millî kurtuluş ve kuruluş mücadelelerinin o kadar şiddetli ve ihtiraslı bir hal almasında mühim bir tesiri olmuş gözükken ve bizim burada tetkik ettiğimiz ziraî reformlar tarafından da taksimi kendilerince bir iş edinilmiş bulunan Türk veya islâmların büyük çiftlik malikâneleri, *eğer hakikaten fetih ve işgalin tabii bir neticesi olarak daha bidayette teşekkül etmiş değiller ise*, son zamanlarda hangi şartlar altında ve nasıl meydana çıkmış olabilirler? İtiraf etmek lâzımgelir ki, artık belirli bir hakikat gibi herkes tarafından prensip olarak kabul edilmekte olan bu *sonradan soysuzlaşma* hâdisesi, tarihî şartları ve zamanı bakımından olduğu kadar coğrafi yayılışı itibariyle de henüz lâyikiyle aydınlatılmış sayılamaz(21).

Malûm olduğu üzere, Osmanlı imparatorluğunun kendi özüne has, asıl ve orijinal bir rejim olarak tamimine gayret sarfettiği timar şekli ve toprak rejimi, her tarafta merkezden verilmiş bir emrin tatbikatı şeklinde ve aynı kolaylıkla tatbik edilemediği gibi, bu rejimlerin çeşitli tarih ve iktisat şartları altında kendiliğinden yavaş yavaş hazırlanmaları kadar muayyen istikametlerde soysuzlaşmaları keyfiyeti de her tarafta aynı gelişmeyi takip etmemiştir. Bu bakımdan, umumî olarak diyebiliriz ki, bu sahada sıhhatli hükümler verebilmek için, her şeyden evvel mirî arazi rejiminin vaktiyle tatbik edilebilmiş olduğundan emin olduğumuz sahaların bir haritasını gözönünde bulundurmak lâzımdır. Eğer bizim için bugün bu şekilde hazırlıklı bulunmak mümkün olsaydı; Bosnada, Tesalyada, Makedon-

(20) Dr. Halil İnalık, Tanzimat ve Bulgar meselesi, Ankara 1943. Dil - Tarih ve Coğrafya Fakültesi doktora tezleri serisi, No. 2. Ayrıca, Tanzimat nedir? Tarih araştırmaları 1940 - 1941. Dil - Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü neşriyatı No. 4, Sahife 237 - 263. J. Ancel bile ilk dört asr zarfında hiç bir ciddi Reaya isyanına tesadüf edilmediğini söyliyerek imparatorluk nizamının iyi bir devrinin geçmiş olduğunu kabul ediyor. p. 102.

(21) Ö. L. Barkan, Türk Toprak Hukuku tarihinde tanzimat ve 1274 tarihli arazi kanunnâmesi, 43 numaralı notun bulunduğu yere ve ayrıca Dr. Halil İnalık'ın yukarıda zikri geçen makalesine bakınız.

ya veya Vidinde gördüğümüz ziraî bünye illetliliklerini, mirî arazi rejiminin soysuzlaşmış şekillerinden biri olmaktan ziyade, belki de, bu rejimin bu mntakalarda hiç bir zaman esaslı bir şekilde yerleşmemiş olmasıyla izah etmeğe mecbur olacaktık. Fakat itiraf etmek lâzımgelir ki, böyle bir harita bugün elimizde mevcut değildir. Biz kendi hesabımıza, bu esas meselenin aydınlatılması için yaptığımız tetkiklerle, bir taraftan mirî arazi rejiminin esas hükümlerinin teşekkül ve inkişaf tarihini aydınlatmağa çalışırken, diğer taraftan da Rumelinde Bosnadakilerden başka, eski devirlerden kalma aile mülk ve vakıfları halinde muhtelif mntakalarda ve bilhassa Doğu Anadolu da *mirî arazi rejiminin esas hükümlerine uymayan birtakım toprak mülkiyet ve tasarrufu şekillerinin* daima mevcut bulunduğunu, bu şekillerin coğrafî yayılışlarıyla çok defa miktarlarını ve onları mirî arazi rejimine uydurmak hususunda sarfedilen gayretleri meydana koymuştuk(22). Bu nevi araştırmalar ilerledikçe, bu bahsettiğimiz renkli haritanın hazırlanması temin edilecek ve son zamanlarda reaya isyanları münasebetiyle üzerlerine dikkatimizi çeken *çiftlikler rejiminin teşekkülü meselesinin* izahı için lüzumlu bilgiler elimizin altında toplanmış olacaktır.

Şimdilik hatırdan tutulacak nokta, Osmanlı İmparatorluğunda halis şekillerindeki rejim hususiyetlerine uymayan yabancı toprak münasebetlerinin, her mntakada kendi özlerine mahsus inkişaf imkânlarına sahip bulunmuş olduklarını ve çiftlik - mâlikânelerin teşekkülü meselesini izah ederken yukarda zikri geçen *soysuzlaşma hâdisesi* yanında eski rejimlerin devam edegilip gelmediğini bilmenin de lâzımgeldiğidir. Bununla beraber, *tarihî inkişaf ve soysuzlaşma faraziyesinin* bu alandaki çalışmaların esas istikametini tayin etmekte devam edeceği de şüphesizdir. Mevcut hukuk kaidelerinin, muhitin ekonomik, demografik ve tarihî gelişmeleri karşısında, soysuzlaşmadan hayat ve tesir yapma kabiliyetlerini muhafaza etmeleri o kadar güç bir iştir ki, eğer vaziyet icabettiriyorsa, bir cemiyetin en organik hukuk nizamlarının bile kısa bir müddet içinde soysuzlaşmağa, realiteye uymamağa ve hâdiseler tarafından aşılmağa mah-

(22) Ö. L. Barkan, Türk - İslâm toprak hukuku tatbikatının Osmanlı imparatorluğunda aldığı şekiller, I. Mâlikâne - Divanî sistemi. Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, İstanbul 1939. Sahife 119 - 183. Ayrıca bak, Türkiye'de toprak meselesinin tarihi esasları, Ülkü Mecmuası, tamamlanmadan kalan 3 makale. Ankara 1938. Sayı, 60, 63 ve 64.

kûm kaldıkları çok defa görülür bir hâdisedir. Mirî arazi rejiminin hükümleri de, bu umumî kanuna uyarak, zamanla yalnız tatbik edilmez veya aksi neticeler verecek bir tarzda tatbik edilir bir şekle düşmekle kalmamış, esas kaide ve prensiplerinde bile muayyen tesirler altında ve daima muayyen istikametlerde değişerek tanınmaz bir hale gelmiştir (23).

Bundan başka, bahis mevzuu olan soysuzlaşmanın derecesi ile muhtelif mmtakalarda aldığı şekiller ve devrin siyasî hâdiseleri üzerinde oynadığı rolün ehemmiyeti de daha fazla tetkike muhtaçtır.

Burada, bu sonuncu meselelerden, Osmanlı imparatorluğunu büyük bir toprak davası için ayaklanan halk yığınlarının çıkardığı ihtilâllerin ve kanla bastırılmış reaya isyanlarının doğurduğu buhranlar neticesinde, bu toprak meselelerini halledemediği için yıkılmış farzedilen ve Balkan milletlerinin kurtuluş hareketlerini çiftlik sahibi Türklerin ellerindeki toprakları paylaşmak için isyan eden köylü hareketleri olarak daha iyi izah etmek mümkün olduğunu ileri süren bir tarih anlayışı tarzının üzerinde durmamız lâzımgelir (24). Gerçekten, son zamanlar Osmanlı imparatorluğu tarihinin bilhassa Balkan memleketleri üzerindeki olaylarını daha iyi aydınlatmak iddiasında bulunan bu görüş tarzına göre, mahut *Hasta Adamın* ölümünü hazırlayan çeşitli sebepler arasında, ön plânda ve en mühim bir sebep olarak, ziraî - içtimaî bir *bünye illeti* şeklini alan bir toprak meselesi teşhisinin de mekvi alması lâzımgelmektedir. Şimdiye kadar yapıldığı gibi, Türk tarihinin askerî ve siyasî hâdiseleri üzerinde durmaktan yorulan zihinler için, yakın tarihimizin en mühim hâdiselerinin, böyle iktisadî ve içtimaî âmillerle ve bilhassa *öteden beri tarihî oluşların belli başlı zembereği olan toprak meselelerinin getireceği aydınlıklar altında* izahını yapmak teşebbüsü, hakikaten a'âka uyandıracak bir iştir. Bununla beraber, koskoca bir imparatorluğun, *hiç bir zaman başlı başına ve müstakîl bir hastalık adde-*

(23) Ö. L. Barkan, Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 tarihli arazi kanunnâmesi. 1939 İstanbul.

(22) Bir çok Balkanlı tarihçilerle yabancı müelliflerde ve onlara dayanarak, bu makalemizi hazırlarken muhtelif eserlerinden bol bol istifade ettiğimiz, Fransız coğrafyacısı J. Ancel'in kitaplarında mevcut bulunan bu tez, son zamanlarda Dr. Halil İnalcık tarafından tekrar ele alınmış ve 20 numaralı notta ismi geçen etütte Vidin isyanına ait orijinal arşiv malzemesinin yardımıyla üzerine dikkati çekmeğe değer bir şekilde işlenmiştir.

dilemeyecek olan ve hummalı bir şekil alması için daima diğer umumî bünye şartları ve bu arada iktisadî ve siyasî düşkünlükle alâkadar bulunan bir toprak meselesi yüzünden ölüp gittiğini zannetmek de doğru değildir.

Bundan başka, imparatorluğun dağılmasına sebep olan isyan ve ihtilâllerin hemen hepsinin ziraî bünye bozukluklarıyla alâkası bulunup bulunmadığı da tetkike muhtaç bir meseledir. Esasen, Türkiye tarihinde büyük sosyal davaların hizmetinde halk yığınlarının kalkınması hareketlerine pek az tesadüf edilmektedir. Bahis mevzuu olan son devir isyanlarından çoğu, halktan gelen ve topraksız halk yığınlarının dileklerini temsil eden, programlaştıran millî kahramanlar tarafından idare edilen içtimaî hareketler olmaktan ziyade; merkezî devlet otorite ve teşkilâtına bir türlü râm olmak istemeyen mütegalîbe veya nüfuzlu kimselerin, eski devlet memurlarıyla vergi mültezimlerinin siyasî mahiyetteki isyanlarıdır. Bu reislerden çoğunun toprak sahibi veya sadece toprak üzerinde her hangi bir hakkın sahibi oldukları da iddia edilemez. Aslına bakılırsa, Türkiyede toprak münasebetleri sahasındaki soysuzlaşma ne kadar ileri bir dereceye erişmiş olursa olsun, kendilerine mahsus imtiyazları, örf ve âdetleri ve silsile-i meratibi ile hakikî bir "Sdand,, teşkil edecek şekilde bir toprak aristokrasisi teşekkül etmek için zaman bulamamıştır. Balkan memleketlerindeki toprak reformlarıyla mevcudiyetlerine kastedilen toprak sahibi Türk ağa ve beylerinden pek çoklarının, e'lerinde mevcut toprakların ortalama büyüklüğü ile bu toprağı ne suretle ve ne zamandanberi ele geçirmiş oldukları birtakım aile monografi'lerle henüz tetkik ve tesbit edilmiş ol'mamakla beraber, ayrı ve kapalı bir sınıf teşkil etmekten uzak, orta halli memur veya askerlikten yakında devredilmiş gelirciler olmaları ve e'lerindeki toprakların da pek küçük bu'unması ihtimali vardır.

Aynı şekilde, Balkan milletlerinin millî kurtuluş hareketlerini de, son devirlerde artık tahammül edilmez bir şekil almış olan toprak münasebetlerindeki uygunsuzluklardan kurtulmak için çıkarılmış köylü isyanları addederek izaha kalkısmak da, *bahis mevzuu olan hâdiselerin bütün hususiyetleriyle hakikî mahiyetlerini kavrayan bir izah* tarzı sayılamaz. Osmanlı imparatorluğundaki bütün karışıklıkları, Tanzimat devrinin bütün hususiyet ve meselelerini anlamak için kendimizi koymak mecburiyetinde olduğumuz *bir görüş zaviyesini* temsil edemez. Bu suretle, esasen, hakikî mahiyet ve şümulü lâ-yikiyle tenvir edilmemiş olan bir toprak meselesini Tanzimat devri

meseleleri gibi büyük hareketlerin anahtarı halinde elimize alamayız. Bütün meselelerin toprak meselesile olan alâkaları tetkik edilebilir. Fakat, onları sadece ve bilhassa toprak meselelerinden çıkmış göstererek izah etmek istemek, muayyen bir tarih görüşünün emrinde hâdisatı biraz ihtisar etmek ve zorlamak demek olur. Netekim, imparatorluğun diğer kısımlarındaki toprak münasebetlerinde daha kötü bir şekilde mevcut bulunması lâzımgelen aynı soysuzlaşma hâdisesi, oralarda aynı mahiyette isyanların çıkması ve aynı şekilde muvaffak olması için *kâfi bir sebep* teşkil edememiştir. Aynı suretle denilebilir ki, Balkan memleketlerindeki toprak meseleleri bu şekilde soysuzlaşmış olmasaydı veyahut Tanzimat devri Türkiyesi bu meseleleri çok esaslı bir toprak reformu ile hal ve tasfiye etmiş olsaydı; bu hal, hiç şüphesiz bütün Avrupayı sarsan millî kurtuluş hareketlerinin Balkanları da sarmasına ve bu köylü milletlerin müstakil devlet ve milletler halinde yaşamak istemelerine mâni olmayacaktı. Gerçekten Fransız ihtilâli ideolojisinin her tarafta buhran'ar doğuran sirayetleri ve emperyalist komşularının siyasî ihtirasları karşısında, iktisaden tükenmeğe başlayan Tanzimat Devri Türkiyesinin, halk yığınlarının hayat şartları bakımından çok adilâne vaziyette dahi olsa, çatısını bu yangından koruyup imparatorluk ve Osmanlılık ideallerini kurtarmasına imkân yoktu. Netekim, bu şekilde derin içtimaî islahât yapılmadığı halde, henüz geri ziraî rejimlerin hâkim olduğu diğer bir takım memleketlerde, Tanzimatın özlediği ve tahakkukuna yeltendiği yenilikler, idarî, askerî ve medenî ilerilikler ve siyasî şekiller pekâlâ yaşıyordu.

Esasen, tanzimat fermanını, öyle milyonlarca köylüyü serflikten azat eden ve içtimaî sınıflar arasında mevcut mertebeleri kaldıran diğer büyük ihtilâller gibi, *halktan gelme zorlu bir hareket veya büyük bir toprak reformu teşebbüsü* addetmek de doğru değildir. Tanzimat devri icraatının ziraî ve sosyal meselelere ait bir programı, vazih bir fikri yoktu, ve olamazdı da. Ferdî mülkiyet haklarına ehemmiyet veren liberal ve ferdiyetçi bir hukuk nizamının bütün kuvvetiyle yaratılmakta ve yaşamakta olduğu bir devirde, Tanzimatın, bugün anladığımız mânada bir toprak reformu tasavvuruna erişmesi imkân yoktu. Aslına bakılırsa, imparatorluk şeklindeki bir devletin ve Osmanlılık idealinin temellerini büsbütün yıkmadan, Türk beylerinin topraklarını müsadere edip reyaya paylaştırmak da mümkün değildi. İmparatorluk teşkilâtının Balkan memleketlerindeki esas çatısı bilhassa bu Türk beylerinin omuzlarına dayanmış bu-

lunuyordu. İctimaî ve siyasî bir zümre olarak onları topraktan mahrum etmek demek, halk yığınlarını kadroları içinde çerçevesiyerek imparatorluk nizamını destekleyen siyasî ve ictimaî kuvvetlerini darbelemek ve bu suretle kendi bindiği dalı kesmek demektir.

Ayrıca, bu devirde Balkanlı milletlerin her zamankinden daha fazla ezildiklerini iddia etmek de doğru olamayacaktır. Aslına bakılırsa halk, en fazla ezildiği zaman değil, belki *ıctimaî nizam ve adalet hakkındaki fikirleriyle içnide bulunduğu vaziyetlerdeki tezahalinin şuuruna* sahip olduğu veya tahammül edilmeyecek şekilde ezildiğini zannettiği zaman isyan etmektedir. Bu vaziyette, *hürriyet ve istiklâl havası içinde zehirlenen* tebeanın gözünde her hareket büyüyor, tenkit ediliyor ve tahammül edilmez bir mâna kazanıyordu.

Milliyet ve istiklâl davaları peşinde koşan Balkan milletleri için gittikçe artan bir iktisadî ezilme ve istismar değil, belki de iktisadî bir kalkınma hali bahis mevzuu edilebilir; Hariçle münasebetleri ve nüfusları her zamankinden daha fazla artmakta, milliyet hareketleri, iktisadî bir kalkınma ile birlikte inkişaf eden bir maarif hareketi sayesinde yayılmaktadır. Bu sebeple, bu devirde Balkan memleketlerinde meydana çıkan millî kurtuluş ideolojileri için, muhakkak iktisadî - maddî birtakım şartlar bulup göstermek lâzımgelirse; bu hususta, köylünün toprak sahibi olmak ihtiyacı kadar belki ondan da fazla, şehirlerde teşekkül etmekte olan zengin ve hariçle münasebette bir burjuva sınıfının müstakil bir devlet kurarak Türk gümrük ve müdahalelerinden uzak, Orta Avrupa ve Rusya ile, ihtiyacı her gün daha fazla hissedilmekte olan, rahat ve kolay bir ticaret yapmak arzusu bu'unabilir. Netekim, 1821 Yunan isyanı da öyle basit bir köylü hareketi olmaktan ziyade, zengin Avrupa memleketleriyle münasebette bulunan bir tüccar ve denizciler isyanı idi ve İstanbul merkez olmak üzere, orta çağ Bizans imparatorluğunu kurmak gayesini özlüyordu. Gerçekten, umumiyetle bu isyanlarda milliyetçi öncü kadrolar, ekseriya hariçte yerleşmiş veyahut hariçle münasebette olup ta, kurtulma ve zengin olma ihtimallerinin neticelelerini duymuş bulunan kasabalı halk arasından çıkmaktadır. Netekim, Avrupada da milliyet hareketleri, sanayi çağının ve burjuva sınıfının kendine mahsus ideolojileriyle milletlerin hayatında hâkim bir rol oynamaya başlaması üzerine meydana çıkmış ve hususî çehresini kazanmış hareketlerdir. Tabii, propagandacılar köylüyü bu davaya kazanabilmek için onlara Türk bevlerinin topraklarını vaadediyordu. Köyü de, yaşama şartlarında her hangi bir ıslahattan, beylerle

adilâne bir anlaşmadan ziyade sadece ve kayıtsız şartsız olarak beylerin topraklarını istiyordu ve bu sebeple, Türk beylerinin bayat ve mevcudiyetlerine kasteden milliyet hareketlerinin ihtiraslı âleti oluyordu. Bundan başka, bir isyan sahası, mağlûp ordularını çekiliş bölgesi haline giren ve bu sebeple umumî iktisadî durumu bozulan bir memlekette tesadüf edilmesi tabî olan birtakım yolsuzluk ve haksızlık misal'eri de eksik olmuyordu. Reaya isyanları şiddetini arttırdıkça da varlıklarına kastedilen Türklerle hıristiyan tebea arasındaki zıddiyet ve mukavemet artacak ve bu isyanları bastırmak için devlet memurları tarafından şiddetli davranmak lâzımgelecektir. İşte, mevcut haksızlık ve yolsuzlukları isbat için ileri sürülen ecnebi seyyahların müşahede'leri, fevkalâde zaman ve şartların doğurduğu fevkalâde tedbirler mahiyetinde ve imparatorluk nizamında hukukan hâlâ yeri bulunmayan münferit suiistimallerdir.

12 — MİLLİ KURTULUŞ HAREKETLERİNİ TAKİP EDEN TOPRAK REFORMLARI

Görülüyor ki, zamanına göre, halk yığınlarının hayat şartları için büyük kolaylıklar ve yenilikler sağlamış gözükten Osmanlı imparatorluğu, son zamanların hazırladığı yeni şartlar karşısında, zamanını şaşırılmış bir garibe haline gelmiş ve zamanı geçen ve ihtiyarlayan her şey gibi, Türk toprak rejimi de imparatorluğun son dağılma senelerinde *soysuzlaşarak*, halk kütlelerinin hayatını sıkmağa başlayan ziraî ve içtimaî bünye hastalıklarının meydana çıkmasına mâni olamamıştır.

Aslına bakılırsa, *toprak meselelerinin ebedî bir derdi*, âdeta bir hususiyeti vardır: Değişmiyen hukukî kadrolar, mülkiyet şekilleri içinde mütemadiyen değişen ve artan ve dinamik bir unsur olan nüfus hareketlerini, ekonomik kuvvet ve cereyanları zapt ve hapsedmek temayülü. Bu vaziyet karşısında, fazla nüfusunu batı Avrupa illerinde olduğu gibi, nisbetsiz bir şekilde gelişen endüstri merkezlerinde kolaylıkla barındırmak veya müstemlekelere boşaltmak mümkün olmıyan geri ziraat memleketlerinde artan nüfusun, bütün topraklar daha evvel tutulmuş bulunduğundan, geçinme zorluklarına tutulacağı aşikârdır.

İşte o zaman, boş toprak, sahibi zayıf toprak bulmak ve her hangi bir prensibe dayanarak toprakların yeni baştan bir taksimini istemek lâzımgelecektir. Bu suretle, umumiyetle çiftçi memleketlerinde, tarihin bir ânında muhtelif sosyal zümreler ve muhtelif bü-

yüklükteki toprak sahipleri arasında teessüs etmiş gözüken *sosyal âhenk ve nizam mütemadiyen bozulmağa* ve hususî tedbirlerle daima hissedilmez bir şekilde ayar edilmeyecek olursa, biri ihtilâlcı, diğeri muhafazakâr iki cephe ve kuvvet, sosyal veya politik her türlü mevki ve huzurunu memleketlerinde yegâne servet menbai olan ellerindeki toprak mülkiyetine boğulu bulunan *toprak asilzadeleriyle, topraksız soysuzlar ve toprak açları arasında âmansız bir mücadele* başlar. Çok defa her iki cephe yekdiğerinden din ve mülkiyet farkı ile de ayrılmış bulunduğu için, bu ardi arası kesilmiyen mücadele, çeşitli renkler altında muhtelif kuvvetleri kendi emrinde kullanır.

İşte Türk hâkimiyeti altında Balkan milletlerinin tarihini, bu büyük tarih meselesiyle olan uzak veya yakın alâkalarıyla gözden geçirmek bazı hâdiselerin iyi anlaşılması için lüzumlu bir iştir.

Bu iddiamızı isbat için Bulgaristanın muhtariyet veya istiklâlini kazandıktan sonra ne büyük bir şiddet ve ihtirasla Türk arazi sahibine sarıldığını ve Türk köylüsünün ne büyük bir dehşet içinde bırakıldığını anlamak kâfidir.

Askerî ve siyasî hâdiseler arasında canlarını kurtarmak için uzaklaşan Türkler, tarlalarını, kıskançlıkla bu günü bekliyen Bulgar komşularına bıraktılar. Hak ve toprak aramak için oralara dönenlerin uğrdığı hüsrânlar da hakikaten pek acıklıdır: Mahkemelelerin, kanunların, hile ve tehdidin hulâsa her şeyin Türkün toprağını elinden almak için seferber edildiği muhakkaktı.

İşin bu resmî ve kanunî olmıyan asıl mühim cephesi yanında sultanlara ait büyük çiftlikler ve vakıfların ekserisi doğrudan doğruya devlet eline geçtiği gibi, Sobranya'da hemen daha 1880 tarihinde kabul edilmiş olan ve "Çerkes ve Tatarların topraklarına", "çiftliklere ve efendilerin tarlalarına,, ait kanunlarla Türk ağa ve beyleri gibi toprak sahiplerinin tarlaları, üzerinde kira ile veya ortakçı olarak on senedenberi çalışan Bulgarlara verildi.

Bu kanunlara göre beylerin topraklarından, her aileye nüfus başına, yerine göre 8 : 15 dönüm tarla 2 : 6 dönüm çayır olmak ve tutarı yüz dönümden fazla olmamak şartıyla, parçalar ayrılıp veriliyordu. Aynı şekilde Türk arazi kanunlarının kıskançlıkla muhafaza ettiği komünlere mahsus mera ve yaylaklar, baltalıklarla vakıflar parçalanıp dağıtıldı. Bu suretle Bulgaristanın "ziraî bünyesi", hemen istiklâli müteakip bugün kendisini karakterlendiren şeklini al-

dı(24) ve buna benzer hâdiseler Yunanistanda da cereyan etti.

Osmanlı işgali altında Yunanistan

İstiklâlini kazanan Yunanistanın ilk işgal ettiği topraklar daha Osmanlı devrinden evvel büyük arazi malikânelerinin hâkim bir toprak rejimi teşkil ettiği mem'eketlerdi. Bizans imparatorlarının büyük arazi asilzadelğine karşı vakit vakit giriştiği mücadeleler, bir türlü muvaffakiyetle neticelenememişti. Bilhassa Haçlı seferler esnasında, garp feodalitesine mensup bir çok senyör ailelerinin Yunanistanda yerleşmesi ile Arnavut ve Slav istilâları da arazi mülkiyetinin mahdut ellerde toplanmasında, daha evvelki sosyal ve ekonomik âmiller kadar, müessir olmuş ve büyük toprak malikâneleri rejimini takviye etmişti.

O kadar ki, Osmanlılar bu memleketleri istilâ ettikleri zaman, memleketin mühim bir kısım topraklarını Devlete, manastırlara ve senyörlere ait büyük çiftlikler halinde buldular ve tabiatıyla Türk işgal ordularına karşı mücadele eden veya onların önünden kaçıp memleketi terkeden sensörlere veya doğrudan doğruya devlete ait olan araziye zapt ile kısmen temlik ve vakıf sureti'ne, kısmen de Saraya ait çiftlikler şeklinde idare etmeğe başladılar. Diğer mühim bir kısmı üzerinde de Türk muhacir köylüleri yerleştirdiler.

Bu suretle, çokluğu küçük arazi sahiplerinden ibaret bir hale gelen köylüler, eski arazi vaziyetlerini tamamen muhafaza ettiler. Bu gibilerin toprakları ellerinden alınıp büsbütün yeni bir takım sosyal ve ekonomik şartlara tâbi tutulmadığı, yâni yeniden *serf* haline sokulmadığı gibi, *serbest ve toprak sahibi çiftçilerden mürekkep köy-tipi, yeni tesis edilen muhacir köylerle büsbütün çoğalmıştır*, diyebiliriz. Yalnız, Bosnada olduğu gibi, burada da bazı eski senyör ve memur ailelerinden dehalet edenlerin veya müslüman olanların arazi üzerindeki mülkiyet hukuklarının devlet tarafından tanınmış olması muhtemel olduğu gibi, *zamanla ve bilhassa merkezî idarenin kuvvetten düşmesiyle* bu uzak ve dağlık mıntakalarda *eşraf ve mütegalibenin zuhur ederek*, aslında servaj rejimine yabancı olan ve toprak mülkiyetinin bir takım el'erde toplanarak devlet otoritesine ve halkın hürriyetine karşı cephe alınmasını men için pek ustalık'ı bir şekilde düşünülmüş gözükken bir arazi siyasetinin açık prensiplerine

rağmen, nüfuz ve mevkilerini suiistimal etmeleri ve Türk Timar teşkilâtını soysuzlaştırmaları mümkün olmuştur.

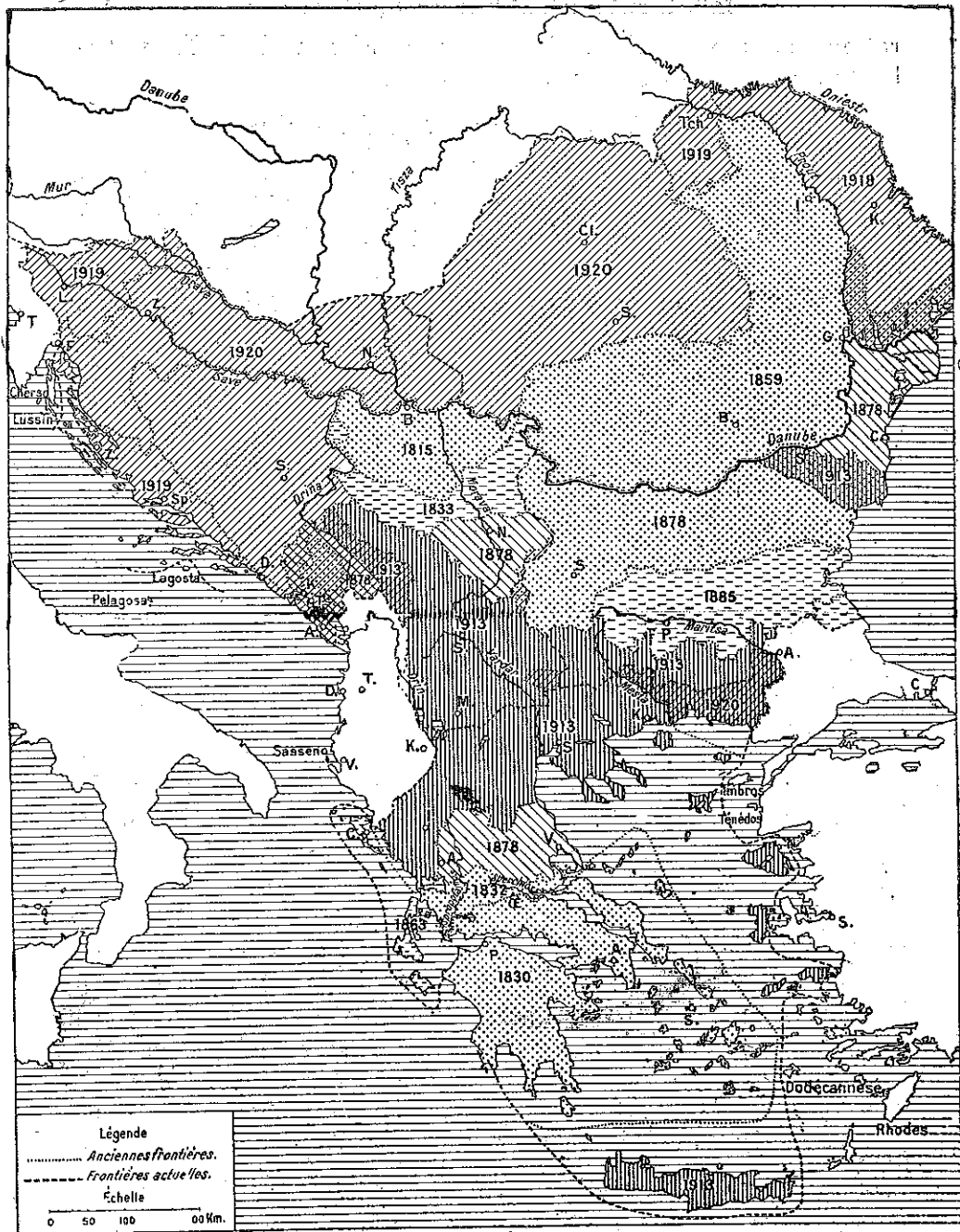
Yunan istiklâl savaşı ve toprak meselesi

Bu yüzden, imparatorluğun bilhassa son zamanlarına doğru asayişsizlik ve devam edip gelen bozgunların verdiği fakirlik ve sefalet, haricî tesir ve teşviklerle canlanan millî kurtuluş hareketlerinin arazi meselesi gibi sosyal davalarla karışmasını mucip olmuş ve Avrupa'nın her tarafında orta zaman arazi rejiminin arda kalan şekillerine karşı gösterilen ayaklanma hareketleri Balkanları da sararak Türk arazi beylerinin vaziyetini göze batar bir şekle sokmuştur. Bu sebeptendir ki 1821 deki Yunan istiklâlele neticelenen isyanlardan sonra ele geçirilen ve sultanlara, devlete, evkafa ve kapatılan manastırlara, nihayet bey ve ağalara ait topraklar derhal "millet toprakları,, namı altında bu hareketlere iştirâk edenlere dağıtıldı. Vaktile yapılmış bir hesaba göre, ilk ham'ede ele geçen ve o zaman Yunanistanda ziraat edilen yerlerin 2/3 ünü teşkil eden bu topraklar, bir milyon hektar genişliğinde ve beş yüz milyon altın frank kıymetinde idi(25).

Aynı suretle 1871, 1873, 1880 ve 1885 tarihlerinde muthelif vesilelerle gerek evkaf ve manastırlara ve gerek Yunanistanda hayatlarını tehlikede görüp kaçan Türk'lere ait topraklar arttırma usulile satışa çıkarıldı. Yalnız, toprak meselelerinin bu tarzda, münhasıran *siyasî bir mânada ve sadece Türklere ait toprakların zapt ve taksimi şeklinde anlaşılması* ve bu fırsattan istifade edecek Yunanlı büyük arazi sahiplerinin ortaya çıkmasına mâni olacak tedbirlerin alınmamış bulunması Yunanistandaki arazi meselelerini, gittikçe daha fazla, içinden çıkılmaz bir hale sokuyordu.

Gerçekten Türk arazi kanun'arı, toprak mülkiyetini birtakım kayıtlara tâbi bir *tasarruf* şeklinde kabul ettiği ve köylünün ırğatlaşmaması için pek mühim kayıtlar koyduğu halde, yeni Yunan devleti bu hususta Roma Hukukunun tanıdığı mutlak mülkiyet haklarını kayıtsız ve şartsız bir şekilde mirî topraklar üzerinde de kabul ediyordu. Ticaretle zenginleşmiş olan Yunanlıların para kuvvetiyle arazi toplamalarına ve bu suretle toprak gelirile geçinen toprak bev'eri haline gelmelerine mâni olmak lâzım geldiği düşünülüyordu. Halbuki, son zaman'arda bir türlü tatbik edilememiş olmasına rağmen,

(25) B. Simonidé, La question agraire en Grèce, Revue d'économie politique, 1923. N. 6.

Şekil 2. — Balkan devletlerinin teşekkül safhaları.

Osmanlı arazi kanunları, bir köyün halkı toprağa muhtaç iken, o köyün topraklarını yavaş yavaş çiftlik haline sokacak bir şekilde oradan bir yabancıya toprak almasına mâni idi(26). Yine aynı şekilde 1860 tarihli bir ferman, çiftlik sahiplerinin toprakları üzerindeki mutlak hâkimiyet haklarından istifade ederek yarıcı köylüleri istediği zaman koğabilmesini şiddetle men ediyordu. Halbuki, Yunan Medenî Kanununun, o zaman mukaddes bir prensip gibi kabul ettiği mutlak mülkiyet telâkkisine konulan bütün bu nevi kayıtları ortadan kaldırmış ve bu suretle büyük toprak malikânelerinin sahiplerinin vaziyetini kuvvetlendirmiş idi. Diğer taraftan, hicret eden veya öldürülen Türklerin toprakları topraksız halkın eline geçeceğine birtakım muhtekirlerin ve dalaverecilerin toprak zenginliğini arttırmaktan başka bir seye yaramamıştı. İşte, Osmanlı arazi rejiminin bu bölgede cari olan eski toprak münasebetleri nizamını hiç değiştirmemiş ve eski toprak asaleti sınıflarını yeni sınıflar ve salâhiyetlerle kullanmış olması, veya mirî topraklar rejiminin yeni birtakım içtimaî ve iktisadî şartlar ve yabancı tesirlerle son zamanlarda soysuzlaşmış bulunması yüzünden, illetli bir halde bulunan ziraat bünyesi, istiklâli hemen takip eden yıllarda ortaya bir çok toprak meseleleri atmış bulunuyordu (Şekil 2).

13 — TESELYA MESELESİ VE ÇİFTLİKLER MAKEDONYASI

1881 de Teselyanın ilhaki, ortaya büsbütün yeni ve ehemmiyetli bir arazi meselesi daha koymuş oldu. Çünkü bu defa Türk topraklarının müsadere edilemeyeceği hususu muahedeye derç edilmiş bulunuyordu. Tesalya, bazan iki bin ile dört bin hektar arasında bulunan, tam mânasıyla büyük toprak malikânelerinin hüküm sürdüğü bir yerdi. Nitekim bu sebeple ilhak edildiği tarihlerde Tesalyada mevcut 658 köyden 460 tanesi çiftlik arazisi üzerinde kurulmuş topraksız çiftçilere ait olup, ancak 198 köy ufak toprak mülkiyetini ellerinde tutan serbest çiftçi köylere ait idi. Bundan başka küçük arazi mülkiyeti ve serbest çiftçiler dağlara çekilmiş bulunduğu halde büyük çiftlikler umumiyetle ovalardaki bütün mümbit sahayı işgal etmekte idi(27). Bu çiftlik arazisi üzerinde kurulmuş köyler (Villa-

(26) Ömer Lütfi Barkan, Türk Toprak Hukuku tarihinde Tanzimat ve 1274 tarihli arazi kanunnâmesi. Sf. 92. 1939, İstanbul.

(27) Nitekim, 1898 de Teselyada mevcut 400 çiftlik köylü memlekette işlenecek toprakların % 75 i ova topraklarının ise hemen hepsini işgal ediyordu.

ges - domaines) deki köylü çiftlik sahibine ortakçılık diyebileceğimiz mukavele şekillerile bağlı idi: Ekseriya bey, tohumluk, ev ve araziye verirdi. Köylü, o topraklar üzerinde ailesi ve hayvanlarıyla çalısır ve neticede arazi vergisi ve harman döğme masraflarına da iştirâk eden beyle mahsulü yarı yarıya paylaşırdı. Memleketin bazı taraflarında ise, bey yalnız toprak verir, başka bir işe karışmazdı. O zaman da mahsulün ancak 1/3 ne hak kazanırdı. Mukavele müddetleri ekseriya üç ilâ dokuz sene idi. Çiftlik sahipleri köylüye müşkül zamanlarında ekseriya ağır şartlarla faizle para verirler ve mahsul zamanı alacaklarını toplarlardı. Halbuki bu ortakçılık (métayage) rejimi ekonomik ve sosyal bakımdan çok mahzurlu idi.

İşte bu suretle bahis mevzuu olan *Teselya meselesi* 1881 - 1911 tarihleri arasında Yunan hükümetini şu şekilde meşgul etti: Bu müddet zarfında Muahedelerin temin ettiği garantilere rağmen, artık kendileri için bu memlekette hayat hakkının kalmadığını gören büyük ve küçük Türk arazi sahipleri arasında umumî bir göç hareketi başlamıştı. Vaktiy'le padişahlar tarafından, sistemli bir şekilde, Tesalya ovalarındaki hâkim mevkilere, müstakil ufak çiftçi olarak yerleştirilmiş olan ve *koniari* denilen Türk köylüleri de topraklarını ucuz pahalı satıp Türkiyeye döndüler.

Bu suretle Teselyadan hicret eden 57 Türk köyüne ait topraklar, kısmen fakir köylülerin eline geçebildi. Fakat her türlü kredi müşkülâtına rağmen ayrıca hükümetin yardımiye satın alınan 42 çiftlik tamamen ve 66 tanesi ise kısmen dağıtıldı. Neticede, 1907 senesinde, 1881 dekinin tamamen aksine olarak, Teselyada mevcut 658 köyden (215 i hıristiyanlara ve yalnız 54 ü müslüman beylerine ait olmak üzere) (28) 269 dane (çiftlik arazisi üzerine kurulmuş köy) kalmıştı. Bununla beraber bu çiftlikler elan memleketteki işlenen toprakların % 65 i demekti. 1907 de Teselyada köylüyü toprak sahibi yapmak için devlet ziraî kredi müesseseleri açtı. Bilhassa bazı

---

(28) Büyük çiftliklerin sahiplerinin ekseriya Rumlar olduğunu gösterecek malûmat elimizde mevcuttur: Bunlardan en dikkate değer olanı bu sırada Londralı bir Rumdan (Stefanoviç) satın alınan 25 çiftliğin, üzerinde 4398 köylü ailesine toprak bulunacak kadar büyük olmasıdır. Nitekim, yine aynı büyüklükte 26 çiftlik bir kaç zengin Yunanlı tarafından üzerinde muhacir yerleştirilmek üzere Yunan hükümetine ucuz fiatlarla satılmış veya hibe edilmiş ve bu suretle yüz bin hektar vüsatinde toprak elde edilmiştir.

zengin Yunanlılardan ucuz fiatla alınan çiftliklerin toprakları, köylülere uzun vadeli borçlandırma yoluyla satıldı(29).

Fakat, bu yarı tedbirlerle Tesalya meselesi halledilmek şöyle dursun gün geçtikçe daha tehdit edici bir vaziyet alıyordu. 1911 de *Esas teşkilât kanununu, büyük arazi malikânelerini istimplâk edebilecek şekilde, tadil etmek lâzım geldi*. Bu suretle Yunanistanda muhacir ve kolon yerleştirmek işi bir âmme menfaati meselesi olarak kabul edilebildi. Gerçekten Yunanistanda her hangi bir toprak reformuna karşı en büyük hukukî mâni, yukarda da söylediğimiz gibi, Ana Yasa tarafından Roma hukukunun mutlak mülkiyet telâkkinin büyük toprak sahipleri için de tanınmış olması idi:

Esas Teşkilât Kanununda “umum için bir zaruret,, olmadıkça ve “bedeli peşin verilmedikçe,, kimsenin malı alınamaz denmişti. Bu yüzden, uzun müddet topraksız köylülerin toprak sahibi yapılmasının umum için bir zaruret teşkil edip etmeyeceği münakaşa edildi. Bilhassa adet itibarile ekseriyette olan halk kütlelerinin, *umumun menfaati* mefhumunu böyle bir defa geniş mânada anlamaya alıştıktan sonra, sosyal politikayı kendi isteklerine göre idare etmek istemeleri tehlikesi karşısında duraksanıyordu. Bu yüzden 1906 da topraksız köylülere dağıtılmak üzere zenginlerin elindeki toprakların hükümet tarafından alınmasını tasarlayan bir kanun projesi Esas Teşkilât kanunile uyuşturulamadığı için reddedilmişti. Aynı suretle, Yunan Usulü Muhakemesi de, çiftlik sahipleriyle ortakçılar arasındaki münasebetleri, millî menfaatleri ilgilendiren ve devletin ayarlayıcı müdahalesini icabettiren bir iş addedecek yerde, hususî şahısları alâkadar eden alelâde bir kira mukavelesi telâkki ediyor ve toprak sahiplerinin mutlak mülkiyet haklarını korumak için, onların kira mukavelelerine ait ihtilâflarda en kestirme ve müessir yollardan yürüyerek çiftçilerini kovabilmelerini temin etmiş bulunuyordu.

Nihayet, umumî efkârın tazyiki karşısında 1911 de toplanan Millî Meclis “umum için zaruret, tâbirini “umumun menfaati namına,, şekline soktuğu gibi, küçük arazi sahipleri vücuda getirmek

(29) A. Casabacas, L'accession des cultivateurs à la propriété en Grèce. Paris 1924. C. Evelpidis, La Reforme agraire en Grèce, 1926 Athènes. M. Andréadès, Etude sur les progrès économique de la Grèce. Extrait du Journal des économistes, Janvier - Février 1919.

üzere toprak istimplâkinin umumun menfaatile alâkadar bir iş olduğunu da ayrıca tasrih etti.

Görülüyor ki, Tesalyada bir kısım köylülerin içinde bulunduğu vaziyet ne kadar ağır olursa olsun, bu vaziyet uzun müddet millî bir dava olarak umumî efkârı kazanmakta müşkülâta uğrayor, ve eski Yunanistanda olduğu gibi yalnız *yabancı bir milletten olan toprak beylerine karşı açılmış siyasî bir mücadele halinden çıkıp* bir çok Yunanlıların menfaatini de alâkadar ettiği için, şiddetli bir mukavemete uğrayordu (30).

Esasen, Yunan hükümetinin 1912 Balkan Harbinden itibaren 1922 ye kadar giriştiği muhtelif harpler, ona bu mesele ile uğraşmağa ve 1911 de esasları ortaya konan ziraî reformu esaslı bir şekilde daha o zaman tahakkuk ettirmeğe vakit bırakmamıştı.

Bu harplerle Yunan hükümetinin kazandığı ülkeler o kadar geniş ve çeşitli idi ki on sene sonra Yunanistan bu harplerden çehresi, Balkanlardaki siyasî mevkii, millî ekonomisinin vaziyeti büsbütün değişmiş bir vaziyette çıktı. Yunanistan 1912 - 1913 te Makedonya ve Epiri 918 de ise, Garbî Trakyayı ilhak etmişti. Bu memleket'erin Yunan Dev'etinin bünyesine sokulması ve ekseriya ancak bir ekalliyet halinde bulunan Yunanlı unsuru oralarda sosyal ve ekonomik bakımdan takviye etmek için yapılacak pek çok iş vardı.

Bu hususta büyük münbit topraklar ve çiftlikler Makedonyası, Yunan hükümetini bilhassa yakından meşgul etti. İşgali takip eden 1913 yılında hükümet tarafından yaptırılan bir ankete göre, bu tarihte Makedonyada mevcut 1.335 köy veya çiftlikten ancak 727 danesi kendi sahip oldukları tarlaları üzerinde çalışan köylü'ere aitti. 609 köy ise, çiftliklere ait topraklar üzerinde kurulmuş bu'unuyordu. Bu rejim, orta ve garp Makedonyada daha fazla dikkat nazarını çeker bir halde idi. Orada yalnız dinî müesseselere ve manastırlara ait vakıflar şeklinde 59 büyük malikâne mevcuttu. Bundan başka Tesalyada o'duğu gibi, Makedonyada da büyük toprak mülkleri, geri teknikli ve sermayesiz ziraat memleketlerine has bir şekilde küçük parçalar ve ayrı ayrı şahıslar tarafından ortakçılık veya kiracılıkla işletilmekte idi. Bir ankete göre de, 1917 de, 363 ü eski Yunanistanda, 584 ü Tesalyada, 410 u Epirde ve 818 i Makedonya, 84 de

(30) Aşağıda görüleceği üzere bu çiftlik sahibi Ramların mukavemeti iç politika işlerinde uzun zaman ağır basacak ve Yunanistanda radikal bir toprak reformu kanunu bir türlü çıkarılmıyacaktır.

Garbî Trakyada o'mak üzere mevcut bulunan ve memlekette ziraat edilen toprakların yarısından fazlasını ve münbit kısımlarını işgal eden, 2.259 büyük toprak malikânesinden ancak 149 u doğrudan doğruya sahip'eri tarafından ve amele vasıtasile ve pek azı, nümenelik denilebilecek şekilde, fennî metot'arla işletilebilmekte idi. Diğerleri *ekstansif* bir hububat ziraati yapılan ve ufak parçalar halinde yarıcılara verilen tarlalardı.

14 — İSTİKLÂLİNE KAVUŞAN ROMANYADAKİ TOPRAK MESELELERİ

Uzun zaman Türk, Alman - Macar ve Rus istilâları arasında kalmış ve Karpatların içine sığınarak millî mevcudiyetini muhafaza edebilmiş olan Romanya için, istiklâline kavuştuktan sonra başlayan tarih; ecnebi istilâsı karşısında milîyet için beşik, hür ve toprak sahibi köylü için sığınak istiklâl ve isyan için yuva, nüfus kütleleri için bir kaynak olmuş olan millî dağlarından halkın inip *asırlarca ecnebi istilâsı altında kalmış olan ovaları doldurma ve oralardaki topraklara yerleşme işi* olmuş ve bu sebeple, geniş mikyasta bir kolonizasyon ve nüfusun yurt ve yer, toprakların sahip değiştirmesi hareketi vukubulmuştur.

Malûm o'duğu üzere bugünkü Romanyayı teşkil eden memleketlerin ekserisinde, eskiden toprak onu işleyen'erindi. Bir müddet sonra dikkate şayan bir hâdise olarak köylünün bu haklarını kayıp veya terketmiş olduğunu görüyoruz.

Gerçekten köylünün toprağa tâbi ve esir oluşu usulü Romanyada ancak XIII ve XIV. asırlarda Romanya Prenslik'lerinin kurulduğu sıra'arda, Karpatların öbür tarafından, yani servajın daha evvel yerleşmiş olduğu memleketlerden gelen prensler tarafından ithal edilmiştir. Ekseriyeti göçebe o'an bu milletleri toprağı işlemeye alıştıran senyörler ve kilise olduğundan, toprak mülkiyeti uzun müddet için bu *kolonizasyon ajanlarının* elinde kaldı. Gerek kolonizasyon ve gerek vergi meselelerinin tanizmi için toprağa bağlanan köylü hürriyetini kaybetti.

Bu sıralarda artık Romanyada da toprağa temellük tarzı bütün diğer feodal memleket'erdekinden farksızdı. Yani Roma hukukuna ve bu günün telâkkilerine zıt olarak toprağın muhtelif sahip'eri vardı.

Ayrıca, zamanların emniyetsizliği ve yaşama müşkülâtı altında borçlanan ve beylerin tâbiyetini kabul eden köylünün bu vaziyeti zamanla kanunî bir şekil aldı ve ağırlaştı. Sosyal pakt aynı kalsa bile;

her türlü nüfuz ve iktidarı elinde tutan senyör karşısında köylü, haklarını da müdafaa edemez bir hale girdi.

XIX uncu asrın başında köylüye zorla kabul ettirilen angaryalar o kadar çoğalmıştı ki, 1821 de köylü "Kendi haklarını yemiş olan, beylere karşı isyan etti. 1826 da, Rusya ile Türkiye arasında imzalanan *Akkerman* muahedesinde Eflâk ve Buğdan, muhtariyetlerini elde ettiler ve prenslerini Rumen olarak intihap etmek hakkını kazandılar. Fakat, ümit edildiğinin aksine bir keyfiyet olarak; köylünün hakları bilhassa ilk Rumen Prensinin saltanatı devrinde esaslı bir şekilde çığnendi.

Eskiden köylü, muktedir olduğu kadar senyörün topraklarından alıp işlemek hakkına sahipti. Bundan böyle, senyör bu toprakların 1/3 üne mutlak bir mülk olarak sahip oluyordu. Bu tedbir müstakbel nesillerin toprak bulamayıp senyörün eline düşmesi demektir. Angarya günlerinde yapılacak işler de, bazan haftada üç günde bitmeyecek kadar çok hesap ediliyordu. 1856 *Paris Muahedesinin* bir maddesi mucibince; Prensliklerin teşkilâtlandırılması işi ve toprak sahipleri ile köylü arasındaki münasebet, bütün sosyal sınıfların mümesillerinden mürekkep bir meclis tarafından tanzim edilecekti. Fransız inkılâbı ideolojisinin her yerde tatbiki için sezilen müdahale ve telkinat burada da tesirini göstererek, köylü ile büyük malikâne sahipleri arasındaki toprak üzerinde müşterek mülkiyet rejimi ve bu rejimin doğurduğu mükellefiyetler kaldırıldı. O zamana kadar çiftçinin elinde bulunan tarlalar köylünün, geriye kalan kısım da beylerin *mutlak mülkü* addedildi. Köylünün emeği ve şahsı tamamen serbest ilân edildi. Bundan böyle, köylü ile bey, ancak hususî ve serbest mukavelelerle anlaşabilirlerdi. Angarya mülga idi. Köylü, beyin topraklarında gündelikçi olarak çalışabilirdi. Buna mukabil, senyörler de bu tarihten sonra ellerinde bulundurdukları toprakların mutlak sahipleri olacak ve eskiden olduğu gibi köylünün ihtiyacı nisbetinde toprağın hepsini, yahut 2/3 ünü köylüye vermekle mükellef bulunmıyacaklardı.

Toprağın temellük tarzında garpten alınarak tatbik edilen bu yeni şekil, *Romanya* gibi yeni teşekkül etmekte bulunan bir memleket için sosyal bakımdan çok büyük tehlikeleri saklamakta idi; Romanya ekonomik bakımdan garpteki milletler gibi inkişaf etmiş bir vaziyette değildi. Nüfusun fazlası, endüstri ve ticaret alarlarında yer bulamayacağından, muhakkak toprak üzerinde çalışarak hayatını kazanmak mecburiyetinde idi. Nüfusu mütemadiyen artan Roman-

yada, hububatın ve çiftçiliğin artık para etmeğe başladığı bir devirde, göçebe bir halde hayvan yetiştirmekten çıkarak toprağa yerleşmek mecburiyetini hisseden *Romenler ve bu toprak taksiminde bulunamayan genç nesiller için, toprak mülkiyetini bu defa köylüye karşı hiç bir mükellefiyet tanımadan ellerinde tutan toprak beyleriyle girişmeğe mecbur oldukları* "serbest mukavele,, usulünün boş bir lâfızdan ibaret kaldığı aşikâr bir hakikatti. Köylü, aç kalmak ve hariç memleketlere muhacerete mecbur olmamak için her ne pahasına olursa olsun beyin kendilerine teklif edecekleri şartları kabul etmeğe mecburdu(31).

Toprak davası, 1888 ve 1907 de *silâhli köylü isyanlarile* neticelendi ve epi kan dökülmesine sebep oldu. Ve 1907 ziraî reformu denilen kanunlarla devlet ve senyörlerin topraklarını mutavassıt mültezimlere değil, köylülerin kendi aralarında teşkil edecekleri birliklere, köy sandıklarına kiralayabilmesi esası kondu. Ziraî mukaveleler de köylü lehine tâdil edilerek, çiftlik amelesine asgarî bir gündelik ve toprak kiralarına azamî bir had tayin edildi. Hükümet arazisinden bir kısmı köylüye dağıtıldı.

Bununla beraber, *1914 de Romanya* memleketlerinde vaziyet şu merkezde idi :

Nüfusun binde birini teşkil eden 1.043 aile işlenebilir toprakların % 18,7 sini teşkil eden bir milyon hektarı elinde tutmasına mukabil, nüfusun % 95,3 ünü teşkil eden bir milyon ai'le işlenen toprakların ancak % 55,5 ini teşkil eden üç milyon hektar üzerinde

(31) Garpte endüstri emekçileri ile patronlar arasındaki serbest ve ferdi mukavele usulünün nasıl neticelenmiş olduğunu biliyoruz. Halbuki ziraî sahada sınıflar arasındaki adalet ve âhengin tabii bir arz ve tafep kaunu ve serbest mukavele usulü ile teessüs etmesine mâni olacak daha büyük sebepler vardır: Köylünün eli ayağı bağlı ve ufku kapalıdır, uzak memleketlere iş aramağa kollarını sallaya sallaya gidemez. Çiftçilik, uzun zaman, sermaye ve tesisat işidir. Nazariye itibarile serbest olan köylüyü, köyüne bağlayan ekonomik, sosyal ve psikolojik bağlar sefaletin son haddine kadar o civardaki boş toprakları elinde tutana esir ve tabi kılmaktadır. Asılma bakılırsa, toprak meselelerinin en büyük hususiyeti, mütemediyen artan ve değişen nüfus unsuru ile toprağı muhtelif ellerde hapis ve zapteden hukuk kaideleri ve mülkiyet telâkikleri arasındaki tezattır. Bu itibarla, toprak meseleleri sahasında, yeni ihtiyaçlar karşısında yeni tedbirler almak lüzumu şiddetli ve kat'idir.

yaşamağa çalışıyordu. Bir tarafta 6 kişilik bir aile başına vasatî olarak 1.049 diğer tarafta ise ancak 3 hektar düşmekte idi.

Romanyada bir köylü ailesinin yaşamasını temin için elinde en az beş hektar arazi bulunması lâzım gelirken, köylü ailelerinden % 62 isnin elinde beş hektardan az toprak vardı, % 23 nün ise hiç toprağı yoktu. Bu sebepten, milyonlarca köylü başkalarına ait topraklar üzerinde gündelikçi amele vaziyetinde çalışan *huzursuz ve sefil bir yığın* teşkil etmekte idi. Tabiatile bu sefalet ile bir arada *koyu bir cehalet, küfürbaz, sefîk ve tenbel bir köylünün* mânevî düşkünlüğü de doğuyordu. Romanya gibi nüfusunun % 81,7 si köylü olan bir memlekette toprak mülkiyetinin bu kadar gayri tabîî bir şekilde tevzi edilmiş olması, onu *büyük ihtilâller için olgun bir halde bulunduruyordu.*

Eski Romanya memleketleri için yukarda kaydettiğimiz rakamlar ve sosyal vaziyet, Besarabya, Transilvanya, Bukovin gibi harpten sonra ilhak edilen memleketlerde aynen mevcut olmakla beraber; buradaki büyük toprak sahiplerinin Macar, Alman veya Rus beyleri bulunması vaziyeti ayrıca siyasî ve millî meselelerle de zehirlemiş bulunuyordu. Bilhassa Avusturya - Macaristan imparatorluğundan ayrılan kısımlar, çok eski zamanlardanberi, *Cermen kavimlerin orta zamanlardaki şarka doğru yayılışları* ve hıristiyan misyonerlerin tesiri altında bir kolonizasyon sahası olmuş; Macar krallarının hudutları emniyet altına almak için yerli halk arasına bir sürü imtiyazlarla yerleştirdikleri Sakson ve Macarlar da, *hâkim milletlerin toprak aristokrasisi* şeklinde toprakların mühim bir kısmını ellerine geçirmişlerdi. Bu memleketleri yeni ve büyük Romanyanın vücuduna ithal ve temsil edebilmek için bu yabancı *toprak asilzadelığının ekonomik ve dolayısıyla sosyal ve politik tahakküm ve nüfuzlarından* kurtarmak, geleceğin ve yeni kurulan devletin emniyeti için ilk plânda yapılacak işlerdendi(32).

(32) Bu hususta karşılaşılan vaziyet hakkında bir fikir verebilmek için bazı rakamlar zikretmek münasip olacaktır:

Rus hâkimiyeti altında kalmış bulunan Besarabyada toprak mülkiyetinin irili ufaklı taksimi ve ziraat bünyenin kuruluşu bakımından siyasî ve içtimai pek büyük mahzurları bulunan bir eşitsizlik ve dengesizlik vaziyeti karıştırmıştı. Çünkü, bir taraftan 216 bin aile ancak 623 bin hektarlık serbest topraklara sahip bulunur ve 412 bin aile *Mir tarzında* kolektif bir şe-

Umumî Harpte 800.000 kişiyi silâh altına alan ve memleketin yarısı ile nüfusunun 1/3 kısmını işgal altında kalan, makinesiz çalışan bir ziraî ekonomi için çok mühim bir buhran yaratacak şekilde çift hayvanlarının yarısını kaybeden, bu karışık vaziyette *Rusyadaki komünizm hareketinin doğrudan doğruya tesiri altında* kalan ve nihayet harpten iki misli büyümüş bir halde çıkan Rumanya, Daha sulh yapılmadan açlık, kin ve sefalet içinde her türlü fikirleri kabule müstait, elindeki silâhını henüz bırakmamış halk kütlelerine geniş bir ziraî reform vaadetmek mecburiyetinde idi. Hattâ, bir çok yerlerde köylünün kendiliğinden yaptığı bu işi kabul etmek mecburiyetinde kalmıştı.

kilde idare edilen iki milyon hektar üzerinde yaşamağa çalışırken, diğer taraftan 1993 senyör 1.718.000 hektar toprağa sahip bulunuyordu. Bunların içinde 107 malikânededen her birinde ortalama 3.929 ar hektar büyüklüğünde; ve 608 tanesinde ise, ortalama 1.037 hektarlık toprak vardı. Bilhassa bazı manastırların elinde pek büyük toprak servetleri mevcuttu. Meselâ bunlardan yalnız birinde 4.000 hektarlık ziraat arazisi ve 8.000 hektarlık ta orman vardı.

Bukovin eyaletinde ise, bu nisbetsizlikler daha büyük idi: Bir tarafta her birine ortalama 1.985 hektar isabet eden ve bu suretle bütün memleket topraklarının % 84,7 sini elinde tutan 257 malikâne sahibi; diğer tarafta, her birinin hissesine ortalama 1,4 hektar düşmek üzere memleket topraklarının ancak % 25,9 nun üzerinde yaşamağa çalışan 191.737 çiftçi ailesi mevcut idi. Ve tabiatile bu kadar küçük toprak parçaları sahiplerini beslemeğe kâfi gelmiyordu.

Uzun müddet Macar hâkimiyeti altında kalmış bulunan Transilvanyaya gelince; orada da nisbetsizlik ve huzursuzluk daha az değildi. Her tarafta aşkâr bir eşitsizlik göze çarpıyordu. Meselâ, Banat'da her biri ortalama 677 hektar büyüklüğünde 759 senyör malikânesi büyük bir kısım toprakları ellerinde toplamış bulunuyor, geriye kalan 55.893 küçük toprak mülk sahibinin eline ise, ortalama, ancak 0 ha, 22 gibi pek küçük bir toprak parçası düşüyordu. Asıl Transilvanyada da, toprakların % 18,1 i her birinin elinde ortalama olarak 1.721 hektar bulunan 362 işletmede toplanıyor. Diğer tarafta ise, 404.223 çiftçinin elinde ancak 3 veya 4 hektar toprak bulunuyordu. Bu mntakalarda, halkın büyük bir kısmı Rumen olduğu halde, toprak sahibi beyler arasında Rumen olanların nisbeti % 2,5 u geçmiyordu.

Bütün bu rakamlar, 1918 de kurulmakta olan Büyük Rumanyanın siyasi çatısının, bir seri toprak reformlarıyla, sağlam bir temele dayandırılması için zaruri olduğunu göstermektedir.

15 — OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ZİRAİ BÜNYESİ İLE
KOMŞU MEMLEKETLERİN MUKAYESESİ VE NETİCE

Görülüyor ki, millî istiklâllerine kavuşan Balkan milletleri, bil-hassa bazı mmtakalarda, Osmanlı imparatorluğundan çok illetli bir ziraî bünye tevarüs ettiler ve çok zorlu toprak reformlarıyla bu bünyeyi kendi ideallerine uygun bir şekilde tashih etmek mecburiyetinde kaldılar.

Esasen, itiraf etmek lâzımgelir ki bu ziraî bünye uygunsuzlukları, Osmanlı imparatorluğunda, Macaristan ve Rusya gibi komşu memleketlerinde aldığı şekilleri ve vüsatı hiç bir zaman almamıştır. Bu hususta bir misal olarak Rusyayı hatırlatabiliriz. Gerçekten Rusyada, 1861 ve 1907 toprak reformlarından sonra ve meselâ 1914 de çiftçinin 2/3 ü henüz kira ile tuttuğu beylerin arazisini işlemeğe mecbur bir vaziyette idi(33). Esasen, bahsi geçen reformlar o kadar ağır şartlarla yapılmış bulunuyordu ki, serbest bırakılmış olan köylü, bu şartların zoriyle, az zamanda tekrar eskiden daha ağır bir sefalete düşüyordu.

Şüphesiz Rusya Devleti de, Osmanlı komşusu kadar son harplerden talihsiz olarak çıkmış olsaydı, bu kadar fena muamele gören Rus köylüsü, bu haksızlıkları tanımayan Balkan milletlerinden daha büyük bir ihtirasla arazi beylerine ve onları temsil eden devlete saldırırlardı. Bu hususta Rusyada 1861 ve 1908 isyanlarıyla bu isyanları takip eden arazi reformlarının Kırım ve Japon harplerinden Rus Devletinin hırpalanmış çıkmasıyla aynı zamanlara rastlaması ve Rus köylüsünün ancak Büyük Harpte iyice ezilen çarlığın boğazına atılabilmesi dikkate değer tesadüflerdir.

Birinci Cihan harbinden sonra Şarkî ve Orta Avrupada meydana çıkan yeni devletlerde de arazi meselelerinin derhal bahis mevzuu edilmiş oluşu da, işte böyle *siyasî sarsıntılar ve arazi buhranı aleyhlerine halledilebilecek yabancı milletlerden unsurlar bulunmasıyla* izah edilebilir. İşte, Balkan memleketlerindeki Türk arazi sahiplerinin âkıbetlerini hazırlayan âmiller fikrimizce bunlardır. Onlar mukadder bir adaletin yerine getirilmesi için değil, sivasî talihsizlikler neticesinde ve malına kıyılarak feda edilmiştir. Mevcut duru-

(33) Ö. L. Barkan, Harp Sonu Toprak Reformları, V inci makale, Rusya. Siyasal Bilgiler Mecmuası, Sayı: 66.

mun kendi aleyhine bu kadar şiddetle hal ve tasfiye edilmesi için bu talihsizlikler en büyük sebebi teşkil ediyordu.

* * *

Avusturya - Macaristan imparatorluğuyla yapılacak mukayese-de, her bakımdan Osmanlı imparatorluğunun ziraî bünyesindeki hususiyetleri açıklayacak vaziyettir :

Malûm olduğu üzere, Türk fütuhâtı, din harpleri ve sonra da Avusturya - Macaristan ilerleyişi karşısında daimî bir harp ve istikrarsızlık sahası ve sınır boyu haline düşen bu memleketler, siyâsî ve idarî bakımlardan olduğu kadar ve bilhassa onlar yüzünden, toprak mülkiyeti bakımından da hususî bir şekilde teşkilâtannış bulunuyordu :

İmparatorlar için harp adamlarına geniş imtiyazlarla temlikler yapmak ve bu suretle bir Macar ve Alman asalet sınıfı üzerine dayanmak ihtiyacı, daimî harplerin tesiri altında meydana çıkan iktisadî durgunluk ve kargaşalık devir'lerinde, müşkül vaziyette kalan köylü'lerin senyörlerin himayesine sığınması, yeni fethedilen memleketlerde büyük bir kısım toprakların doğrudan doğruya senyörlerin eline geçmesi gibi âmiller, bu mntakada XVI ve XVIII inci asırlar arasında büyük toprak malikânelerinin meydana çıkmasına sebep oldu. Fevkalâde şartlar altında ezilen köylülerin malikâneleri terk-dip ayrı'malarının önüne geçmek için de onları toprağa bağlayan kayıtlar ağırlaştırıldı. Bu vaziyette köylü, iktisadî bakımdan da tam bir tâbiiyet altına girerek, mevcut iktisadî şartlara uyabilmek için malikânesini büyük bir çiftlik halinde işletmek işini doğrudan doğruya üzerine alan senyörün kulu haline girdi.

Bu suretle meselâ Macar devletine ait o'lan muhtelif mntakalarda asiller tarafından ele geçirilmiş olan toprakların nisbeti % 34 : 58 arasında değişiyordu. Bu toprak'ar, imparatora vergi vermekle mükellef olan "kadastral, topraklardan avrı olarak, vergi'lerden muaf (allodiale) bir şekilde idare ediliyordu(34). Bu sebeple, XVII inci asırdan itibaren imparatorlar, bu toprak zenginleriyle mücadelele girdiler ve Macaristanın istik'âl mücadelesi, bu yüzden arazi sahibi Macar beylerinin imtiyazlarının muhafazası işi halinde idi. Bu suretle, XVIII inci asır Macaristanı, her türlü baklardan mahrum 8 milyon köylü karşısında 75.000 imtiyazlı aileden tesekkül ediyordu. Bugün dahi Macaristanda mevcut toprak mülklerin % 75,5

(34) J. Aneel, Manuel géographique, p. 417 - 421, 443.

u, 2,27 hektar, % 34,5 u ise ancak 0,575 hektarı geçmeyecek kadar küçük ve kifayetsiz parçalar halinde olduğu halde, büyük latifundia'lar bu küçük işletmelerin işgal ettikleri sahanın iki misli bir yere yayılmaktadır. Bugün, Macaristanın 1/3 ü 575 hektardan büyük mülklere aittir ve bunlar arasında 1.150 hektardan daha büyük olanlar da memleket topraklarının 1/4 ü kadar bir yer işgal etmektedirler.

Aynı vaziyeti Avusturya - Macaristan imparatorluğunun diğer kısımlarında da görmek mümkündür. Meselâ, Çekoslovakya'da XVII inci asırdan sonra yabancı bir asalet sınıfının yerleşmesi, siyasi istiklâl ile birlikte bu memleketin topraklarının da elden çıkarılmasına sebep olmuştu. O zamandan itibaren de, senyörlere ait büyük malikâneler her gün daha fazla arttı. XX inci asrın başında Schvarzenberg'ler elinde 248.000 hektarlık 4.289 çiftlik vardı. Aynı şekilde, Liechtenstein'ler 1.388, Waldstein'ler 1.384 ve Almanlara karışmış bir kaç yerli aile arasında bulunan Czernin'ler 1.064 çiftlik işgal ediyorlardı.

Bir Alman iktisatçısının şahadetine göre; bu mmtakada 1892 de, 236 aile yâni toprak sahiplerinin % 0,02 i toprakların dörtte birinden fazlasını elinde tutuyor, 250 hektardan büyük araziye sahip olan 1.873 kişinin elinde ise, memlekette ziraat edilen 7.932.000 hektar toprağın 4 milyonu bulunuyordu. Onların karşısında, elindeki toprağı 2 hektardan az olan 1.380.000 küçük çiftçi idi. Büyük senyör malikâneleri, ekseriya bürokratik bir sistemle ve rasyonel olmayan bir şekilde idare ediliyor veyahut Yahudi mültezimlere veriliyordu(34).

Halk kütlelerinden ayrı imtiyazlı bir sınıf halinde asillerin adetleri de bu bakımdan dikkate değer bir mukayese mevzuudur. 1846 da Moravyada 855, Bohemyada 838, Dalmaçyada 568, Transilvanyada 23 ve Macaristanda 20 kişiye bir asil isabet etmekte idi. II. Joseph, gerçi servaji Avusturyada 1781 de, Transilvanyada 1783 de ve Macaristanda 1785 de kaldırmıştı. Fakat Bohemya gibi diğer bir kısım memleketlerde angarya ve şahsî tabiiyet bağlarının ilgası ile toprak hürriyetinin elde edilmesi için 1848 ihtilâllerini beklemek lâzımgelmışti.

Osmanlı imparatorluğunda, bu gibi ihtilâllere lüzum kalmadan ve kan dökmeyen, köylümüz bugünkü haklarını almış ve bu hususta bir asil sınıfın mukavemeti ile mücadele etmeğe mecbur kalmamış-

tır. Bugünkü Türkiyedeki toprak mülkiyetinin hakikî vaziyetini henüz lâıkiyle bilmiyorsak da, ne Balkan memleketlerinde gözden geçirdiğimiz vaziyetler, ne de Türkiyeye ait bildiklerimiz, Türkiyenin bu çapta bir toprak meselesinin tipik nümunesi olmadığını göstermektedir.

IV

Balkan memleketlerinde

Birinci cihan harbinden sonra yapılan toprak reformları

15 — YUGOSLAVYA TOPRAK REFORMLARI

Reformun içinde yapıldığı tarihî şartların hususiyeti

Eski Sırbistan, Birinci Cihan harbinden büyük bir “Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı,, olarak çıkmıştı. Bu yüzden yeni devletin kurucuları, o zamana kadar muhtelif devletlerin idaresi altında birbirinden farklı tarihî inkişafalara tâbi tutulmuş olan ve muhtelif arazi rejimlerinin arda kalmış şekillerini temsil eden bu yeni ilhak edilmiş memleketlerde halli icabeden, çok karışık toprak meseleleri karşısında kaldılar.

Bundan başka, dört sene çok mühim harp hareketlerine sahne olan bu memlekette, muzaffer orduların işgal ettiği yeni topraklar üzerinde teşekkül etmek üzere olan *yeni devlet, büyük sosyal ve ziraî inkişâflar için “tarihî,, diyebileceğimiz müstesna bir ânı yaşıyordu.* Büyük istilâ ve ihtilâl devrelerine has olan coşkunculuk ve mefkûre havası içinde her türlü anane ve “Mütesep hak,, kayıtlarından kurtulabilen devlet adamı için, sıcağı sıcağına diyebileceğimiz bir şekilde, sosyal bünyede derin değişmeler yapmak ve onu yeni gayeler için âdeta yeniden kesip biçmek mümkündü. Nitekim, toprak mülkiyetinin tarihine ait tetkikler de bize büyük fütuhât devirlerinin aynı zamanda büyük çapta toprak meselelerinin hal ve vazedildiği zamanlar olduğunu göstermektedir.

Asılma bakılırsa, böyle tarihî devirlerde yeni zapt ve ilhak edilen memleketlerin ziraî bünyesinde, yeni siyasi rejim ve istilâyı yapan unsurlar lehine, esaslı değişiklikler yapmadıkça oralarının yeni devletin vücuduna katılabileceğini zannetmek te mümkün değildir. Devamlı neticeler verecek olan büyük fütuhâtı, tarihte ekseriya büyük kolonizasyon hareketleri yakından takip etmiş ve tamamlamıştır. İşte toprak meselelerinin çok eski bir anane ve hususiyetini teşkil eden bu hal, tarihte zapt ve istilâ ile neticelenen bütün harplardan sonra olduğu gibi, birinci cihan harbinden sonra Yugoslavyada

da kendisini bütün önemile ortaya koydu. Ve fütuhâtı yapan millet leh ve hesabına halledilecek bir sürü toprak meselesi bulunduğunu gösterdi.

Tabiatile bugün fethedilen memleketlerde, vaktile olduğu gibi, devlet otoritesini mahallinde temsil edecek ve zamanın idare teşkilâtının en mühim bir organı olacak olan feodal devrin toprak beylerini, cihan harbinden sonra Macaristan ve Almanyada düşünül-
düğü gibi (35), eski tarzda ve bir soy asaleti şeklinde yeniden ih-
das etmek, onları yeni bir takım "temlikler,, le takviye etmek müm-
kün değildir.

Bugün, geniş halk kütlelerine dayanarak demokrat çatılarını kuvvetlendirmek isteyen ve yeni sosyal adalet telâkkilerinin hizmetine girmiş bulunan yeni devletler, toprağı kendisine mümkün olduğu kadar çok taraftar bulacak şekilde ve mümkün olduğu kadar çok vatandaş arasında paylaştırmak zorundadır.

Gerçekten bugün toprağına candan ve gönül'den bağlı, *rahat ve kalabalık bir çiftçi sınıfının teşkili ve kıskançlıkla muhafazası işi*, demokrat rejimlerin, pek haklı olarak önem verdiği bir mesele teşkil etmekte ve bütün diğer içtimâî sınıfların devamlı şekilde tazelenmesini temin edecek kabiliyetleri haiz, ruh ve beden itibarile sağlam bir çiftçi sınıfı, her milletin en kıymetli bir hazinesi olarak devletin yakın alâkasını üzerine çekmektedir.

Bunun için büyük fütuhât ve siyasî değışmeler gibi tarihî anların verdiği fırsatlardan istifade ederek eski devirlerin sosyal ananelerini devam ettiren ve köylüyü fakirlik ve zaruret içinde bırakan *geri toprak münasebetlerini, onlara vücut veren geri siyasî rejimlerle birlikte ortadan kaldırarak*, köylünün proletaryalaşmasının önüne geçmek ve memlekette içtimâî ve siyasî meselelerin çıkmasına sebep olacak şekilde yeni malikânelerin teşekkül etmemesine çalışmak, her yeni kurulan devletin ehemmiyetle takip edeceği bir program teşkil etmektedir. Yeni devlet ve adalet telâkkilerinin bu vecîbele-
rinden 1919 daki Yugosl'av devleti gaflet edemezdi.

Reformun hâkim karakteri ve safhaları

İşte yukarıda verdiğimiz izahlardan anlaşılıyor ki, harp sonunda Romanya, Lehistan ve Baltık memleketlerinde yapılmış bulu-

(35) R. Walther Darré: La Race, nouvelle noblesse du sang et du Sol. Paris 1939.

nan diğer arazi reformları için de bahis mevzuu olan bu temayülleri, Yugoslavyada, hususî şartlar altında daha fazla büyütülmüş bir şekilde görmek mümkündür. Yine bu sebeptendir ki orada toprak reformu, sırf ekonomik düşüncelerle ve sadece millî geliri ve umumî refahı arttırmak için *zirai ekonominin rasyonel bir şekil almasına müsait hukukî muhiti yaratmak neviden bir teşebbüs olmaktan uzak* ve bu gibi mülâhazalarla esaslı bir tetkike dayanan bir plânın tatbiki olmaktan ziyade, harp sonundaki *vaziyetin zorile, siyasi ve sosyal bir politikanın emrinde* olarak mütemadiyen değiştirilen muvakkat tedbirler ve emirlerle icra edilmiş bulunmaktadır.

Gerçekten, Yugoslavyanın tetkik ettiğimiz muntakalarında *toprakların taksimi meselesi, her şeyden evvel bir "emrivâki,, halinde kendisini ortaya koymuştu.*

Harp devam ettiği müddetçe devlet adamları, savaşın ehemmiyetini geniş halk kütlelerine hissettirmek için, onu millî ve sosyal büyük davaların hizmetinde bir mücadele gibi göstermişler ve bilhassa, Avusturya - Macaristan hâkimiyeti altındaki topraklardaki İslav unsurları celbetmek emelile, onları Alman ve Macar arazi beylerinin elinden kurtarıp hür ve mesut bir hayata çıkarmak için çarpışmakta olduğu ilân edilen Sırp ordusunun yardımına çağırılmışlardı. Şimdi artık bu uzun harp bitmişti, hem de Yugoslavları o kadar arzulanan siyasi hürriyete ve millî istiklâl kavuşturacak bir şekilde. Dört sene büyük fedakârlıklara katlanırken, geniş bir toprağın hür bir sahibi olmak için harp ettiği kendisine söylenen ve askerlik yaparken geçirdiği toplu bir hayat neticesinde "Sınıf şuuru,, nu kazanarak kendi sosyal kuvvetini takdir etmek imkânını bulan çiftçi askerler için, şimdi bir "Gazâ Hakkı,, olarak verilebilecek olan topraktan başka ne gibi bir "tatmin,, vasıtası bulunabilirdi.

Aslına bakılırsa, bu reform mühim bir köylü hareketi olarak çoktan başlamıştı. Harp sonunun karışıklığı içinde, Avusturya - Macaristan imparatorluğunun dağıldığı ve yeni Sırbistana ilhak edilen memleketlerde hakikî bir devlet otoritesinin teessüs etmeğe vakit bulamadığı yerlerde, mevcutları 40 - 50.000 den aşağı olmayan asker kaçakları, işe çoktan başlamış bulunuyorlardı. Avusturya ordusundan kaçan ve memleketin ekseriya dağılık muntakalarına sığınarak "Yeşil ordu,, namı altında teşkilâtlanan yerli'ler, mevcut sosyal nizamı tanımayan hareketlere ve kendi'lerine göre bir "İçtimaî adalet,, in tevzi ve tabikine başlamışlardı: Şatoların yıkılması, beylerin mallarının yağma edilmesi, yer yer kıtâller.. Silâhile terhis edi-

len asker, dağlardan inen asker kaçakları, muhacirler ve nihayet Rusyadan dönen askerler, bütün bunlar birbirine karışınca tehlike büyüdü. Hele bu sonuncular Rusyada arazi meselesinin nasıl kökünden hallediliverdiğini gözleriyle görmüşlerdi. Bu suretle alıp yürüyen *Komünizim İdeolojisi* köylü tarafından tamamen benimsenmeğe meydan kalmadan, harp esnasında bilhassa Sırp ordusunda kendi memleketlerinin kurtarılması için çalışmak üzere kaçıp gelen gönüllülere vaktile yapılan vaatleri hatırlayan devlet adamları, bu halkın heyecanını teskin için kralın ağzından şu beyanatı yapmak mecburiyetinde kaldılar :

“Ziraî meselelerin derhal, ve adalete uygun bir surette halledilmeğe başlanmasını arzu ediyorum. Toprak, fakirlerin olacaktır... Herkes kendi toprağı üzerinde kendi efendisi olarak kalacak, eskiden olduğu gibi istikbalde de, toprak yalnız kendilerinin ve Al'ahın olacaktır.,,

Bu beyanatta bulunan kral, neticeyi herkesin emniyetle beklemesini tavsiye etmiş bulunuyordu. 25 Şubat 1919 da, ziraî reformun hazırlanması için şu muvakkat tedbirlerin alındığı ilân edildi :

1 — Bütün büyük arazi, hükümet tarafından tazminat mukabilinde sahiplerinden alınıp paylaşılacak veya kolonize edilecek. (Düşman hanedanlarına mensup olanlara ve onların hizmetkârlarına bu tazminat verilmeyecek.)

2 — Bilhassa Bosna - Hersek ve Karadağda mevcut olan ve *Kmet* tâbir edilen çiftçilerin tâbi tutuldukları toprak kira'lama usulleri kaldırılacak.

3 — Topraksız çiftçiler o zamana kadar ortaklıkla (*Colonat*) işledikleri toprağın sahibi addedilecekler.

4 — Verilecek yeni emirlere kadar araziyi satmak, ipotek yaptırmak, kiralamak yasak edilecek.

5 — Köylünün odun ve mer'a ihtiyacı için serbestçe kullanabilmeleri için ormanlar *nasyonalize* edilecek ve

6 — Bu kararlar 1912 de Sırbistana dahil bulunan topraklara tatbik edilmeyecektir.

İşe başladıktan sonra tatmin edilemeyecek olan birtakım emeller de uyandırmış olan bu kararlarla halk susturuluyor ve bu suretle yeni ilhak edilmiş olan memleketlerin teşkilâtlandırılması işini tamamlamak için vakit kazanılmak isteniyordu. Haddinden fazla büyük toprakların devletin eline geçmesini kabul eden bu kararlar, esas itibarile mâna ve ruhlarında *sosyalist* olmaktan ziyade endividüalist

olan ve toprağı tamamen ve münhasıran fertlerin eline veren bir *nasyonalizasyon* olmakla beraber, mukaddes bilinen ferdî mülkiyet fikrine de açık bir tecavüz teşkil ediyorlardı. Reformun icrası mahallî bürolar ve ziraî komitelerin yardımından istifade eden bir *Ziraî Reform Vekâletine* verildi. Nihayet 28 Temmuz 1921 tarihli bir kanun. bütün bu emirnamelerin hükümlerini toplatarak ziraî reformu teşkilâtlandırdı.

Yukarıda izah ettiğimiz şekilde, Yugoslavyada arazi reformu, yalnız 1912 den sonra ilhak edilen memleketler için bahis mevzuu edilmisti. Bu memleketlerin her birinde ise, arazi meselelerinin tarihî inkişafı ayrı olduğu gibi, ziraî bünye de yekdiğerinden farklı bulunduğundan onları ayrı ayrı tetkik etmek icabeder.

Gerçekten, çeşitli coğrafya şartları ve muhtelif kısımlarında memleketin vaktile tâbi bulunduğu devletlerin arazi rejimlerinde ve tarihî gelişmelerindeki hususiyetler dolayısıyla, yeni teşekkül eden Yugoslavya devletinde, her tarafa şâmil tek tipte bir ziraî reform projesi tatbik etmek imkânsızdı.

1913 den evvelki Sırbistan, yukarıda gördüğümüz gibi, çoktan bir küçük arazi mülkiyeti memleketi halinde teşkilâtlanmıştı. Avusturya idaresinde bulunmuş olan Dalmaçya ve Slovenie gibi dağlık memleketler de kendilerine mahsus hususî meseleleri o'makla beraber, reformun bilhassa meşgul olacağı sahalar değildi. Halbuki Macar hâkimiyeti altında kalmış olan memleketlerde hakikaten mühim *latifundialar* mevcut bulunuyordu. Meselâ, Hırvatistanda ve Slavonie'de toprağın dörtte birine yakın bir kısmı 575 hektardan büyük parçalar halinde 209 malikâne sahibi elinde bulunurken, diğerk tarafta 180.175 çiftçinin elinde vasatî büyük'üğü 2,87 hektarı geçmiyen toprakların tutarı memleket topraklarının ancak % 8,40 nı teşkil ediyordu (36).

Şimale doğru alçak ve kuvvetli vadilere inildikçe büyük malikânelerin oralarda daha çok adette ve daha fazla yer işgal ettiği görülüyordu. Münbit vadilerden teşekkül eden Voyvodin (Branja, Baçka ve Banat) de bu tezat ve büyük bir kısım toprakların bilhassa yabancıların ellerinde toplanmış olması keyfiyeti daha fazla göze çarpıyordu. Meselâ, Banat ve Baçka muntakasında toprakların % 58.6 nı ellerinde tutan 192 latifundia sahibi arasında 166 Macar,

(36) J. Aneel, Manuel géographique, p. 424, 438.

15 Alman ve yalnız 11 Hırvat ve Sırp zengini mevcuttu. Bu sebeple bu mmtakada mevcut bir milyon çiftçiden hemen yarısı başkalarına ait topraklar üzerinde ziraat amelesi olarak çalışmakta idi. Yine bir takım hesaplara göre, Reformun başlangıcında Yugoslavyada mevcut büyük mlikânelerin işgal ettiği sahanın tutarı 1.475.949 hesap edildiği halde, bu yekûnun 469.485 hektarı ziraat arazisi diğer kısımları orman ve mer'a olmak üzere 1.243.065 hektarı yalnız başına Drava, Drına ve Tuna eyaletlerindeki şimal ovalarına ait idi.

Bu mmtakada imparator ailesinden yalnız birisinin elinde 62.570 hektarlık bir arazi parçası mevcuttu. Kiliselerin ellerindeki vakıf arazide 12 - 14 bin hektar büyüklüğündeki malikânelerdi.

İşte bu sebeple, ziraî reform bilhassa bu mmtakada, daha büyük mikyasta icraate geçmiştir. Ziraî reform neticesinde dağıtılan 1.623.334 hektar arazinin yalnız bir çeyreği eski Sırbistanla Makedonyaya ait bulunduğu halde diğer topraklar şimal memleketlerine aittir. Aynı suretle 1919 - 1934 arasında reformdan istifade eden iki milyona yakın çiftçi nüfustan hemen yarısına yakın bir kısmı bahsi geçen şimal ovalarına, Hırvatistan ve Voyvodine yerleştirilmiştir. Şu halde Yuğoslavya arazi reformunu bilhassa bu mmtakada takip etmek lâzım gelir.

Reformun Hırvatistan, İslovanya, Voyvodin ve İslovenya gibi şimal memleketlerindeki tabikatu

Yukarıda gördüğümüz gibi uzun bir müddet Avusturya - Macaristan imparatorluğunun idaresi altında kalan ve bu itibarla çok ayrı bir bünye hususiyeti gösteren bu mmtaka, gerek büyük malikânelerin bulunuşu ve gerekse toprakların verimi bakımından ziraî reform için elverişli bir saha idi. Yalnız büyük mikyasta bir reformun derhal icrası mümkün olmadığından, 10 Nisan 1919 da neşredilen bir emirname ile, yerine göre, tarla olarak azamî 50 - 100 (orman ve mera dahil 500) hektardan büyük olan arazinin parçalanarak, muvakkat bir müddet üzerinde çalışanlara az bir kira ile verilmesi emredildi. Bu maksatla komünlerde teşkil edilen *Ziraî Komiteler* derhal toprağın paylaşılıp dağıtılmasına memur edildiler. Bu komiteler vaktile kiralanmış toprakları geri aldıkları gibi, sürülmüş veya ekilmiş tarlaları da derhal taksime tâbi tutabiliyordu. Bundan başka, daha başlangıçta çiftçilerin kendi aralarında kooperatifler kurmaları emredilmiş ve bu teşekküllere dahil olmuş bulunmak, dveletin eşya nakliyatında ve devlet ormanlarından kereste

tedariki hususunda ve kredi temininde kooperatiflere bahşedilmiş olan imtiyazlardan istifade edebilmek için şart koşulmuştur.

Bu suretle daha reformun başlangıcında, azamî olarak tayin edilen haddi gçetiği için, taksime tâbi tutulan 850 malikânededen 675 i hususî mülk idi. Bu hususî mülk sahipleri içinde de, 8 Çekoslovak, 3 Alman, 142 Avusturyalı, 4 Rumun, 10 İtalyan, 126 Macar ve 17 diğçer milletlerden o'mak üzere tutarı 310 u bulan ecnebi vardı. Ziraî reformun bu mmtakada tatbik edildiği arazinin yüz ölçüsü 777.654 ü tarla olmak üzere 2.133.310 arpant —Bir artant 0,575 hektar— olduğuna göre, bu miktarın 520.074 arpantı saydığımız ecnebilere aitti. Bununla beraber, büyük malikâne sahipleri bu taksimde ortalama o'arak, tarlalarının % 34,4 nü ve diğçer kısım arazilerinin ise % 80 nini muhafaza edebilmiş'erdı ki, bu hakikat reformun ilk hamlede bütün büyük malikâneleri ortadan kaldırmadığının bir delilidir. Tohum ıslah istasyonu gibi, umumun menfaatlerini alâkadar eder telâkki ederek azaminin fevkinde araziye sahip olmak müsaadesi verilen topraklar da bunlar arasında idi(36).

1925 tarihli diğçer bir kanun, biraz daha ileri giderek büyük araziden ayrılan toprak parçaları üzerinde o zamana kadar muvakkat olarak kira ile çalışmakta olan'ar arasından isteyenlerin bu parçaları, mal sahip'erile anlaşarak, satın alabileceklerini i'ân etti. Devletin yalnız alım şartları ağır oduğı takdirde karışmağa hakkı oacaktı.

Bu usul, toprağına satın almak suretile daha fazla mesru adde edilen bir şekilde sahip olmak arzusunu besleyen köylü tarafından alâka ile karşılandığından, bu usretle 1931 senesine kadar 14.749 çiftçi, 94.534 arpantlık yer satın almıştı. 1931 de ise daha ileri gidilerek, siyasî partilerin bu sıralardaki hususî durumu do'avisiyle devletin parlâmentodan geçirmeğe lüzum görmeden çıkardığı bir emirname ile, mecburî satın alma usulü konuldu.

Bir müddet sonra tekrar faaliyete geçen parlâmento'u reîm, 1933 senesi *haziranında* çıkardığı son bir kanunla, 25 şubat 1919 tarihli muvakkat kanunnamelerle 1931 tarihli kanunun neşriden

(36) Dr. Frangeş: La Reforme agraire en Yougoslavie. Revue internationale d'agriculture. No. 13 — Janvier, 1934, Rome. Ivs'6, Les problèmes agraires en Yougoslavie, Paris 1926. Peyre, La réforme agraire en Yougoslavie et ses effets dans les provinces de Bachka et de Srem, Annales de géographie, 15 janvier 1935, pp. 58 - 64. Haumont, La formation de la Yougoslavie, Paris 1930.

finda, vaziyetin sürüncemede bırakılarak herkesin önünde, basında ve parlâmentoda birdüziye münakaşa edi'mesi, memleketin sosyal hayatı için arzu edilmeyen bir hava yaratmıştır.

Vakit vakit siyasal partilerin tesiri altında kalınarak, vaktile alman tedbirlerin, bir kısım parti müşterilerini memnun edecek şekilde, yeniden tashih ve tadil edi'mesi, memlekette ekonomik faaliyet için müsait olmıyan bir huzursuzluk ve emniyetsizlik doğurmuştur. Bu yüzden, reformun alevhilerine icra edildiği büyük arazi sahipleri kadar, reformdan istifade etmiş olması lâzımgelenler de hallerinden memnun değillerdir.

Küçük çiftçiler, toprakların adilâne bir şekilde dağıtılmadığından, bazı fırka müşterilerinin kendi'eri zararına kayırıldığından; göçmenler, kendilerine veri'en parçaların çok küçük ve rasyonel bir işletme için hiç te müsait olmayacak bir şekilde dağınık bir halde bulunmasından şikâyetçidirler. Vakti'e, büyük çiftliklerde ırgatlık yaparken yeni rejimin bir miktar arazi vererek kendisini toprak sahibi yaptığı hizmetkâr'lar bile, sermaye ve vesait yokluğu dolayısıyla, "kendisinin ve toprağının efendisi,, olduğu bu yeni topraklar üzerinde, eski vaziyetlerini arayacak kadar yoksulluk içinde kaldılar.

Gerçekten, bahis mevzuu ettiğimiz mntakada reform, vaktile, her iki tarafın faydasına, büyük çiftliklerle küçük çiftçiler arasında teessüs etmiş bulunan yekdiğerini tamamlar ve davaklar vaziyeti bozmuştur. Eskiden bu memlekette yaşayan küçük çiftçiler, hasat zamanları büyük çiftlik'lerde çalışarak kendi işletmelerinin gelirinin kifayetsizliğinin çaresini buldukları gibi, kendi tarlalarını işlemek için de zenginlerin çift hayvanlarından ve makine'lerinden istifade ederek, geçinip gitme meselesini iyi kötü hallediyorlardı. Halbuki şimdi, ziraî reform neticesinde, büyük arazi parçalanıp yeni getirilen muhacirlere veya eski muhariplere verilince, yerli çiftçiler kendileri için o zamana kadar her hususta tamamlayıcı bir rol oynamış olan büyük çiftçilerin yardımını, hayvanlarını otlatacakları geniş meraları bulamıyarak müşkül bir vaziyette kalıyorlardı. Bundan başka dışarıdan gelip yerleşenler de, ekonomik varlık bakımından, çok daha elverişli bir vaziyette bulunuyorlardı.

Bütün bu fena neticelerin sebebi, bu mntakada reformun, istemek veya istemiyerek, orta halli bir çiftçi sınıfı teskiline çalışmak şöyle dursun, aksine çok küçük arazi lehine icra edilmiş bulunması idi. Gerçekten bu mntakada, 5 arpanta kadar olan pek küçük arazi, reformdan evvel bütün toprak'arın % 10,6 sı iken, reform-

dan sonra % 14,9 a çıkmıştır. Buna mukabil yüz arpanntau büyük arazi % 27,3'den % 20,8 e düşmüştür. Yine aynı suretle, çok küçük dediğiniz toprak parçaları eskisine nazaran yüzde 60 - 77 arttığı halde küçük diyebileceğimiz 5 - 20 arpanntlık arazi ancak % 4,29 yahut % 0,52 artabilmiştir. Bundan başka, kendilerine tutarı 337.927 hektar arazi verilmiş olan 189.115 yerli çiftçi ailesine ortalama olarak 1,7 arpannt gibi pek küçük bir parça düşmektedir.

Toprak alanlar arasında, en fazla himaye edilmiş gibi görünen, Sırp ordusunda gönüllü olarak çalışmış bulunan askerlere 8,7 arpannt verilmektedir. Hele muhacirlere verilen, dört veya beş arpanntlık bir toprağın, bilhassa yabancıları oldukları bir memlekette, her türlü malî yardımdan mahrum, hayvansız ve makinesiz kendi hallerine terk edilmiş oldukları da düşünülecek olursa, kâfi gelmeyeceği kolayca anlaşılacaktır. Gönüllü asker, kolon veya muhacir olarak yerleşenlerin de görgüsüz ve bilgisiz insanlar olması ve ekseriya memleketin pek geri bir ziraat yapılmakta olan mıntakalarından gelmeleri bilhassa teknik vasıtalarından mahrum olarak çalışmaları, memleketin ziraat isithsalini derhâl hissedilir bir şekilde azaltmış ve büyük ümitlerle bu yeni topraklar üzerinde daha iyi bir hayat aramağa gelenleri ekseriya meyvus bir halde eski yurtlarına dönmeğe mecbur etmiştir.

Yugoslavyanın şimal bölgelerinde yapılmış olan ziraat reformun toprağı ekonomik kıymeti düşük çok küçük parçalar haline sokmuş olması, onu Avrupanın diğer taraflarında yapılan reformlardan ayırmıştır. Gerçekten, meselâ reformun sahasına dahil memleketler arasında bulunan Hırvatistanda yapılan tetkikler bir köylü ailesinin bu mıntakada dışardan yardım görmeden geçenebilmesi için lüzmulu olan toprağın büyüklüğünün 5 hektar (yani 8,5 kadastro arpanntı) olması lâzımgeldiğini göstermiştir. Daha doğuda ise, toprak daha çok münbit olduğu halde, hayvan beslemek vesaire gibi para getiren usullerin mevcut olmayışı ve ziraatin ekstansif bir hububat ziraatinden ibaret kalışı ve satış imkânlarının azalması dolayısıyla, bu miktarın iki misline çıkarılması lâzımgeldiği anlaşılmıştır. Ha'buki ziraat reformla dağıtılan arazi, yukarda görüldüğü gibi bu miktarın çok altındadır (37).

(37) Asima bakılırsa Almanya, Danimarka, Hollanda, İsviçre ve 1929 yılındaki Çekoslovakya gibi Avrupanın çok iyi işletilen ve mevcut toprak mülkiyeti münasebetlerinde bir değişiklik yapmak ihtiyacı pek hissedilmeyen

Gerçekten Yugoslavyadaki ziraî reformu tetkik etmiş bulunan salâhiyetli kimselerin iddiasına göre, toprağın yeni bir şekilde ve pek ufak parçalar halinde taksim edilerek kudretli büyük ziraî işletmelerin ortadan kaldırılması, memleketin umumî ekonomik hayatı üzerinde pek fena tesirler icra etmiş ve ulusal geliri ve refahı azaltmıştır. Esasen eski varlıklı ve bilgili çiftlik sahiplerinin yerine geçen tecrübesiz ve varlıksız yeni çiftçiler, üzerine yerleştikleri tarlaları iyi bir şekilde işleyecek vasıtalarından mahrumdular. Oraları gübrelemek, derince sürmek ve icabında sulamak ve kurutmak gibi işleri o toprakların eski zengin sahipleri kadar iyi yapamadıklarından, arpent başına hesap edilen randıman, meselâ buğday için, bazı yerlerde 10 kentalden 3 - 3,5 kental düşmüştür. Yukarıda bahsettiğimiz vechile, vaktile bu mmtakada büyük malikânelerle küçük çiftçiler arasında zamanla husule gelen karşılıklı ve yekdiğerini tamamlayıcı hizmetlere de reformdan sonra imkân kalmadı. Beyin tarlasında bir kaç gün çalışarak aldığı gündelikle bütçesini düzelten veya beyin hayvanlarıyla tarlasını sürdürebilen çiftçi, bu defa eski beyinin tarlalarına yerleşen muhacirlerden bir yardım bekleyemezdi. Yeni vaziyete göre, yardımcı olarak aranan ziraat amelesinin tutarı eskisinin yüzde 21 idi ve gündelik 20 - 25 dinardan 6 - 8 dinara inmişti.

Bundan başka, hudut haricinde kalmış Yugoslavlara ve topraksız köylülere, yeni vatanlarında mesut olabilecekleri bir ocak temin etmek gayretile yapılan bu ziraî reform, onlara kâfi derecede *toprakla beraber onu işleyecek sermaye ve tesisatı da vaktinde temin edememek* yüzünden de umumiyetle fena neticeler verdi. Bu neticeler göze çarparcak bir şekil aldıktan sonra ise, vakit çöktan geç-

---

memleketlerde, orta büyüklükte diyebileceğimiz 10 ile 50 hektar arasındaki büyüklüklerdeki arazi, Danimarkada işlenen toprakların % 66 sı, Hollandada % 51 ini teşkil etmektedir.

Bunun içindir ki, Çekoslovakya'da reform pek büyük bir şiddet ve ciddiyetle —fakat yine o nisbette büyük bir uzak görürlükle— icra edildiği için, orada kolonizasyon için de, aile başına ortalama olarak 12 hektar verilmesi kabul edilmiş olduğundan, bu suretle orta büyüklükteki arazinin ve orta halli bir çiftçi sınıfının teşekkülü teşvik edilmiş olduğu meydandadır. Aynı suretle Lehistan'da da arazi reformu esnasında vasatı büyüklük olarak umumiyetle 9,2 hektar kabul edilmiş ve gönüllü olarak Lehistanın istiklâli için çalışmış olanlara verilecek arazi için ise 18,6 hektar esas tutulmuştur.

miş ve tecrübe büyük ıztıraplara mal olmuştu. Yeni bir memlekete insan yerleştirmek ve ona orada kök saldırmak, ağaç dikmek ve tuturmaktan daha zor ve itinalı bir iş teşkil ettiği şüphesizdi. Bu hususun ihmal edilmesi yüzünden ekseriya muhacirler topraklarını bırakıp perişan bir halde başlarına çare aramak mecburiyetinde kaldılar. Bu karışıklıklardan da sosyal gelir çok kaybetti. Uzun zaman süren vuzuhsuzluk ve kararsızlık devrinde büyük arazi sahiplerinin istikbaldeki vaziyetlerinden emin olmıyarak topraklarını lâzım geldiği gibi işleyememeleri, haralar ve tohum ıslah istasyonları halindeki malikânelerin vaziyetinin mütemadiyen değiştirilmesi, bir çok ispirto, konservecilik, süt ve şeker fabrikaları ile, keten ve kenevir sanayii gibi ziraat maddeleri işleyen endüstri teşebbüslerinin malzeme tedarikinde husule gelen imkânsızlıklardan müteessir olarak kapanmak mecburiyetinde kalması da vaziyeti büsbütün karıştırdı (38).

Bazı sanayi şubeleri için ham madde yetiştiren büyük arazinin pek ufak çiftçi işletmeleri halinde parçalanması ve oralarda yerleştirilen halkın, Çekoslovakya'da olduğu gibi, o civardaki sanayi müesseselerinin ihtiyacını karşılayacak mahsulü yetiştirmekte devam etmekle mükellef tutulmamaları veya bu küçük işletmelerin daha evvelki vaziyette olduğu gibi, büyük mikyasta arazi üzerinde rasyonel ve kârlı bir şekilde çalışmanın nimetlerinden istifade edemeyişi, onların böyle para eden sanayi maddeleri istihsal edecek yerde kendi yiyecek ihtiyaçları için göreneğe bağlı buğday ve mısır ziraatinde devam edişleri, ziraat endüstriyi belli başlı kaynaklarından mahrum etti.

(38) Bu mmtakada 1913 senesine nazaran, reformu takip eden 1920 ilâ 1926 senelerinde, vasatı olarak buğday ekilen saha yüzde 8 azalmış, kental olarak elde edilen mahsul bakımından ise, yüzde 24,5 kaybedilmişti. Mısır ekilen tarlaların yüz ölçüsü yüzde 1,7 arttığı halde mahsul bakımından yüzde 22,5 kaybedilmişti. Bu azalmanın sebebi olarak hatıra harbin sebebiyet verdiği sarsıntılar ve tahribat gelebilir. Fakat bu azalmalar 1920 den 1926 ya kadar çoğalarak gitmektedir. Aynı suretle 1921 e nazaran 1927 senesinde mevcut sığır hayvanları baş olarak % 24,89, domuz cinsi ise % 17,88, azalmıştır. Çift hayvanı sahasındaki azalma da o kadar fazla idi ki, yedi küçük çiftçi ailesi için bir çift beygir yahut iki çift öküz hesap edilen yerler mevcuttu. Bu azalmanın sebebi şüphesiz, onların yetiştirilmesine müsait geniş meraların parçalanması, büyük sürüler besleyen çiftliklerin yerine geçen ufak işletmelerin eskilerin yerini dolduramamasıdır.

Diğer taraftan, arazinin tehlikesizce parçalanmasında, ziraî reformların ve kanunların en tabîî ve zarurî bir tamamlayıcısı gibi hatırlanmaları lâzimgelen kooperatifler, Yugoslavyada zamanında ve istenilen neticeyi verebilecek şekilde, faaliyete geçememişlerdir. Bu hal zikrettiğimiz fena neticelerin önüne geçilememesine sebep olmuştur.

Hulâsa etmek lâzimgelirse denilebilir ki; Yugoslavyanın şimal kısımlarında istihsal şartlarının ve ekonomik hayatın ıslahı ve bilhassa orta halli, *refahlı ve yeni devlete her hususta yardımcı olacak çiftçi sınıflarının teşkili ve mevcutların kuvvetlendirilmesi* maksadile harpten sonra ilhak edilen memleketler üzerinde yapılan ziraî reform tecrübesi, kendisinden beklendiği şekilde mmenunluk verici bir tarzda neticelenmemiştir.

Bununla beraber, harp sonunun meydana çıkardığı vaziyetleri hesaba katmak ve bütün fenalıkları ziraî reforma atfetmemek lâzımdır. Tabîîdir ki, toprak mülkiyetinin böyle geniş mikyasta sahip ve büyüklük nisbetlerini değiştirmesi, her sahada *büyük sarsıntıları* mucip olur. Hakikî neticelerini görmek için zamanın geçmesi lâzımdır. Diğer taraftan devlet her şeyden evvel, yeri yurdu dağılan bir sürü muhacire, terhis edilmiş ve işsiz kalmış askere geçinme vasıtası bulmak, onları yerleştirmek mecburiyetinde idi. Bu gibi şartlar altında meselenin daha ziyade sosyal ve politik cephesile meşgul oldu ve şüphesiz siyasî fırkaların faaliyeti, kendisini bu hususta çok sarsıttı ve uzun müddet tereddüt içinde bocalar bir halde bıraktı. Bununla beraber, az çok büyük bir iktisadî emniyetle yerleştirebildiği binlerce çiftçi, bu topraklar üzerinde sosyal ve siyasî bakımdan tehlikeleri aşikâr olan büyük malikânelerin yerinde yeni devlet için bir kuvvet ve dengeşiklik kaynağı olular.

Esasen, reform yukarıda verdiğimiz izahattan anlaşıldığı vechile, içtimai ve iktisadî gayeler kadar siyasî ve stratejik maksatlarla da harekete geçmişti. Bu suretle eski Macar beylerinin hâkim olduğu şimal hudutlarında, harbi kazanmış olan Sırp askerlerinden, Sırp kolon ve muhacirlerinden mürekkep kalabalıklar geniş bir kordon halinde yerleştirildi. XVII. asırdanberi vatan dağlarından şimalin münbit ovalarına doğru taşıyıp inen ve kütle halindeki muhaceretlerle oralarda İslavlığı yaşatan, fakat yabancı toprak beylerinin hâkimiyeti altında içtimai ve siyasî vaziyetleri bir-türlü düzelemiyen eski muhacirler memleketin sahibi oldular. Bu reform neticesinde eski feodal toprak rejiminin devam ettiği Macaristan karşısında, ayır

Bir âlem şeklinde teşkilâtlandırılan *Yugoslav köylü demokrasisinin kurulması* işi sağlandı. Asırlardanberi durmadan aşağı yukarı hareket ve muhaceret halinde ve istikrarsızlık içinde bulunan, birbirile karışan cenup Slavları için, kat'î bir bütünlük halinde kaynaşmayı temin edecek şekilde çizilen yeni vatan hudutları içinde âhengin ve yaşama şevkinin şartlarının teminine çalışıldı. Bir kaç asırdanberi bu memleketleri alımlarının terile şenlendiren ve kalabalıklaştıran fakat yabancı hâkim unsurların kurduğu içtimaî kadrolar içinde sosyal ve ekonomik bakımlardan tam bir tâbiyet altında bulunan kalabalıklar, kendi yurtlarında hakikî bir hürriyetin şartı olan iktisadî istiklâl nail olmak için, eski hâkimiyetin mümessillerini bu şekilde ezmiş ve bertaraf etmiş bulundular.

16 — YUNANISTANDA YAPILAN ZIRAI REFORMLAR

1881 de Tesalyayı ve Balkan harbinden sonra Makedonyayı ele geçiren Yunanistanın, bu memleketlerde tesadüf edilen büyük çiftlikler dolayısıyla, geniş topraklar üzerinde ortakçılıkla çalışan köylülerle toprak sahipleri arasında halli lâzımgelen büyük *bir toprak meselesi*le karşılaşmış, fakat çiftlik sahibi Yunanlıların mukavemeti ve iç siyasette oynadıkları mühim rol dolayısıyla, bu meseleyi esaslı bir şekilde halle muvaffak olamadığını yukarda görmüştük. Birinci Cihan Harbinden sonra Yunanistanın içine düştüğü ağır şartlar bu davayı süratle olgunlaştırmış ve hükûmeti zarurî olarak bu meseleyi halletmeğe mecbur etmiştir.

Gerçekten, Selânikte 1917 de teşekkül eden *ihtilâl hükûmeti*, bütün mukavemet ve tereddütleri yıkarak esaslı bir reforma girişmiş olmak için birbiri arkasından neşrettiği kararnamelerle işe başladı. Bilâhare kanun şekline giren ve bidayette bahis mevzuu olan yalnız Makedonya iken, şimdi bütün Yunanistana teşmil edilen bu *kararnameler*, topraksız köylüleri gerek devlete ait topraklar ve gerekse devlet tarafından istimlak edilecek çiftlikler üzerinde yerleştirmek suretile, küçük arazi mülkiyetini takviye eylemeyi kendisine gaye edinmiş bulunuyordu. Bu suretle, yeni ihhak edilmiş zengin ülkelerdeki fakir köylüleri, Venizeloscu ve cümhuriyetçi rejime de kazandırmış olacaktı.

Bu kararnameler, ufak tefek tadilat ile 1920 *zirai kanunu* şeklini aldılar ve 1921 de tam tatbik edilmek üzere iken, *Venizelöscular*'ın iktidar mevkiini kaybetmesile, yerlerine geçen *kıralcılar* tarafından ekseri hükümleri ilga edildi ve 1922 de çıkan ayrı bir kanun

şekline girdi. Fakat, bu kanun da yeni ihtilâl hükûmetinin 1923 de çıkan kararnamelerile tatbik edilmeden hükümsüz bırakıldı.

Anadolu bozgunundan sonra

Görülüyor ki, son Anadolu hezimetini Yunanistanı pek müşkül bazı iskân ve toprak meselelerini halletmeğe mecbur edinceye kadar, iktidar mevkiinde yekdiğerini takip eden muhalif fırkaların dikta-törlüğü ile ziraî reform programları birteviye mahiyetini ve prensiplerini değıştirmiş ve münakaşalar içinde katî bir neticeye erişmek mümkün olamamıştır (39).

(39) Biz burada 1917 ile 1921 arasında alınan bazı tedbirlerle, dikkate gayan hazı kanun maddelerini, tamamen tatbik edilememiş olmalarına rağmen gözden eçirmeyi faydalı bulmaktayız :

Evvelâ bu kanunlar, fazla toprak bulmak için, 1914 de Rumenlerin Dobrucada da tatbik ettikleri kayda değer şöyle bir usule müracaat ettiler. Malûm olduğu üzere, Osmanlı imparatorluğu toprak rejiminde, arazinin mü-him bir kısmını teşkil eden mirî topraklara Halk Roma hukukunun tanıdığı mutlak bir mülkiyet şeklinde değil, ancak "tasarruf", denilen orijinal bir tarzda ve pek çok kayıtlarla sahip olabiliyordu. Yunan hükûmeti yeni ilhak edilen mmtakalarda ellerindeki topraklara bu suretle mutasarrıf olanların tam bir mülkiyet hakkını kazanabilmeleri için, 10 hektardan büyük olan toprakların beşte birini devlete terketmelerini şart koşuyordu.

İkinci bir yenilik olarak, toprak ayrı ayrı çiftçilere değil belki de teşkil edecekleri ve hükûmete karşı köylünün borcunu ödemeği üzerine alacak olan birliklere verilecekti. Rusyada Mir, Balkan İslavlarındaki Zadruga şeklindeki toprak tasarrufuna benzeyen bu usullerle köylü, ziraî kredi kooperatifleri halinde birleşmeğe mecbur tutuluyordu.

Bundan başka, yeni kanunlardan istifade ederek toprak sahibi olan köylü, bu toprağı satamaz ve ipotek yatıramazdı. Onları borç için sattırmağa ta mümkün değildi. Ancak ziraat âletleri almak gibi işler için, millî bankaya ipotek edilebilirler ve köylü yalnız ziraî birliklere ve devlete karşı borcunu ödemezse bu toprakların zorla satılması mümkün bulunurdu.

Diğer mühim bir nokta da, toprak sahibi öldükten sonra, toprak varisler arasında vek ufak parçalar halinde parçalanarak kıymet ve verimini kaybetmemesi, aile oğının doğmaması için Jermen memleketlerinde mevcut Anerbenrechtler şeklinde varislerden yalnız birine bırakılabilirdi. Bu varis daha evvel vasiyetnamede tayin edilmemişse, bu hakrı üzerine alıp kardeşlerine derhal tazminat vermediği, teklif eden kardeş babasının yerine geçer, böyle bir teklif

Gerçekten, yukardanberi bahis mevzuu olan ve fazla radikal bir reformu göze almış gözüken ziraî reform kanunları daha tatbik edilmeden, 1921 de krallık taraftarları iktidar mevkiine geçince, kralcılarının kendi sosyal politikalarına göre daha muhafazakâr bir arazi reformu hazırlamaları neticesi, bu eski kanunların hükümleri bilhassa şu noktalarda kaldırılıyordu:

1 — Ellerinden toprakları alınanlar; ancak bu toprakları köylülere yarıcılıkla işletenler olacak; doğrudan doğruya veya ziraat amelesi vasıtasile, işletilen büyük çiftlikler istimlak edilmeyecek.

2 — Bir tek vâris usulü kaldırılacak.

3 — Çiftlik sahiplerine verilecek tazminatın 1/4 biri para halinde ve peşin olarak ödenecek.

4 — Kendilerine verilen tarlaların taksitini iki sene ödemiye köylünün elinden tarlası alınacak.

Fakat, bu kanun da tatbik edilmeden 1923, 1924 ve 1925 tarihli diğer bir takım kanunların hükümleriyle tashih edildi(40).

Yunanistanda böylece uzun münakaşa ve tereddütlerden ve büyük çiftlik sahibi Rumların siyasî mukavemeti yüzünden ancak böyle büyük müşkülâtla çıkartılabilen ziraî reform kanunlarının *bir hususiyeti de, vakit vakit büyük arazi düşmanlığı şeklini almış olmalarına rağmen, doğrudan doğruya sahipleri tarafından idare edilen*

---

yoksa aile yurdunu miras olarak alacak olan mirasçı kur'a ile tayin edilirdi. Le Play mektebi mensuplarının famille souêne nazariyesinden mülhem olan bu kanunlar, tarla mülkiyeti için satılamaz; borç için sattırılamaz gibi kayıtlardan başka, bir ailenin taksim kabul etmez malı olarak intikal etmesi ve bu suretle aile isminin ve varlıklarının küçülmemesi için; bilhassa İngiltere ve Almanya gibi arazi aristokrasisinin kuvvetle teşekkül etmiş bulunduğu memleketlere has bir usulü Yunanistana ithal ederek, veraset kanununun bu husustaki maddelerini, toprak mülkiyeti faslında, tamamen değiştirmiş oluyordu.

(40) Kanunun son şeklinde dikkat nazarımla çeken hususiyetlere gelince; tarlalar diğer mülkler gibi vârisler arasında müsavi parçalar halinde taksim edilecek; satılabilir ve borç için stırlabilir olacak. Sahipleri yabancı memleketlerde oturanlar müstesna, topraklarını hızzat kendisi işeyen ve daha evvel hudutları içine yarıcılık yapan köylü yerleşmemiş bulunan çiftlikler tamamen istimlak edilmeyecek, toprak sahiplerine verilecek tazminat miktarları hesap edilirken, harpten evvelki toprak fiyatlarına % 40 zam yapılacak; her köylü müştereken birliğe ait bütün topraklardan değil, yalnız kendi toprak borcundan mesul olacak ve bu borç 30 senede ödenebilecek şekilde taksitlere bölünecek.

büyük işletmeleri, tamamen ortadan kaldırmamış olmasıdır. Bilhassa zaruret hissedilmeyen bölgelerde bu gibi çiftliklerin büyük bir kısmı muhafaza edildiği gibi, umumiyetle 1/3 veya asgarî 100 hektar kadarı daima sahibine terkedilmiştir.

Bu suretle küçük arazi işletmeleri yanında büyüklere de bir mevki verilmek istenmiştir. Bundan başka büyük meyva bahçeleri, ormanlar, büyük sanayi işletmelerine ait çiftlikler, köylüye pek lüzumu olmıyan meralar da istimplâk edilmemiş, hattâ bazı kayıtlara tâbi olarak, nümune mahiyetinde telâkki edilen bazı büyük çiftlikler bile aynen muhafaza edilmiştir. Halbuki daha evvel tetkik etmiş olduğumuz veçhile, şimalî Yugoslavyada çok verimli ve fennî bir şekilde çalışan, hattâ şeker ve ispirto sanayii ile tohum ıslah istasyonlarını besleyen büyük topraklar bile parçalanmış ve üzerine çok fakir ve hükümetten yardım görmiyen köylüler yerleştirildiği için, memleketin ekonomik hayatı uzun müddet altüst olmuştur.

Halbuki, Yunanistanda 1882 de Tesalyanın ilhaki tarihinden beri mevcut bulunan ve münakaşa edilegelmekte olan toprak meselesi, *hükümetin çok bol araziye sahip olması, meselenin uzun müddet tetkik edildikten sonra ve harp sonunda diğer memleketlerde yapılan ziraî reform tecrübelerinin neticelerinden de istifade edilerek yapılması ve bilhassa geniş mikyasta ve uzun vadeli bir ziraî kredi temin edilerek malî ve fennî cihetlerin de katıyyen ihmal edilmemesi yüzünden çok mesut neticelere varmıştır.*

Bu suretle geri ve ekstansif bir hububat ziraati yapılan, fen ve sermaye yerine sadece insan emeğini istismar eden eski ve geri ziraat usulleri yerine, daha rasyonel ve hesaplı çalışan küçük ve müstakil çiftçi işletmeleri geçebilmiştir.

İç kolonizasyon ve muhacir yerleştirme işleri

Harp sonunda Yunanistanda memleketin ziraî bünyesinde, çiftçi sınıflarının hayatında ve köy iktisadiyatında devlet kuvvetiyle yapılan büyük değişikliklerin mahiyetiyle bu işlerin Yunanistanın millî ekonomisinin ve sosyal hayatının gelişmesi üzerindeki tesirlerini anlayabilmek için bu ziraî reform hareketini bir *ç kolonizasyon ve muhacir yerleştirme* işiyle birlikte tetkik etmek lâzımdır.

Gerçekten, Anadolu hezimetinden sonra, büyük Yunanistan hulyası suya düşünce, *Venizelos* bütün Yunanlıları Yunanistanda bir araya toplamak imkânlarını aradı. Yunanistanı yeni işgal ettiği geniş topraklar üzerinde siyaset ve iktisat bakımlarından kuvvetlendirmek,

Yeni Yunanistanın birliğini yapmak için muayyen bir Yunanlı nüfus kesafetine ihtiyaç vardı. Bu sebeple 30 İkincikânun 1923 de Lozanda İsmet Paşa ile Venizelos arasında Rum Ortodoks kilisesine mensup Türk tebaası Rumlar ile, Yunanıstandaki Türklerin *meceburi mübadeleye* tâbi tutulacağına ait bir mukavele imza edildi.

Bu suretle Balkan Harbinde başlayan muhacir akınları birdenbire azametli bir genişlik kazandı. Daha 1922 de Anadolu'dan kaçan Yunan ordusu ile beraber Yunanıstana 150.000 Rum muhacir gelmişti. 1923 ile 1926 arasında ayrıca, 1.221.849 "mübadil., geldi. Bu miktara daha evvel Bulgarıstandan gelen 50.000 Rum muhaciri de ilâve edecek olursak, Yunanıstanın kendi nüfusunun 1/4 biri kadar bir yekûn tutan 1.400.000 nüfusa yer ve iş bulmak gibi çok büyük bir mesele karşısında kaldığını görürüz.

Ge'len muhacirlerin % 31,42 si Anadolu'dan % 28,42 Şarkî Trakya'dan, ve % 26,70 i Karadeniz sahillerinden ve % 5,43 ü Bulgarıstandan, % 7,23 ü Kafkasyadan, % 0,80 ninin ise diğer mm-takalardan gelmiş olduğu tesbit edilmişti.

Bu muhacirlerin yarısı köylü idi. 142.908 köylü ailesi için iki bine yakın köy kurmak lâzımgeldi. Bu köylerden 1047 si Makedonyada, 572 si Garbî Trakya'da, 373 ü Yunanıstanın diğer kısımlarında kuruldu. Bütün Yunanıstanda mevcut işlenebilir toprakların yüz ölçüsü 3.000.000 hektar olduğu halde bu büyük kolonizasyon işi için 900.000 hektar kadar toprak ayırmak lâzımgeldi. Bu hususta bilhassa devletin elinde bulunan pek büyük boş topraklarla, Makedonyadan mübadeleye tâbi tutulan Türklerin toprakları kullanıldı. Netekim aşağıdaki cetvelden anlaşılacağı veçhile, köylü muhacirlerin 4/5 i Makedonyada yerleştirilmiş olduğu ve ziraat reformla en çok Makedonyadaki çiftlikler hedef tutulduğu halde, bu bölgede dahi *istimlâk suretilerle tedarik edilen toprakların miktarı* diğer suretlerle bulunanlara nazaran pek azdır :

HEKTAR

- 612.089 Mübadeleye tâbi Türk ve Bulgarlardan kalan topraklardan
- 53.639 Yunan Devletine ait topraklardan
- 58.845 Rumlardan istimlâk edilen topraklardan
- 29.595 Yabancı tebaadan olanlardan müsadere edilen topraklardan
- 48.138 Mevcut komünlerden ayrılan topraklardan.

Bu toprakların 503.537 hektarı ziraat edilebilir topraklar, ge-

riye kalanı mera ve ormanlardı. Yine bu topraklar içinde 1.500 hektar kadar *Athos* manastırından alınan tarlalar da bunuyordu. Bu suretle her muhacir ailesine bütün Yunanistanda ortalama olarak 3,5 hektarı ziraata mahsus ve 2,4 hektarı mera vesaire olmak üzere 5,9 hektar kadar toprak verilmekte idi. Tabiiyle zeytincilik veya tütünçülük yapanlar çok daha küçük parçalar almışlar, hububat ziraatı için ise, meselâ Tesalyada, 8 - 12 hektara kadar verilmişti. Ziraî reformdan istifade eden yerli köylüler için ise ortalama olarak 20 hektar verilmişti.

Bu suretle, Yunan hükûmeti için muhacirlere toprak bulmak o kadar mühim bir mesele teşkil etmediği halde, onları yerleştirmek ve müstahsil bir hale sokmak için yapılacak pek büyük işler vardı. Bu muhacirler içinde Şarkî Trakyadan gelenler gibi kendilerine ait en ufak eşyalarından başka Trakyada mevcut sığır ve koyun cinsinden bütün hayvanları da beraberinde sürüp getiren ve Türklerin bıraktıkları boş evlere derhal oturtulabilecek vaziyette olanlar olduğu gibi, muhacirlerin mühim bir kısmı her şeye muhtaç bir halde idi.

Bu hususta Yunan hükûmeti, Kavimler Cemiyetinin teknik malî ve mânevî yardımına müracaat etti(41).

Kavimler cemiyetinin himayesi altında, iane ve muhtaçlara yardım yerine sadece istihsali hedef tutan işlere sarfedilmek kaydıla, Londra ve Newyork borsalarından, muhtelif tarihlerde on üç milyon İngiliz liralık bir istikraz akdedildi. Ve bu paranın sarfi'le, hükümet tarafından bu işe tahsis edil'en toprakların tevziine memur edilmek üzere, reis ve bir azası kavimler cemiyeti tarafından tayin edilen, müstakil bir *Muhacir Yerleştirme İdaresi* tesis edildi. Bu hususî idare hizmetindeki mühendisler, ve ziraat mütehassısları, sağlık teşkilâtı ile birlikte kolonizasyon iş'lerinin bütün teknik ve fennî cihetlerini temin ediyordu. Köylüye sıhî ev, temiz su, temiz ve iyi tohumluk, cins hayvan verildiği gibi, her muntakada en kârlı ve en verimli ziraat usulleri ve kùltür neveleri de geniş bir program içinde köylüye tavsiye veya zorla tatbik ettiriliyordu. Selânikte açılan bir kooperatifçilik mektebinde yetisen memurlar köylünün ayrıca kredi bulması ve ziraat âleti satın alabilmesi hususunda teşkilâtlanmasına yardım etti. Bilhassa Makedonyada yollar yapılması, nehir yataklarının temizlenmesi, bataklıkların kurutulması için büyük fedakârlıklar yapıldı, *Yunan Hükûmeti bu pek büyük çapta muhacir yerleştirme işi*

için bütün menbalarını seferber etmiş bulunuyordu. Resmî bir rapora göre hükümet, haricî istikrazlarla temin edilen 13 milyon İngiliz lirasından başka, 6 milyonu 1912 - 1919 seneleri arasında olmak üzere, muhacir yerleştirme işine 20.866.595 İngiliz lirası sarfetmişti. Bu umumî masrafın % 71 i Makedonyaya ait idi.

Bu masraf şu şekilde yapılmıştı: % 43,71 hayvan, makine ve tohumluk için, % 36,30 ev inşa ve tâmiri için, % 2,87 su getirmek, sıhhi tedbirler almak ve büyük traktörlerle tarlaları bir defa sürüp hazırlamak için, % 1,62 muhtelif avanslar halinde, % 7,5 kullanılan memur nakil vasıtaları masrafı, % 7,9 diğer masraflardı. Bu suretle ortalama olarak her aileye 130 İngiliz lirası kadar bir masraf yapılmış oluyordu.

Muhacir yerleştirme işinin ekonomik verimleri

Bu kadar para, bilgi ve emek dökülerek yapılan bu iç kolonizasyon tecrübesi, Yunanistan için çok verimli neticeler doğurdu. Tecrübe gerçekten muvaffak olmuş addedilebilirdi.

Şimalî Yugoslavyada, ve Yugoslav Makedonyasında uzun müddet muvaffak olamamış bir kolonizasyon işinden bahsetmiştik. Yunanistanda bu gibi hatalara düşülmemiştir. Muhacir köyler daha ilk günlerden itibaren kurulan sıhhiye teşkilâtı sayesinde her hafta bir defa muntaka doktorları tarafından muayene edilmekte idi. Köylüye hastalıklara karşı mukavemeti arttıracak sıhhi bir hayat tarzı, sağlığı koruma kültürünün yerleşmesini mümkün kılacak asgarî bir refah seviyesi temin edilmiştir. İşin esasına bakarsak, Türkiyeden gelen mübadeleye tâbi köylülerle yapılan bu kolonizasyon, muhacirlerin Türkiyede bilgi, hayat tarzı itibarıyla yetişmiş bulunması ve daha ilk günden itibaren her hususta hükümetin yardımına mazhar olması dolayısıyla, o zamana kadar Yunanistanda yapılan kolonizasyon işlerinden pek farklı neticeler vermiş ve Yunan ziraat ekonomisinin varlığı büsbütün değişmiştir.

Makedonyadaki muhacir köyleri birer model küçük işletme sahaları haline gelmişti: Kültür neveleri, toprağı dinlendirme usulleri ve ziraat tarzı büsbütün değişmiş, mütekâmil usulle para eder kültür çeşitleri tatbik edilmeğe başlanmıştı. Hükümet, köylünün mahsulünü kıymetlendirmek, cinsini ıslak ve nevini tayin etmek, pazar bulmak ve satışı organize etmek hususunda tesirli bir şekilde işe karışarak köylünün refaha kavuşmasına hizmet etmiştir. Bu yüzden Makedonyada işlenen toprakların yüz ölçüsü iki misline çıkmış, tütün istihsalı dört,

bağcılık ise beş defa artmıştır. Pamuk, Hint keneviri, araşit, suja, susam, patates, pancar gibi para eden yeni ziraat maddeleri yetiştirilmeğe başlanmıştı.

Bütün bu çalışmaların neticesi olarak harpten evvel Yunanistanda *dört nüfuslu bir köylü ailesinin asgarî yaşayış şekli ve aile bütçesi* şu şekilde hesap edilmekte idi: Dört nüfuslu bir aile, günde 2.600 kilo buğday ekmeği, ayda beş kilo et, 12 kilo kuru veya yaş sebze, senede dokuz kilo yağ, dokuz kilo zeytin veya peynir. 54 drahmilik tuz, büber, 160 drahmilik elbise vesaire. Et ancak bazı kıtlık senelerde azaltılmakta, buğday ekmeği de bazı yerlerde mısır ve çavdarla karıştırılmakta idi. Tabiatile bu rakamlar vasatî bir seviyeyi göstermekte idi. Bu sebeple daha kârlı ziraat nevelerile meşgul olan köylülerin en fakirlerinin de vaziyeti daha iyidir. Nitekim tütüncüler, zeytinciler ve yağcılar için ayrı ayrı gelir ve masraf bütçeleri yapılabilir.

Aynı önemli gelişmeyi millî gelir sahasında da görmek kabildi: Yunanistanda 1920 senesine nazaran 1929 da işlenen toprakların yüz ölçüsü % 16,96 artmıştı. Aynı şekilde 1929 yılında Yunanistanın bütün *millî geliri* 47 milyar drahmi tahmin edilmiş iken bunun % 28,7 si yani 13.5 milyarı ziraat mahsullerinden gelmekte idi. Halbuki bu miktar daha 1927 de henüz 11,2 milyar idi. Diğer taraftan, 1929 da Yunanistan ihracatının % 78 i ziraat mahsullerinden temin edilmekte idi. Bunun da yalnız tütün, üzüm ve incir mahsulü 1920 de % 56,5 ini teşkil ederken, 1929 da % 71,7 sini bulmuştur (42).

Yunanistan çiftçisinin istihsal kabiliyeti ve refah seviyesi hakkında zikredilen bu rakamlar, köylerdeki sosyal ve ziraat bünyenin ayarlanması işinin *Yunanistanda plânlı ve şümüllü bir ziraat ekonomî siyasetinin emrinde ve bir devlet meselesi halinde vaz ve bütün devlet kuvvetlerinin hep birden seferber edilmesile tanzim ve ihyası te-sebbüsünün muvaffak olmuş muazzam bir eseridir.*

17 — ROMANYADA YAPILAN TOPRAK REFORMLARI

Yukarda gördük ki, toprağı onu işleyenlere mal etmek fikri, Romanyada uzun zamanlardanberi üzerinde durulan, fakat harp sonunun ihdas ettiği yeni vaziyetler karşısında tam bir şekilde tahakkuku artık önüne geçilmez bir zaruret haline giren bir kuvvetti.

Harp sonunda halk kütlelerinin büyük haklar kazandığı ve yeni millî devletlerin kurulduğu bir devirde sosyal ve ulusal gayelerle toprakların paylaşılması artık bir "emr-i vâki,, teşkil ediyordu. Harp eden askerler için zaferin, millî bir kurtuluş olduğu kadar içtimaî bir davanın hallini de sağlaması icabeden bir mânası vardı. Kral da askeri teşvik için daha harp devam ederken neşrettiği bir beyanname ile köylünün toprak sahibi edileceğini, harp sonunun sosyal ve ekonomik nizamının emekçiler için daha faydalı ve adilâne olacak bir şekilde kurulacağını ilân ediyordu. Esasen harp esnasında yabancı memleketlere sığınmış olan millî komiteler tarafından aynı tarihlere doğru ilân edilmiş olan Çekoslovak ve Yugoslav istiklâl beyannamelerinde de aynı programlar kabul edilmişti. Nitekim, Romanyada daha 1916 da, Devletin temel yasası bu maksatla büyük mikyasta yapılacak istimlâkleri mümkün kılacak şekilde tashih edilmişti. *1918 Birincikânunda neşredilen kararnamelerle de* tatbikata geçildi. Hükûmetin kavbedecek zamanı yoktu ve köylü kütleleri, ekonomik bir takım endişelerle uzun müddet ihmal edilebilecek bir vaziyette değildi. Bu sebeple harp sonunun coşkunluğu içinde daha ziyade hissî unsurlara baş rolü vererek mutlak fe'âketin önüne geçilmiş oldu. Gerçekten Romanyada ziraî mesele yalnız ekonomik bir mahiyette değildi. Aynı zamanda, işin içinde sosyal bir tehlike ile karışık ahlâkî ve millî bir dava da mevcut idi. Bunun için yabancı devletlerle hanedanlara, şehir'er ve vakıflar gibi hususî şahsiyetlere ve yabancılara ait olan iki milyon hektar kadar toprak istimlâk edildi ve bu toprakların, sırasile şu kimselere dağıtılacağı ilân edildi:

- a. - 1916 - 1919 senelerinde silâh altında bulunanlara,
- b. - 1913 Bulgar harbinde silâh altına alınanlara,
- c. - Harpte ölenlerin çocukları mevcut olan dullarına,
- d. - Topraksız çiftçilere,
- e. - Beş hektardan az toprağı olanlara.

Ahval ve şartların icabı, coğrafi ve demokratik vaziyet gözönünde bulundurularak ve belki de yeni Büyük Romanyanın yeni ilhak edilen eyaletlerinde yabancı unsurlara ve kiliselere karşı takip ettiği siyasetin bir neticesi olarak, Eski Romanya, Transilvanya, Besarabya ve Bukovin için ayrı ayrı dört kanun neşredilmiştir. Bu kanunların teferruatta dikkate şayan bazı istisnaî kayıtları ihtiva etmekle beraber, esas itibarile aynı prensiplerden mülhem olduğu da görülmektedir. Biz burada Eski Romanya eyaletlerine ait, *14 Tem-*

muz 1921 tarihli kanunu incelemelerimiz için esas itibar edebiliriz. Bu kanunun 1. maddesinde umumî menfaatle alâkadar ekonomik ve ziraî sebeplerle yapılacak istimlâkler sayesinde devletin o zamana kadar hususî şahıslar elinde bulunan memleket topraklarının büyük bir kısmının sahibi olacağı ilân ediliyor, 7. maddesinde de, ecnebilere, memlekette oturmayanlara, devlete, ziraî kredi müesseselerine ve vakıflara ait olan arazinin kâmilen istimlâk edileceği yazılıdır. Elleri-den toprakları kısmen alınacaklara gelince, kanun onları da şu şekilde sıralamaktadır:

a. - Doğrudan doğruya sahipleri tarafından işlenmeyen toprakların 100 hektardan fazlası,

b. - Bizzat sahip'eri tarafından işlenen topraklardan, dağlık yerlerde 100, toprak ihtiyacı fazla olan ovalarda 150, toprak ihtiyacı fazla olmayan ova yerlerde 200; nihayet her türlü toprak ihtiyacı tatmin edilmiş bulunan yerlerde de 250 hektardan fazlası(43).

Dikkate şayandır ki, 1918 kararnamelerinde bu kayıtlar mevcut değildi. Elde mevcut bir tek barem cetveli her türlü toprak ve her yer için aynen tatbik edilmek isteniyordu. *Köylüye verilen toprakların bîlâhare satılıp satılmaması bahsine gelince*; Romanyada bu mevzu ile alâkalı ziraî kanun'ar uzun tecrübelerle mütemadiyen değiştirilmiştir. Çok zaman evvel, daha 1864 de köylü toprağının, faizcilerin eline düşmemesi için, *satılamaz* olduğunu ilân etmek düşünülmüştü. Fakat bu tedbir, kendisini tamamlayıcı diğer tedbir'lerin de bir arada ve aynı zamanda alınmamış olması yüzünden, köylünün ekonomik ve sosyal vaziyeti üzerinde çok fena tesirler yaptı.

Meselâ aynı zamanda mevcut veraset kaidelerine de dokunulmuş olmamasından, köylünün elindeki tarhalar her miras olarak ihtikal vukuunda parçalanarak, ekonomik bir işletme genişliği ve yeterlik bakımından çok kaybettiler. Bu suretle, kendisini beslemeğe yetecek kadar ufak bir toprak parçasına sahip olan köylü, onu satıp başının çaresini başka bir sahada aramağa çalışacağı gibi; kanunun toprak satışını meneden madde'eri do'layisile başkasından böyle yarım bir parça satın alarak kendisinininkini de tamamlamak imkânından mahrumdur. Artık köylünün bu suretle esiri olduğu bu toprak

(43) Bercau: La Réforme agraire en Roumanie 1928 Paris. Petriñi, La réforme agraire en Roumanie, Revue internationale d'agriculture. Rome, mars 1931, pp. 69 - 112. Gorni, La réforme foncière en Roumanie. Revue internationale du travail, Genève 1930, p. 466 - 503.

parçası, bir çokları tarafından haklı olarak, onun bütün sefaletinin sebebi addedebileceğe kadar uygunsuz ve kifayetsiz bir haldedir. Bu sebeple 1921 kanunu, toprakların bu satılamaz olması prensibini, kaldırıyor. Fakat kısa bir müddet sonra başka neviden diğer tehlike'ler de başgösterdiğinden kanunun bu maddesi 1925 de, şu şekilde tadil ediliyor:

Toprağı aldıktan beş sene sonra toprak borcunu hükûmete ödeyen köylü, toprağını parça parça değil, iki hektara kadar olan kısmi müstesna, hepsi bir arada olmak üzere, Rumen tebaasından çiftçi veya ziraat mektepleri mezunu olanlara satabilirdi. Yalnız, bu sayede bir kişi tarafından satın alınan toprakların yekûnu 25 hektarı geçemezdi ki, bu suretle toprağın yeniden mahdut ellerde toplanması imkânı da bertaraf edilmek istenmişti. Diğer taraftan, köylü borç para almak için, toprağını ancak hükûmetin kontrolü altında bulunan kredi teşkilâtına ipotek edebiliyor. Fakat, 25 hektardan fazla topraklar için, toprak sahipleri her türlü hürriyeti haiz bulunuyordu.

Bu suretle verasetle parçalanmış toprakların tamamlanması ve tekrar lüzumu derecede büyümesi imkânı hâsıl olacağı düşünülüyordu. *Veraset hususunda* da, toprağın daha fazla parçalanamıyacağı *asgarî bir had* tayin edildi. Toprağın varisler arasında taksimi dolayısıyla dağlık yerlerde 1, ovalarda 2 hektardan küçük parçalara bölünmesi men edildi.

Bu suretle, her köylü ailesi için, parçalanamaz, haciz edilemez ve satılamaz daimî bir yurdruk, köylüyü her zaman toprağa raptedecek *bir ocağ* muhafaza edilmiş oldu. Yine aynı maksatla, toprak sahibinin vasiyetname ile, muayyen bir miktara kadar olan toprağını varislerinden yalnız birine tahsis etmesi imkânı verildi. Yalnız, bu suretle kayırılan varisin diğerlerine bir tazminat vermesi münasip görüldü.

İstimlâk edilen toprakların sahiplerine bir tazminat verilmesi, gerek insaf ve gerek sosyal barış bakımından lüzumlu telâkki edildi. Bu tazminat, istimlâk edilen toprakların harpten evvel hektar başına getirdikleri kira bedelini 40 ile çoğaltmak suretile hesap edildi. Ve % 5 faiz getiren ve 50 senede amorti edilebilen bonolarla ödendi. Kâğıt paranın kıymetten düşmesi, bonoların derhal borsada kıymetlerinin yarısını kaybetmesi gibi âmilleri de hesaba katacak olursak, eski toprak sahiplerinin eline tazminat olarak verilen miktarın çok az bir şey olduğu pekâlâ anlaşılır. Fakat, bu işin onlar için daha

müsaait şartlar dahilinde halledilmesine de imkân yoktu. Çünkü, bu paranın yarısı köylüden alınacaktı. Fakat, köylüyü ödeyemeyeceği büyük borçlar altına sokmak ve onu yeni bir servaj sistemine mahkûm etmek doğru değildi. Diğer taraftan, tazminatın % 50 sini hükümet üzerine alıyor, yâni bu yükü bütün vergi mükellefleri üzerine yükletmiş oluyordu. Bu sebeplerle, eski toprak beylerinin de bu memleket içinde biraz fedakârlığı olsun deniliyordu: Şimdiye kadar bu topraklar üzerinde bilmem nasıl edinilmiş mülkiyet haklarından istifade ederek, köylünün toprak ihtiyacını istismar eden onlar değil mi. Harp sonunda hâkim olan böyle bir zihniyete göre, toprak sahipleri ağır fedakârlıklara mecbur tutuldu.

Reformun sosyal ve ekonomik verimleri

Ziraî reformun Romanyada uzun bir müddettenberi tatbik edilmekte olmasına rağmen, neticeleri hakkında katî bir şey söylemek henüz mümkün değildir. Asıl hükmü daha sonra, zaman ve tecrübe verecektir. Yalnız şimdiden diyebiliriz ki, Romanyada tatbik edilen ziraî reform, gerek üzerinde tatbik edildiği toprakların vüsatı, gerek alâkadarların çokluğu, radikal ve şiddetli oluşu, ziraî bünyede husule getirdiği derin tahavvüller dolayısıyla *dikkate şayan bir "tecrübe,"* dir. Bu reform sayesinde artık Romanyada, kin ve sefaletin her türü telkinat ve icraata müsaait bir muhit haline koyduğu aç ve isyana hazır, yurdsuz ve işsiz halk kütleleri yoktur. Fakir köylü yığınlarının ve memleketin yüksek menfaatleri namına, *altı milyon hektar toprak, hemen ekserisi Rumen, 1.979.000 aile reisi arasında taksim edilmiştir.* Reformdan altı milyon köylü yâni genel nüfusun 1/3 ü istifade etti. Taksime tâbi tutulan topraklar, bütün Romanya topraklarının 1/5 i ve yalnız ekilen toprakların ise yarısı demektir. 18 milyon üzerine 15 milyonu çiftçi olan ve 1929 da millî gelirin sanayi ve maden işlerinden 39 milyar "ley,, kazanmasına mukabil ziraî mahsullerin kıymeti 117 milyar olarak tahmin edilen *bir çiftçi memleketinde toprağın bu kadar büyük nisbetlerde sahip değiştirmesi, hakikî bir inkulâp teşkil ediyordu.* Reforme neticesinde, ikinci cihan harbinden evvel Romanyada mevcut 3.837.757 toprak mülkiyeti sahibinden 3.231.000 adedi yâni % 84.2 si beş hektardan daha küçük topraklara sahip oldu. Bu keyfiyet reformla, memlekette küçük çiftçileri çoğaltıp *bir köylüler demokrasisinin* esasını kurmak gayesi gözetildiğini isbat etmektedir.

Nitekim, ekonomik ve sosyal faydaları aşikâr olduğu halde, orta

büyüklükteki ziraî işletmeler çoğaltılmamıştır. Büyük malikânelere gelince; eskiden Romanyada 100 hektardan büyük çiftlikler ziraat edilebilir toprakların % 40,4 ünü teşkil ederken bugün % 10,3 ünü geçmemektedir. Bu sayede köylünün "toprak açlığı,, giderilmiş, ziraî proletarya halindeki köylü yığınları toprağa yerleştirilmiş ve bu suretle devlet büyük bir emniyet ve prestij kazanmıştır(44).

Bu suretle, emeğinin ve toprağının sahibi olan köylü tabiatıyla artık zevkle çalışmanın ahlâkî iyi tesirlerini gördüğü gibi, kendisini

(44) Reformlar vasıtasıyla siyasi ve millî bir takım gayelerin hedef tutulduğu muhakkaktır. Meselâ, Macarlardan alman Transilvanyada, reformdan istifade eden 539.695 aileden 396.000 i Rumen, 134.000 i diğer milletlerden ve yalnız 87.426 sı eski rejimin ziraat amelesi olan Macarlardan teşekkül etmekte idi. Bu suretle Romenlere toprak dağıtabilmek için yapılmış olan reformun icabettirdiği toprak ise, memleketi terketmiş veyahut Macar tâbiyetinde kalmayı tercih etmiş bulunan Macar beylerinin elinden alınmak suretile elde edildi. Bu suretle toprakları ellerinden alman 2,285 Macar beyi, kendilerinin maruz buldukları haksızlığı protesto ettiler. Kayımlar Cemiyeti de meseleyi tetkik edip, Rumen veya Macar herkese aynı şekilde tatbik edilmek şartıyla, muahedelerin her hangi bir ziraî reform kanununun tatbikatına mâni olamayacağı mütalâası ile reformun icrasını prensip olarak kabul etti. Reform bu mmtakada 1.168.809 hektar istimlak etmişti (eski krallıkta 2.775.401 hektar). Bu suretle eskiden 100 hektardan büyük topraklar bu mmtakada % 37 iken reformdan sonra % 14,6 ya indirilmiş oldu. (Eski Romanyada büyük toprak malikâneler reformdan ebvel % 42,5 iken reformdan sonra % 7,8 e indi.) (*).

Ziraî reformun Dobrucadaki tatbikatı da Rumenler için bir ziraî kolonizasyon şeklini almıştı. Esasen, bir asırdanberi kendiliğinden bir muhaceretle Rumenler Karpatlardan Dobruca ovalarına inmekte ve oraları iskân etmekte idiler. Bu muhaceretin çökluğundan bu mmtakadan son zamanlarda Türklerin ve Tatarların ayrılmasına rağmen, nüfus iki misline çıkmıştı. (Türkler Kösence civarında bilhassa kalabalık idiler. 1880 de yapılmış olan bir Rumen istatistikine göre, bu mmtakada % 38 Tatar, % 23 Rumen, % 18 Türk ve % 13 Bulgar mevcuttu. 1911 de Dobrucadaki Rumen valilerin raporlarına göre ise, % 34,7 Rumen, % 14,3 Bulgar, % 10 Rus, % 7,5 Tatar, % 3,3 Türk mevcuttu.)

(*) Grintzesco, Le problème du redressement agricole en Roumanie Bucarest 1931. p. 48. J. Aneel, Manuel p. 271.

kindar, tenbel ve sarhoş yaparak çalışma ve becerme kabiliyetini de azaltmakta olan eski ümitsiz, sefil ve ırgat hayatından kurtularak *toprak ve haysiyet sahibi bir vatandaş* haline girmiştir. Refah seviyesi az çok düzeltilmiş olan köylünün hıfzıssıhha kültürü seviyesinin de düzeleceği ve bu suretle istihsal kabiliyetinin artacağı şüphesizdir. İlhak edilen memleketlerde Macar, Alman, ve Rus beylerine ait çiftliklerde ve bu unsurlardan olan kalabalıklar arasında Rumen mühacir yerleştirmek te, gerek memlekette *fazla nüfuslu mıntakaları yükünden boşaltmak, gerek mütecanis ve emin bir millet kurmak* için reformun başardığı önemli işlerden biridir. Son zamanlarda daha sistematik bir iskân politikası takip edilmeğe başlandığı da görülüyordu.

Reformun ekonomik bakımdan tetkikine gelince; ilk hatıra gelecek nokta, büyük toprak işletmelerinin ortadan kaldırılmasının memleketin ekonomik hayatı üzerinde yapması muhtemel bulunan aksi tesirlerdir. Hakikatte de, mükemmel âletlerle ve mütehassis memurların nezareti altında, geniş topraklar üzerinde makine ile yapılan ziraatin, ve her bakımdan rasyonel çalışan büyük çiftliklerin vaptığı iş, on'ların yerine geçen görgüsüz, sermayesiz ve ilimsiz çalışan küçük köylü işletmeleri tarafından yapılamıyacaktı. Reform vüzünden bu gibi işletmelerin muattal kalması, tesisatın ve ziraat âletlerinin zıyan olması da mem'eket için bir kayıp demektir. Fakat reform, biraz da *vekayin sevk ve ilcasıyla ve bolşeviklik korkusu ile yapıldığı için*, bu gibi ince noktalar bidayette tamamen unutulmuş gibi idi 1918 kararnameleleri bu nevi büyük işletme'leri, kira ile ve parça parça baskalarına işlettirilen büyük toprak mülklerden avırt ettirmiyordu. Ha'buki diğer memleketlerde ve bu arada meselâ, Lehistan'da bu husus daha iyi düşünülmüş o'duğundan, evvelâ fennî olmayan bir şekilde işletilen veya kiraya verilen topraklar istimlâk edilmiş ve toprak ta tercihan evvelâ meslekî hazırlığı ve kâfi malzemesi olan köy'üve, ilâve olarak tevzi edilmek suretile, ötedenberi çiftçilikle meşgul olan sınıflar takviye edilmek istenilmişti. Romanyada ise, millî davada hizmet edenlere *toprak âdeti bir ganimet olarak ve tazminat kabilinden dağıtılmış oluyor* ve ekonomik mülâhaza'lar hatıra daha sonra geliyordu.

Reformdan pek memnun olmıyan veya sosyal ve millî bakımlardan reformun eriştiği gayeleri pek iyi takdir edemeyip te ekonomik görüşlerin tesiri altında kalan bazı mütehassis kimseler, reformu müteakip, vaktile Avrupanın buğday anbarı olan Romanyada, memle-

ketin en mühim ihracât metâi olan *buğday istihsal ve ihracındaki büyük sukutları* reformun aleyhine kaydedilecek neticeler ve büyük sarıntılar olarak ele aldılar.

Gerçekten, harpten evvelki küçük Romanyanın 1910 - 1914 seneleri arasında vasatî olarak senevî buğday ihracatı 1.276.553 ton tutmakta iken ve harpten sonra Romanya iki defa büyüdüğü halde, bu miktar reformu takip eden 1925 - 1929 seneleri arasında ortalama olarak senede yalnız 103.476 tona düşmüştür. Yâni 12 defa azalmıştır (45).

Bu mânalı rakamlar, bize Romanyada devletin köylüye toprak tevzi etmek suretile giriştiği ziraî reform teşebbüsünün ancak başında olduğunu ve büyük mikyasta bir seri *tedbirlerle onu tamamlamak* mecburiyetinde bulunduğunu göstermektedir. Hakikatte, kanunu yapanlar bu hususları da düşünmüş ve meselâ 1921 de neşredilen *ziraî reform kanununun* 137 ve 139 uncu maddelerinde görüldüğü şekilde, ziraî reforma memur edilen merkezî büronun, devletten toprak alan çiftçilerin tabrika mecbur olacakları *umumî kültür plânlarını tesbi tetmesini ve yeni ziraat nevi ve usullerini köylüye zorla tatbik*

(45) Burada yeni ilhak edilen eyaletlerin sarfettikleri buğdayı da hesaba katmak lâzımdır. Çünkü harpten evvel Romanyada istihsal edilen hububatın % 49 u ihraç edilirken son zamanlarda ancak % 15 i ihraç edilmektedir. Diğer taraftan bazı çiftçi fırkaları liderlerinin iddia ettiği gibi, bu azalmada, refah seviyesi yükselen köylünün buğday ekmeği yiyebilecek bir hale gelmesinin de tesiri olmuştur. Uzun süren harp ve istilâların hayvan ve sermaye hususunda bıraktığı boşluğu, cihan piyasalarında Rus ve Amerikan buğdaylarının oynadığı rolü ve bu amansız rekabet karşısında Romanyanın maliyet fiyatından ucuza buğday satmak mecburiyetinde kalmasının fena tesirlerini de ayrıca hesaba katmak lâzımdır. Bu vaziyette köylünün kendi ihtiyaçlarına kifayet edecek kadar buğday ekmele iktifa ederek, diğer taraftan hayvanlarını beslemeğe yarayan ot, veya para eden tütün, pancar gibi, diğer kültürlerle meşgul olacağı da tabiidir. Bütün bu saydığımız sebeplerle beraber bahis mevzuu azalmada reformun tesiri olduğu da söylenebilir. Her türlü fennî ziraat itiyat ve terbiyesinden, malî ve teknik vasıtalarından mahrum köylünün elinde, istihsal edilen buğdayın cins ve kalitesinin, büyük mikyasta ihraç için buğday ziraatî yapan büyük çiftliklerinkine nazaran çok düşmüş olması, hektar başına alınan randımanın da 1910 - 1915 arasında vasatî olarak 12,19 kental iken, 1921 - 25 arasında 8,7 ye düşmüş olması, reformun doğurduğu sarıntılar arasında kaydedilebilir.

ettirmeği kabul etmiştir. Esasen, ziraî sahada harpten sonra hemen her memlekette tesadüf edilen *bu devletçi zihniyet* ve ihtiyaçlarla tesis edilen müdahale hususu, toprak için mutlak mülkiyet tanımayı, onu milletin malı telâkki eden ve sosyal gayeler için büyük çapta istisnâlarla, köylüye, *sosyal bir fonksiyonu olduğu prensip olarak kabul edilmiş bulunan toprağı* veren Romanyada, devletin bütün memleketin ekonomik hayatının gelişmesi ve umumî refah ve zenginliğin artırılması namına, bu toprakların işletme tarzını kontrol ile köylüye mecburiyetler yükletmesi doğru olabilirdi(46).

Fakat, Romanya gibi siyasî partilerin rekabeti kuvvetli olan bir memlekette, iktidar mevkiini muhafaza edememek endişesile, hiç bir hükümet böyle bir teşebbüsün mesuliyetini üzerine almak istemedi. Her türlü yeniliklere geç alışan ve kendi haline bırakılınca da ananevî istihsal tarzını ve kültür nevelerini değiştirmek bilmeyen köylüye, bu hususta hiç bir tazyik ve mükellefiyet yükletilmedi.

Şimdilik köylü için ekonomik ve kültürel, her türlü kalkınma ümidi, onu toprak sahibi yapan *reformun köylünün zihniyetinde yarattığı tahavvülden, sayine ve kazancına karşı duyduğu şevk hissinden ve bir de ziraî tedrisattan* beklenmektedir. Bu suretle harpten evvelki Romanvannın her zamankinden ziyade krediye, teşkilâtlanmaya ve rasyonel bir şekilde çalışmaya ihtiyacı vardır: Çok aksi bir tesadüf eseri olarak reforma catarak onun her güzel işini bozmak tehdidini gösteren "Cihan Buğday Buhranı,, da Romanyada büyük tahribat yapmıştı. Reformun toprak sahibi yaptığı köylülerden bir kısmı bu buhranlı devirde çiftçilik yapmak vazifesini başa çıkaramamış, borca batmış, çaresiz kalmış ve işsiz bir proleterya sürüsü halinde şehre

(46) Umumî harpte, büyük mîkyasta bir ziraî istihsal faaliyeti için Alman "İktisat İşleri Genel Kurmayı,, dairesinin tertip ettiği bir planı tatbik hususunda, vaktile Romanyada işgal altındaki memleketler halkını askeri bir disiplinle vazifelendirmesi teşebbüsünün verdiği iyi neticeleri hatırlayan bir kısım ziraat mütehassısları, devletin bu hususta gösterdiği ihmâl ve gevşekliğı çok tenkit etmekte idiler. Devletin yalnız ziraat mektepleri açmak ve konferanslar vermek suretile, adedi milyonları geçen cahil köylü kütelleri üzerinde, normal yollardan derhal müessir olamayacağına kani olanlar bu hususta derhal netice alabilmek için, askerce bir disiplin altında ziraî reform kanununun zikrettiğimiz maddelerinin tatbikinin münasip olacağını ileri sürmekte idiler.

inmeğe başlamıştı. Sosyal mesele, her zaman olduğu gibi bugün de, ekonomik bir takım zaruretlerin hükmü altındadır. Nüfusu elli senede iki misli olmak istidadını gösteren Romanyamn sanayileşme, ve ziraat sahasında makineleşme hususunda yapılacak işleri de ayrıca mühimdir. Zira bugünkü geri teknikli ziraat memleketi halile istih-sal eylediği buğdayı satması ve sanayi maddelerini satın alması bahsettiğimiz müşkülâtı mucip olmaktadır.